

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**1980'LERDE ÇHC VE SSCB'DE REFORMLARIN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

JİNGLİN LİU

Ankara-2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**1980’LERDE ÇHC VE SSCB’DE REFORMLARIN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

JİNGLİN LİU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Erel TELLAL

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

JİNGLİN LİU

1980'LERDE ÇHC VE SSCB'DE REFORMLARIN
KARŞILAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erel TELLAL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı

İmzası

.....
Prof. Dr. Erel Tellal
Prof. Dr. Çınar ÖTEY
Dr. Öğr. Gör. Tamer Kızılcı
.....

.....
E. Tellal
.....
.....
.....
.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2.....)

Jinglin Liu

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

EKONOMİ ALANINDA REFORMLAR

A. Çin Modelinin Yeniden Yapılandırılması.....	7
1. Reformun Arka Planı	8
2. İdeolojik Rehberlik	9
3. Reform Süreci ve İçeriği	15
B. Perestroyka.....	27
1. Reforma Giden Süreç	28
2. İdeolojik Rehberlik	29
3. Reform Süreci ve İçeriği	32
C. Karşılaştırma	41
1. İdeolojik Farklılıklar	41
2. Yöntem Farklılıkları	42

II. BÖLÜM

SİYASAL REFORMLAR

A. Dışa Açılma	45
1. İdeolojik Rehberlik	46
2. Reform Süreci ve Kapsamı.....	50
B. Glasnost	58
1. İdeolojik Rehberlik	59
2. Reformun Süreci ve Kapsamı.....	63

C. Karşılaştırma	70
1. İdeolojik Farklılıklar	70
2. Yöntem Farklılıkları	73

III. BÖLÜM

REFORM GİRİŞİMLERİNİN DIŞ POLİTİKALARA YANSIMALARI

A. Bağımsız ve Barışçı Dış Politika	78
1. Diplomasi Reformunun Arka Planı	79
2. Yeni Dış Politikanın Belirlenmesi ve Uygulanması	87
B. ‘Yeni Düşünce’	99
1. Diplomasi Reformunun Arka Planı	100
2. Yeni Dönemin Diplomasi Süreci	104
C. Karşılaştırılması	110
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	123
ÖZET	133
ABSTRACT	135

GİRİŞ

Bu tezin konusu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin 1980'lerde gerçekleştirdikleri köklü reformların neler olduğu ve bu reformların iki ülkenin dış politikalarını nasıl etkilediğidir. Dönemin uluslararası konjonktürünü de göz önünde bulundurarak bu iki sosyalist ülkede son derece köklü reformların yapılmasına neden ihtiyaç duyulduğu ve söz konusu reformların bu iki ülkeyi nasıl bir sonuca ulaştırdığı da araştırmanın kapsamına dahildir.

Reform kelimesi, Fransızca'da “yeniden biçim vermek, ıslah etmek” anlamına gelen *réformer* sözcüğünden türetilmiştir.¹ Reformun Çince'deki karşılığı ise *Gai Ge*'dir. *Gai* kelimesi “değiştirme”, *Ge* ise “deri kumaş” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla *Gai* ile *Ge* sözcükleri birleştirilince ortaya “deri kumaşlı kıyafetlere dönüşme” anlamı çıkmaktadır. Sözcüğün etimolojik hikâyesi ise Çin'de eski zamanlarda yaşanan bir değişime dayanmaktadır. Şöyle ki, Milat'tan önceki dönemlerde de büyük oranda tarımla uğraşan Çin'de kumaştan yapılan geniş ve uzun kıyafetler giyilmekteydi. Ancak M.Ö. 307 yılında Zhao Devleti'nin kralı olan Zhao Yong'un Hunların savaş sırasında hareket kabiliyetini arttıran, kısa ve gergin deriden yapılmış kıyafetlerinden esinlenerek bu giyim tarzını ülkeye taşımasıyla kullanıma giren *Gai Ge* zamanla reformu ifade etmek için kullanılır olmuştur. Bir başka ifadeyle, geleneksel kıyafet tarzındaki değişiklikten türeyen bu sözcük daha sonra gündelik hayatta eski durumu veya eski sistemi terk etme, siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, dini alanlarda uygulamaya konulan yeniden düzenlenmeleri anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır.²

¹ “Reform kelime kökeni”, <<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/reform>>, (11 Mart 2016)

² “Reformun Çince anlamı”, <[https://baike.baidu.com/item/%E6%94%B9%E9%9D%A9/32278#reference-\[1\]-8000823-wrap](https://baike.baidu.com/item/%E6%94%B9%E9%9D%A9/32278#reference-[1]-8000823-wrap)>, (11 Mart 2016)

Reform, toplumlar için hayati önemde olan gelişme ve ilerlemenin hem en büyük itici gücü hem de en etkili aracıdır. Tarihten günümüze birçok ülke reformlar yoluyla kalkınmayı ve ilerlemeyi gerçekleştirerek halkının yaşam standartlarını yükseltmiştir. Bununla birlikte yine pek çok ülke reformlar yoluyla ülkenin rejimini değiştirmiş ve hatta söz konusu reform sürecini uygulamaya koyan parti ve devletin ya yok olmasına ya da kökten değişmesine tanıklık etmiştir. Bahsedilen bu süreçlerin örneklerini Soğuk Savaş'ta sosyalist bloğun en önemli iki devleti olan ÇHC ve SSCB'de görmek mümkündür. Soğuk Savaş'ta sosyalist rejimlere sahip devletlerden oluşan Doğu Bloğu'nun lideri SSCB, 1980'lerde oldukça kapsamlı bir reform sürecine girişmiş, kısa süre sonra da yıkılmıştır. Aynı dönemde Doğu Bloğu'nun ikinci büyük gücü olan ÇHC'de de bir reform hamlesi başlatılmış ve bunun neticesinde dünyaya açılan ÇHC günümüzün büyük güçleri arasında sayılan bir devlet haline gelmiştir.

Çin'in çağdaş tarihi ile SSCB farklı gelişme dinamiklerine sahip olmalarına rağmen 20. yüzyılda her iki ülkede komünist partiler giriştikleri iç savaşları kazanarak sosyalist ideolojiye sahip rejimlerini kurmayı başarmışlardır. 1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov SSCB'de reform uygulamalarını başlatmadan birkaç yıl önce Çin liderleri kapsamlı bir ekonomik reformu uygulamaya koymuşlardı. Bilindiği gibi, SSCB'deki reform girişimleri devletin yıkılması ve sosyalizmin terk edilmesi ile sonuçlanmıştır. Çin'deki reform politikaları ise ülkede hızlı bir ekonomik büyümeyle birlikte daha güçlü bir siyasal yapıyı ortaya çıkarmıştır.

Buradan hareketle söz konusu iki sosyalist ülkenin ekonomi, siyaset ve diplomasi alanlarında gerçekleştirdikleri reformlar karşılaştırıldığında pek çok dikkat çekici noktalarla karşılaşılabilir. İşte bu çalışmada SSCB ve ÇHC reformları

karşılaştırmalı bir şekilde incelenerek söz konusu dikkat çekici noktalar tespit edilmeye çalışılacaktır. Böyle bir karşılaştırma sosyalizm ve reform sürecine ilişkin teorik ve pratik düzeyde önemli veriler sağlayacaktır.

Bir başka ifadeyle bu tezde 20. yüzyılın son döneminde SSCB ve ÇHC’de gerçekleştirilen ekonomik, sosyal, kültürel reformların tarihsel gelişimi incelenecek, söz konusu reformların her iki ülkede nasıl gerçekleştirildiği ve ne gibi sonuçlar doğurduğu konusunda karşılaştırma yapılacak ve bütün bunların her iki devletin dış politikalarına yansımaları ele alınacaktır. Çalışma boyunca söz konusu reformların nedenlerinin ne olduğu, önceliğin hangi alanlara verildiği, reform sürecinde hangi stratejilere göre hareket edildiği, bu süreçte dışa açılmanın gereği ve önemi olup olmadığı, reform ile istikrar arasında nasıl bir denge tutturulmaya çalışıldığı, en önemlisi de ekonomik ve siyasi alanlardaki reformların birbirlerini nasıl etkilediği sorularına yanıtlar bulunmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda yapılan çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm’de ekonomi alanında iki ülkenin uyguladığı reform girişimleri karşılaştırılmıştır. Ekonomik düzey bir ülkenin gelişmişlik seviyesinin en önemli göstergesidir ve halkın, dolayısıyla da devletin refahının temelidir. Çin’de on senelik Kültür Devrimi sona erdiğinde ülke çapında bu süreçte geri planda bırakılan ve durgunluğa giren ekonominin yeniden inşa edilmesi için 1980’lerde birtakım reformlar uygulanmıştır. Kırsal bölgelerden başlatılan söz konusu ekonomik reformlar giderek kentlere de uygulanmış ve her iki kesimde de dönüşümlere yol açmıştır. Reform sürecinin lideri Deng Xiaoping’in nasıl bir ekonomik rejimi tercih ettiği ve bu tercihin Çin ekonomisinin gelişmesinde nasıl bir etki yarattığına da bu bölümde değinilecektir. ÇHC’de ekonomi alanında reformlar uygulanırken SSCB’de de benzer şekilde bir ekonomik reform sürecine girilmiş ve

Perestroyka (yeniden yapılanma) olarak adlandırılan bu girişimin Parti ve devlet düzeyinden başlayarak toplumun bütün kesimlerine teşmil edecek şekilde uygulanması planlanmıştır. Tıkanan SSCB ekonomisinin yeniden canlandırılması amacıyla başlatılan bu reform süreci başarısızlığa uğramış ve hatta beklentilerin aksi sonuçlara neden olmuştur. Dolayısıyla Birinci Bölüm’de ÇHC ve SSCB’de ekonomi alanında gerçekleştirilen reformların hazırlık süreçleri, uygulanmaları ve içerikleri incelenecek ve karşılaştırılacaktır.

İkinci Bölüm’de ise ÇHC ve SSCB’de bu kez siyasal alanda uygulanan reformlar irdelenecektir. Siyasal reformlar ekonomik reform sürecinin doğal bir sonucudur. ÇHC’de Kültür Devrimi sırasında uygulanan siyasi politikalar revize edilmiş, ÇKP Merkez Komitesi’nin gerçekleştirdiği 11. ve 12. oturumlarda reform kararları alınmış ve uygulama süreci başlatılmıştır. Çin’de yönetim şeklini dönüştürmek yoluyla iktidarın güçlendirilmesi amaçlanmış ve “Parti-Devlet”in yönetiminden vazgeçilmemiştir. Benzer şekilde SSCB’de de *Glasnost* (açıklık, şeffaflık) adı verilen siyasal reform uygulamaya konulmuştur. Dönemin lideri Gorbaçov iş başına geldikten sonra demokratikleşme düşüncesi ile reform başlatmıştır. Ancak bu süreç iktidarın pekiştirilmesinden ziyade kamuoyunda SBKP’ye yönelik eleştirilerin hızla artmasına, hatta kimi zaman bu eleştirilerin ifade özgürlüğünü aşan düzeylere varmasına, kısa sürede de rejimin yıkılmasına neden olmuştur. Bütün bu süreçler İkinci Bölüm’de detaylı bir şekilde incelenip karşılaştırılacaktır.

Çalışmanın Üçüncü Bölümü’nde ise ÇHC ve SSCB’nin ekonomik ve siyasal alanlarda gerçekleştirdikleri köklü reformların her iki devletin dış politikalarına yansımaları analiz edilecektir. Nitekim bu dönemde her iki ülkede uygulanan ekonomik

ve siyasi reformlar bu devletlerin ulusal güçlerini doğrudan etkilemiştir. Bir ülkenin gücünün artması veya azalmasının, bu ülkenin uluslararası sistemdeki konumunu da doğrudan etkileyip değiştireceği düşüncesinden hareketle 1980’li yıllardaki ÇHC ve SSCB dış politikaları incelenecektir. Bu bağlamda her iki ülkenin kendi dış politikalarında revizyona gitmiş olmaları bize önemli ipuçları sunmaktadır. Söz konusu revizyonun ÇHC’deki yansıması “Bağımsız ve Barışçı dış politika”, SSCB dış politikasına etkisi ise “Yeni Düşünce”nin ortaya çıkması şeklinde olmuştur. Dolayısıyla çalışmanın bu son bölümünde iki ülkenin dış politikaları incelenecek ve gerek ikili düzeyde gerekse bölgesel ve küresel sorunlara yaklaşımları bağlamında reformların etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Yukarıda ana hatlarıyla bahsedilen plan çerçevesinde ele alınacak çalışmada SSCB ve ÇHC’de uygulanan köklü reformların doğrudan sonucu olarak SSCB’nin yıkıldığı, ÇHC’nin ise giderek kalkındığı varsayımından hareket edilecek, bunun neden ve nasıl olduğu ortaya konulacaktır. Ayrıca reform sürecinde Parti’nin hakimiyetini korumak ile Parti’nin kontrolünden vazgeçmenin de söz konusu sonucun doğmasında büyük rol oynadığı iddiası sınanacaktır.

Bahsedilen varsayım ve iddiaların sınanacağı çalışmada deskriptif bir yöntem kullanılacaktır. Dolayısıyla ilk elde ÇHC ve SSCB’de 1980’li yıllarda uygulanan reformlar detaylı bir şekilde anlatılacaktır. Daha sonra ise söz konusu reformların karşılaştırılması ve bu devletlerin dış politikalarına etkileri irdelenecektir. Bu dönemde yapılan Parti toplantılarındaki önemli konuşma ve kararların metinleri asıl kaynak olarak kullanılacaktır. Ayrıca çalışma boyunca atıf yapılacak dönemin liderlerinin

açıklamalarından ve Partilerin beyannamelerinden hareketle bir söylem analizi de yapılmaya çalışılacaktır.

Yukarıda konu, kapsam, varsayım ve yöntemleri açıkça belirtilen bu çalışma neticesinde Rusya ve ÇHC'nin bugünkü yapısını anlamaya yardımcı olacak verilere ulaşılması hedeflenmektedir. Hatta, bu iki süreci karşılaştırmaksızın yapılan bir değerlendirmenin eksik olacağı savı, çalışmanın en önemli varsayımlarından biri olarak öne sürülebilir. Hiç kuşkusuz, her iki devletin dış politikaları üzerinden yapılacak bir karşılaştırma da uluslararası sistemi anlamlandırmak açısından büyük önem taşımaktadır. Hem bu reformların ülke içinde yol açtığı değişiklikleri gerçekçi biçimde çözümlemek, hem de bu reformları karşılaştırmak, sosyalist ülkelerin sosyalist olmayan ülkelerle kurdukları ilişkileri sağlıklı biçimde değerlendirebilmek için de önem taşımaktadır. Ayrıca çalışmada yararlanılan kaynaklar arasında Çince makale ve kitaplar ile ÇKP'nin orijinal arşiv belgelerine yer verilmesi diğer ilgili araştırmacılara bu kaynakları referans olarak kullanma fırsatı sunacaktır.

I. BÖLÜM

EKONOMİ ALANINDA REFORMLAR

Ekonomi, bir ülkenin temeli ve can damarıdır. Öyle ki ülkelerin siyasi, kültürel ve sosyal durumlarını, uluslararası konumlarını, insanların yaşam seviyelerini belirleyen başlıca unsur ekonomik gelişmişlik düzeyleridir. Bu nedenle ekonomik reform bir ülkenin diğer alanlarda gerçekleştireceği dönüşümlerin başarısının anahtarıdır. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nde 1980'lerde gerçekleştirilen ekonomik reformları şekillendiren iki farklı düşüncede ve bunların yarattığı sonuçlarda bu durum açıkça görülmektedir.

A. Çin Modelinin Yeniden Yapılandırılması

1980'lerde Çin'de gerçekleştirilen ekonomik dönüşüm “Dışa Açılma Reformu” olarak adlandırılmaktadır.³ Bu reformlar ekonomi, siyaset ve dış politika alanlarını kapsamaktadır. “İçeride reform, dışarıda açılım” politikası bu dönüşüm sürecinin temel stratejisidir. Aşağıda görüleceği üzere ekonomide başlatılan reformlar siyaset, ideoloji, hukuk ve dış politika alanlarında da değişikliklere yol açmıştır. Bu nedenle Mao Zedong döneminden (1949-1976) Deng Xiaoping dönemine (1978-1992) kadar gerçekleştirilen ekonomik reformlara yakından bakmak gerekmektedir.

³ Dışa Açılma Reformu, 1978 yılında düzenlenen ÇKP 11. Merkez Komitesi'nin 3. Oturumunda ortaya konulan “içeride (içişlerinde) reform, dışarıda (dışişlerinde) açılım” stratejisinin kısa ismidir. Bu politika ÇHC kurulduğundan beri dışa açılmaya ilişkin ilk adımdı ve Çin'in dünyaya kapısını açması, Çin ekonomisinin yükselişi ve Çin'in uluslararası imajının yeniden düzenlenmesi şeklinde üç boyuta sahipti. “Dışa Açılma Reformu”, <<http://www.reformdata.org/special/685/>> (2 Mart 2016)

1. Reformun Arka Planı

ÇHC 1 Ekim 1949'da kurulmuştur⁴. İkinci Dünya Savaşı ve iç savaş süreci ülkede istikrarsızlık yaratmış, özellikle ekonomiyi felce uğratmıştır.

ÇHC'nin kuruluşu kapitalist Batı Bloku ile sosyalist Doğu Bloku arasındaki anlaşmazlığın hızlandığı döneme denk gelmiştir.⁵ Batı Bloku devletlerinin sosyalist ülkelere yönelik başlattığı çevreleme politikası sürecinde Çin Doğu Blokunda yer alarak tek taraflı dış politika izlemiştir.⁶ SSCB liderliğindeki sosyalist blokta yer alan Çin, ekonomisini buna göre inşa etmiş, ortaya attığı “SSCB’nden Öğrenme” sloganından hareketle tüm ülkede merkezi bir mali ve ekonomik sistem kurmuştur.⁷ Bu bağlamda Mao, Çin’de sosyalizmi inşa etmek için ağır sanayiye öncelik veren, ekonomik planlamayı merkezileştiren, üretim araçlarını devlet mülkiyetine geçiren, siyasi ve kültürel hayat üzerinde parti kontrolünü öngören bir strateji izlemiştir. Çin’deki komünist devrim ve sonrasındaki devlet politikaları ülkedeki yabancı hakimiyeti ile kırdaki feodal ilişkileri sonlandırmada, çalışan kesimlerin istihdamı, sosyal güvenlik ve genel eşitlik gibi konularda başarı sağlamıştır.⁸

⁴ 1912 Ocagında Çin’de Mançu hanedanlığının yıkılıp yerine Çin milliyetçi Halk Partisi tarafından Çin Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak, 1921 yılında kurulmuş olan Çin Komünist Partisi (ÇKP) ile 2. Dünya Savaşı’ndan sonra Çin’in iktidarını kazanmak için Çin Milliyetçi Halk Partisi arasında 8 sene süren bir iç savaş yaşanmıştır. 1 Ekim 1949’da Kıta Çini’nde Çin Halk Cumhuriyeti ilan edilirken, Çan Kay-Şek Formoza’da Çin Cumhuriyeti’ni kurdu ve Kıta Çini’nde iktidarı ele geçirmek için mücadeleye başladı. Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara, İmge Yayınları, 2016, s. 273.

⁵ Soğuk Savaş, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra, savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü belirli bir tarihsel döneme verilen addır. **Ibid**, s. 224.

⁶ ÇKP Arşiv Yayınevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **30 Yıllık Dışa Açılma Reformu Araştırması**, Beijing, ÇKP Arşiv Yayınevi, 2009, s. 89.

⁷ **Ibid.**, s. 90.

⁸ Stephen Ando, **China’s Industrial Revolution: Politics, Planning and Management, 1949 to Present**, New York, Monthly Review Press, 1976. E. L. Wheelwright ve Bruce McFarlane, **The Chinese Road to Socialism, Economics of the Cultural**, New York, Monthly Review Press, 1970; Aktaran: Martin Hart-Landsberg ve Paul Burkett, **Çin ve Sosyalizm**, (çev. Emre Balıkcı), İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2006, s. 46.

Aynı blokta yer almalarına rağmen Mao döneminin Çin'i SSCB modelini Marksizm'in ilerleyişinde tiranlık olarak adlandırarak uygulamada bunu kırmaya çalıştı. Nitekim Mao'ya göre SSCB modeli köylüyü göz ardı eden bir basit sosyalist birikim şekliydi.⁹ Bu modelin en belirgin özelliği hafif sanayinin ve tüketim malzemelerinin üretimini ve gelişmesini kısıtlayarak ağır sanayiye kurmaktı. SSCB'de görüldüğü üzere bu modelin uygulamadaki en önemli sonucu ise etkili bir işçi-köylü işbirliği için umutları sona erdirmesi ve ciddi biçimde baskıcı bir devlete gereksinim duyulması oldu.¹⁰ Buna karşılık tarımsal alandaki değişimlere dayanan Çin'deki reform süreci ise kırsal bölgelerde başlatılıp giderek kentsel dönüşümü sağlayacak şekilde yayılmıştır. Bunun sonucunda da eski eşitlikçi dağıtım sisteminin yerine halkların daha etkin ve verimli bir şekilde çalışması temeline dayanan yeni bir dağıtım sistemi kurulmuştur.¹¹

2. İdeolojik Rehberlik

Gerek Mao Zedong gerekse Deng Xiaoping döneminde Çin'deki ekonomik ve siyasi reformların Marksist-Leninist ideoloji doğrultusunda belirlendiği söylemi hakim olmuştur. Ancak aşağıda da görüleceği üzere söz konusu ideoloji söylem düzeyinde etkili olmakla birlikte dönemin ve ülkenin koşullarına göre değiştirilerek uygulanmıştır.

⁹ Basit sosyalist birikim kavramı Evgeny Preobrazhensky'ye aittir. Ancak bu kavram Preobrazhensky'nin kendi programından çok Stalinist pratiğe daha yakın duruyor. Paul Sweezy, **Devrim Sonrası Toplamlar**, (çev. Barış Baysal), İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006, s. 97.

¹⁰ Yang Ling, **30 Yıllık Çin Reformun Başarısı-ÇHC ve SSCB Reformlarının Karşılaştırılması**, Qinghai, Qinghai Social Sciences, 2008, s. 6.

¹¹ **Ibid.**, s.7.

a. Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong Düşüncesi

Çin’de reform ve dışa açılma politikası 1980’lerde hayata geçirilmiştir. Söz konusu reform sürecini meşrulaştırmak isteyen Çin yönetimi yeni bir teoriye ihtiyaç duymuştur. Bu noktada dönemin devlet başkanı Deng Xiaoping reform, dışa açılma ve sosyalist yapılanma sürecinde Marksist-Leninist ideolojinin¹² ve Mao Zedong düşüncesinin yol gösterici olarak muhafaza edilmesi gerektiğini söylemiştir. Deng:

“Mao Zedong düşüncesi olmadan bugünkü Çin Komünist Partisi (ÇKP) düşünülemezdi. Bu abartılmış bir şey değildir. Mao Zedong düşüncesi her zaman parti, ordu ve milletimizin en değerli varlığı olarak kalacaktır.”¹³ Mao Zedong düşüncesi bayrağı yok sayılamaz. Yok sayılırsa esas itibariyle ÇKP’nin şanlı geçmişi inkar edilmiş

¹² Marksizm, Karl Marx ve Friedrich Engels’in çalışmalarından çıkarılan bir düşünce sistemidir. Bilimsel dünya görüşü, toplumsal tarihin gelişme teorisi, proleter devrim teorisi, sosyalizm ve komünizm inşası teorisi gibi bilimsel teorik sistemi ve işçi-sınıfı partisinin teorik temel ve ideolojik rehberliğini içermektedir. “Marksizm” kelimesi Marx hayattayken ortaya çıkmış ve 1870’lerin sonlarında Fransız sosyalist yazarların eserlerinde geniş bir şekilde kullanılmıştır. Marksizm bilimsel bir düşünce bütünlüğüne sahiptir ve üç bölümden oluşmaktadır: Marksist felsefe, Marksist ekonomi-politik düşüncesi ve bilimsel sosyalizm. Bu üç bölüm parçalanmaz ve birbiriyle bağlantılıdır. Marksizm proletaryanın dünyayı tanımak ve değiştirmek için bir aracıdır. Marksizm bilimsellik ile devrimciliğin bir araya gelmesi ve teori ile pratiğin birliğidir. “Marksizmin tanımı”, <<http://define.cnki.net/WebForms/WebDefines.aspx?searchword=%E9%A9%AC%E5%85%8B%E6%80%9D%E4%B8%BB%E4%B9%89>> (3 Mart 2016).

Marksizm-Leninizm ise Lenin’in Marksizm hakkında geliştirdiği bir siyasal felsefedir. Pek çok politik grup Marksizm-Leninizm kavramını farklı siyasal çerçevelerde kullanmakta ve Marksizm-Leninizm’i kendi teori sistemlerinin temeli olarak gördüklerini iddia etmektedir. “Leninizm” kelimesi 1903 yılında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi İkinci Kongresi’nden sonra ortaya çıkmıştır. 1924 yılında “Leninizmin Temelleri Üzerine” başlıklı eserinde Stalin, Leninizm’i sistematik olarak açıklamıştır ve Leninizmi “emperyalizm ve proleterya devrimi döneminin Marksizmi” diye tanımlamıştır. Lenin, sunduğu yeni düşünce ile o dönemin koşulları altında Marksizm’in gelişmesine birçok alanda katkıda bulunmuştur. Leninizm’in ana içeriği şunlardır: 1) Empeyalizm teorisi yani empeyalizm kapitalizmin son aşaması olup böylece bazı kapitalist ülkelerde komünizm başarılabılır; 2) Proletarya devrimi teorisi yani proletarya sınıfı devrim yoluyla devletin iktidarını kazanmalı ve sosyalist ekonomi sistemini kurmalıdır; 3) Ulus ve sömürgecilik teorisi, yani tüm ulusal baskıya karşı, ulusal eşitlik korunmalı ve ezilen ulus kendi isteğine göre karar vermelidir; 4) Proletarya diktatörlüğü teorisi, yani proletarya sınıfı diktatörlüğünü uygulayarak sömürgecileri bastırmalı ve sosyalist devleti korumalı, sınıf farklılığını yok ederek devleti sınıfsız haline döndürmelidir; 5) Sosyalizm inşası teorisi, yani sömürgeci sınıfı yok ettikten sonra sıra devlet inşasına gelince öncelik ekonomi inşasına vermelidir; 6) Yeni proletarya partisi teorisi, yani komünist partisi, bilimsel sosyalizm teorisi ile kurulan işçi sınıfının liderliğini üstlenmemeli, işçi sınıfı ile diğer sınıfları yönetmelidir. Marksizm-Leninizm Düşüncesinin teorik özelliği, Marksizm ve Leninizm’in teori mirasından çıkarsanmıştır. Örneğin, komünizm devrim yolu ile şiddeti kullanarak kapitalizmi yıkmayı amaçlıyor. Sosyalizm komünizmin ilk aşamasıdır. Proletarya sınıfını yönetmek için öncü siyasal partinin kurulması gerekir. Marx, Engels ve Lenin’in teorisinin gereği budur. Cheng Enfu ve Li Wei, “Marksizm: Dünyayı Tanımak ve Değiştirmek İçin Bilimsel Yöntem ve Rehber”, **Marksizm Araştırması**, Cilt 1, 2011, s. 68-86.

¹³ ÇKP Arşiv Derleme Komisyonu (der.), **Deng Xiaoping Antolojisi**, Cilt 2, Beijing, Renmin Yayınevi, 1994, s. 148-149.

olur.¹⁴ Biz de Mao Zedong düşüncesini devam ettireceğiz. Mao Zedong düşüncesi, Başkan Mao'nun yaşamının doğru parçasıdır. Geçmişte bize rehber olarak, devrimi zafere götürmüş olan Mao Zedong düşüncesi, şimdi ve gelecekte Çin Devleti'nin ve partisinin değerli bir varlığı olarak kalacaktır.¹⁵”

demıştır.

Deng'in vurguladığı Mao Zedong Düşüncesi, Çin ana kıtası dışında Maoizm olarak adlandırılmaktadır. Marksizm-Leninizm'in temel ilkelerini Çin'in devrim realitesi ile birleştiren Mao Zedong Düşüncesi, Marksizm-Leninizm'in Çin'e özgü koşullarla uyumlu hale getirilmesinden başka bir şey değildir. Şöyle ki, ÇKP kurulduğu günden itibaren Marksizm-Leninizm'i kendine rehber edinmiş ve Çin'de yeni bir model ile devrime başlamıştır. Zamanın lideri Mao Zedong ve komünistler, Marksizm-Leninizm'in temel ilkelerine göre Çin Devrimi sırasında yaşadıkları tecrübeleri teorileştirip Çin'e özgü bilimsel ideoloji rehberliğini yani Mao Zedong Düşüncesi'ni oluşturmuşlardır.

23 Nisan-11 Haziran 1945 tarihleri arasında ÇKP 7. Kongresi Yan'an şehrinde düzenlenmiştir. Bu toplantıda ÇKP tüzüğünde değişiklik yapılmış ve Mao Zedong Düşüncesi Parti'nin ideolojik yol göstericisi olarak ilk defa kabul edilmiştir. Bu yeni tüzüğe göre “Mao Zedong Düşüncesi, Marksizm-Leninizm teorisinin Çin devrim pratiği ile birleşmiş düşünce sistemidir. Mao Zedong Düşüncesi Çin'in Komünizmi'dir, Çin'in Marksizm-Leninizm'idir.”¹⁶

1981 yılında ÇKP 11. Merkez Komitesi'nin 6. oturumunda kabul edilen “Devletin Kurulmasından İtibaren Bazı Sorunlara İlişkin Alınan Kararlar” adlı belgede

¹⁴ **Ibid.**, s. 298.

¹⁵ **Ibid.**, s. 347.

¹⁶ “ÇKP 7. Kongresi”, <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_696442.htm> (3 Mart 2016).

Deng Xiaoping liderliğindeki yönetim Mao Zedong Düşünce sisteminin temel kavramlarını ortaya koymuştur. Bu belgeye göre Mao Zedong Düşüncesi temel olarak üç bölümde özetlenebilir. Birincisi, gerçekçi ve pragmatik bir yaklaşımı takip etmek, yani teoriyi realiteye entegre etmek; düşünce özgürlüğü sayesinde pratiklerle gerçeği sorgulamaktır. İkincisi, halk çizgisi, yani her şeyin halk için ve halka dayanarak yapılacağı, iktidar sınıfının halktan geldiği ve halkı gözetmek zorunda olduğudur. Üçüncüsü ise, bağımsızlık ve kendine güvenmek, yani Çin'in realitesine ve Çin halkına odaklanarak ülkenin kendi durumuna uygun ilerleme yolunu bulmaktır.¹⁷

b. Deng Xiaoping Teorisi

Deng Xiaoping 1904 yılında Çin'in Sichuan eyaletindeki Paifang'da orta gelirli toprak sahibi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası tarafından Fransa'ya okumaya gönderilen Deng 16-21 yaşları arasında burada kalmıştır. Fransa'da bulunduğu yıllarda Deng Xiaoping, önde gelen bir komünist lider olan, sürekli olarak Çin'in yeniden uluslararası arenada yer alacağına inanan, ilerleyen dönemde ÇKP'nin kurucularından biri olacak Zhou Enlai ile tanışmış, fikir ve görüşlerine önem verdiği Zhou Enlai'ye sonraki süreçte hep destek çıkmıştır.¹⁸

¹⁷ “Mao Zedong Düşüncesi”, <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2004-10/25/content_2136758_2.htm> (3 Mart 2016).

¹⁸ Joe Studwell, **Çin Rüyası**, (çev. Zeynep Sakin), İstanbul, Ledo Yayıncılık, 2007, s. 73-75. “Deng, alçakgönüllü bir halk adamıydı; ziyaretçilerin önünde yere tükürür, bolca sigara içer ve şakalar yapardı. Zengin bir çiftçi ailesinin çocuğuydu; Sichuan'da doğmuş, eğitim için yurtdışına gitmiş, sonunda Fransa'da Komünist Parti'ye katılmış ve Zhou Enlai ile çalışmıştır. Partide ordu siyasi komiseri sıfatıyla yükselmiş ve sonrasında Mao'nun sık sık görüşüne başvurduğu güvenilir bir danışman olduğunu kanıtlamıştır.” Jasper Becker, **Ejder Şahlanıyor-Bugünkü Çin'e İçeren Bir Bakış**, (çev. Algan Sezgintüredi), İstanbul, NTV Yayınları, 2007, s. 27.

Kültür Devrimi¹⁹ boyunca Mao tarafından “ikinci kapitalist yolcu”²⁰ olarak eleştirilen Deng Xiaoping zamanla kurnaz bir siyaset adamı ve stratejisi olduğunu kanıtlamıştır. Şöyle ki, Mao sonrası döneminin belirsizliklerinin avantajlarını kendi adlandırması olan “birlik ve istikrar” söylemiyle lehine çevirmiş, bu sayede yeniden eski konumuna gelebilmiştir.²¹ 1978’in sonlarında ise Çin’in liderliğini üstlenerek resmi olmasa da fiilen (*de facto*) Mao’dan sonraki en uzun iktidara sahip yönetici sıfatını kazanmıştır. Tarih boyunca Çin’de Deng gibi köklü reformlar yapan pek az kişi sayılabilir.

Her ne kadar Mao tarafından “ikinci kapitalist yolcu” olarak nitelense de Deng, Kültür Devrimi sırasında hayatını ülkeye adamıştır. Kültür Devrimi süresince Deng, Jiangxi Eyaleti’ndeki bir fabrikada çalışmış, ardından 1970’te başkan yardımcılığı görevine getirilerek yönetici kadrodaki yerine geri dönmüş, ancak Mao’nun ölümünden önce tekrar görevden alınmıştır.²² İktidarı döneminde Mao’nun politikalarının çoğunu tersyüz eden Deng, muhaliflerini acımadan ezen otoriter bir lider olmuştur. Partiyi Mao yandaşlarından temizlemiş, milyonlarca memurun ve entelektüelin aileleri üyeleriyle birlikte itibarlarını geri verip onları görevlerine döndürmüştür.²³ Ayrıca Deng, emri altındaki en güçlü araç olmasına rağmen Halk Kurtuluş Ordusu’nun gücünü, bu kurumun Mao’ya olan sadakati nedeniyle sınırlandırmak istemişti. Bunun için ilk iş olarak ordunun muazzam genişleme planlarını durduran Deng, 1981’de 4 milyon 750 bine dayanan Halk

¹⁹ Kültür Devrimi, tam adıyla ‘Büyük Proleter Kültür Devrimi’ olan bir siyasi harekettir. 1966 yılında başlayan bu devrim 10 sene sürmüş ve 1976 yılında bitmiştir. Bu hareketin amacı, devrimi sürekli ayakta tutmak ve belirli bir süre sonra her rejimin akıbeti olan bürokratlaşmayı önlemektir. Sander, **op. cit.**, s. 367-368.

²⁰ Birinci ise Liu Shaoqi’dir. Liu Shaoqi Kültür Devrimi döneminde Mao’nun siyasi görüşleri ile ters düştüğü için eleştirilip işkence görerek ölmüştür. Kültür Devrimi sonlandıktan sonra ise Deng Xiaoping tarafından aklanmıştır.

²¹ Cliff DuRand, “The Exhaustion of Developmental Socialism: Lessons From China”, **Monthly Review** 42, No. 7 (Aralık 1990):13, aktaran: Hart-Landsberg ve Burkett, **op. cit.**, s. 49.

²² Becker, **op. cit.**, s. 27.

²³ **Ibid.**, s. 28.

Kurtuluş Ordusu'nun kapasitesini düşürmek amacıyla bir milyon askeri, polisi destelemek amacıyla yarattığı kuruma kaydırarak Halk Polisi haline getirmiştir.²⁴

Deng Xiaoping iktidara geldikten sonra bir yandan Mao karşıtı adımlar atarken diğer yandan Çin'in gelişmesi için Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong düşüncelerinin kılavuz olarak muhafaza edilmesi gerektiğini açıkça ileri sürmüştür. Bu sayede Deng, ülkenin istikrara kavuşmasını, parti liderliğiyle rejimin sürdürülmesini sağlayabilmiş ve böylece reformun devlet kararıyla üst kademedan tabana kadar adım adım uygulanabilmesi için gerekli koşulları yaratmıştır. Deng Xiaoping reform sürecinde Marksizm-Leninizm'i ve Mao Zedong Düşüncesinin kılavuzluğunun sadece kağıt üzerinde savunulmasıyla yetinilemeyeceğini, onların bakış açılarının ve yöntemlerinin kullanılarak Çin'in pratik sorunlarının ortaya konulması ve çözülmesi gerektiğini de açıkça belirtmiştir. Bununla birlikte Deng Xiaoping gerçek hayatın sürekli değiştiğini, reform sürecine giren ve dışa açılan Çin'in eskisinden farklı olduğunu, ülkenin gelişiminde karşılaşılan yeni durum ve sorunların incelenmesi gerektiğini ve bu sorunların ancak Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong Düşüncesinin temel ilkeleri ışığında analiz edilerek doğru şekilde çözüme kavuşturulabileceğini savunmuştur. Deng Xiaoping'e göre Marksizm bir dogma değildir ve geliştirilmelidir. Ayrıca başarıya ve zafere ulaşmanın tek yolu Marksizm'i Çin'in somut gerçeğiyle birleştirmek ve kendi politikasını ortaya koymaktır.²⁵

1989-1992 yılları arasında Deng Xiaoping planlama ve piyasa ilişkisi konusu üzerinde durmuştur. Deng Xiaoping'e göre:

²⁴ **Ibid.**, s. 29.

²⁵ ÇKP Arşiv Derleme Komisyonu (der.), **op. cit.**, s. 191.

*“Kapitalizm ve komünizm arasında teorideki farkı planlama veya piyasa söz konusu olduğunda görmemiz mümkün değildir. Komünist topluluklarda piyasa ekonomisi de yaşayabilir, kapitalist topluluklarda planlama kontrolü olması da normaldir.”*²⁶

Buradan hareketle 1990’ların başına gelindiğinde merkezi planlamaya dayalı sosyalist ekonominin terk edildiği, ülkenin “sosyalist piyasa ekonomisi” olarak adlandırılan yeni bir ekonomik model izleyeceği resmen ilan edilmiştir. O tarihe kadar “dışa açılma”, “açık kapı politikası” gibi daha nötr kavramlarla nitelenen yeni siyasalar 1990’lardan itibaren ‘hem sosyalist hem kapitalist’ çağrışımlar uyandıran bu kavramla adlandırılmaya başlanmıştır.²⁷

3. Reform Süreci ve İçeriği

Çin’in 1980’lerdeki ekonomik reform süreci kimilerine göre komünizmi terk ediş sürecidir. Sezen bu reform sürecini:

*“1970’lerin sonuna kadar hem ekonomik hem de siyasal rejim bağlamında sosyalist yolu izleyen ÇHC, bu tarihten başlayarak, üretim araçlarının devlet mülkiyetinde, üretim güçlerinin de devlete bağımlı olduğu ve emredici merkezi planlamaya dayalı ekonomik modelini aşamalı olarak terk etmeye, kapitalist rejimin araçlarını kullanmaya başlamıştır. Bu terk ediş üç evreden oluşmaktadır. Merkezi planlamaya dayalı ekonominin asıl, piyasa ekonomisinin ikincil olduğu birinci evre; piyasa ekonomisinin giderek güçlenerek merkezi planlamaya eşlik ettiği konuma geldiği ikinci evre ve nihayet piyasa ekonomisinin birincil hale geldiği üçüncü evre.”*²⁸

şeklinde üç aşamaya ayırarak sonunda kapitalizme geçildiği tespitinde bulunmuştur.

²⁶ ÇKP Arşiv Yayınevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **op. cit.**, s. 94.

²⁷ Seriya Sezen, **Çin’in İkinci Uzun Yürüyüşü**, Ankara, TODAİE Yayınları, 2009, s. 202.

²⁸ **Idem.**

Temel hedefi kademeli olarak Çin'in piyasa ekonomisine geçiş olan söz konusu reformları iki döneme ayırarak incelemek de mümkündür. 1978 Aralık'ından 1984 Ekim'ine kadar olan ilk dönem sadece planlı ekonomiden “piyasa düzenlemesini destekleyen” planlı ekonomiye geçiş sürecidir. Bu aşamada reform kırsal alanlarda yoğunlaşmıştır. Öncelik kırsal ekonomik sistem reformuna verilmiş ve aile tabanlı sözleşmeli yönetim uygulanmıştır. Aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacak olan söz konusu yönetimin temelinde birleşik ve ayrı olmak üzere çift yönetim sistemi vardır. Kentsel reformda ise esas itibarıyla pilot kurumlarda işletme özerklik hakkı genişletilmiştir.

1984 Ekim'inden 1992 Ekim'ine kadarki ikinci dönemde ise “piyasa düzenlemesini destekleyen” planlı ekonomiden “planlı meta ekonomisi”ne geçilmiştir. Nitekim 1979 Nisan'ında yapılan merkezi ekonomik çalışma toplantısında “planlı ekonomi esastır, piyasa düzenlemesi destektir” formülü benimsenmişti. 1982 Eylül'ünde düzenlenen ÇKP 12. Kongresi'nde Çin ekonomisi ilk kez “piyasa düzenlemesini destekleyen planlı ekonomi” olarak nitelendirilmiştir.²⁹ Söz konusu Kongre'ye ait rapora göre:

“Çin’de kamu mülkiyeti temeline dayalı bir planlı ekonomi uygulanacak ve planlı bir üretim ve dolaşım sistemi organize edilecektir. Bu, Çin’in ulusal ekonomisinin temelidir. Aynı zamanda kısmi malların üretim ve dolaşımının plan dışı kalması ve piyasada düzenlenmesine imkan sağlanmıştır[...] Planlı üretimin ve dolaşımın tamamlayıcısı olan bu kısım ikincil ve bağımlı fakat gerekli ve yararlı kısımdır... ‘Planlı ekonomi esastır, piyasa düzenlemesi destektir’ ilkesinin doğru uygulanması ekonomik reformdaki temel belirleyicidir.”³⁰

²⁹ ÇKP 12. Merkez Komitesi, <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_696962.htm> (4 Mart 2016).

³⁰ **Idem.**

1984 Ekim’inde düzenlenen ÇKP 12. Merkez Komitesi 3. oturumunda kabul edilen “Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin (ÇKPMK) Ekonomik Reforma İlişkin Kararı” ilk defa açıklanmış ve şu husus açıkça bildirilmiştir: “Çin’de, planlı bir ekonomi, yani planlı bir meta ekonomisi uygulanacaktır. Bu ekonomi, tamamen piyasayla düzenlenen bir piyasa ekonomisine benzememektedir.”³¹

Çin’deki ekonomik reform sürecine bakıldığında bunun planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşüm aşaması olduğu açıkça görülmektedir. Sosyalist Çin’de piyasa ekonomisinin geliştirilmesi sorunu bu şekilde çözülmüş ve sosyalist bir ülkede piyasa ekonomisinin uygulanabilirliği teori ve gerçeklerle desteklenmiştir.³²

a. Kırsal Kesimdeki Uygulamalar

Çin’in ekonomik reformu ilk olarak kırsal alanlarda başlatılmış ve hızlı bir atılım sağlanmıştır. Kırsal alanlardaki dönüşüme dayanan ve 1979 yılında başlatılan bu reformlar iki aşamada gerçekleştirilmiştir.³³ Kırsal reformun ilk aşamasının ağırlık noktasını tarımda sözleşmeli sorumluluk sisteminin uygulanması ve çiftçiler ile devlet güdümlü tarımsal kolektifler arasındaki ilişkilerin rasyonelleştirilmesi oluşturmuştur. Bunun anlamı, mülkiyetin kolektife bağlı olması kaydıyla, toprakların merkez tarafından değil köylü aileleri tarafından sözleşmeli işletilmesidir. 1982 yılından itibaren orijinal komün sistemi iptal edilerek yerine nahiye (kasaba) ve köy idareleri yeniden

³¹ ÇKP 12. Merkez Komitesi 3. Oturumu, <<http://cpc.people.com.cn/GB/64162/134580/135608/index.html>> (4 Mart 2016).

³² ÇKP Arşiv Yayınevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **op. cit.**, s. 118.

³³ **Ibid.**, s. 146.

kurulmuştur.³⁴ Bu arada devlet 1979'dan itibaren tarım ürünlerinin alım fiyatlarını hızlı ve sürekli artırarak çiftçileri teşvik etmiştir.

Reformun ikinci aşamasında ise endüstriyel yapının ayarlanması, kırsal emtia ekonomisinin geliştirilmesi ve çiftçiler ile devlet arasındaki ilişkinin rasyonalize edilmesine odaklanılmıştır. 1985 yılından itibaren devlet geçmişte uzun yıllar tarım ve yan ürünleri için uygulanan sabit ve birleşik satın alma sistemini kaldırarak bunun yerine çiftçilerle sözleşmeli satın alma politikasını uygulamaya başlamıştır. Tarım vergisinde de eski mal vergisinden nakit vergiye geçilerek devlet ile çiftçiler arasında değerlerin eşit değişimi ilişkisi kurulmuştur.³⁵

Guanren'in "17 Eyalet, Özerk Bölge ve Belediyelerdeki Reform Araştırması" adlı kitabında Çin'in Anhui Eyaleti'ndeki Xiaogang ilçesindeki tarımda sözleşmeli sorumluluk sistemine geçiş süreci anlatılmıştır.³⁶ Buna göre, reformdan önce komün sistemi uygulanmakta olan Çin'de reformla birlikte tarımcılığın modernizasyonunun temeli atılmıştır. Reformdan önceki komün sistemi çiftçilerin çalışmalarını olumsuz etkilemiş ve tarımsal üretim ile çiftçilerin gelirinin artmasında yavaşlamaya neden olmuştur. Anhui Eyaleti'nin Xiaogang ilçesinde yaşayan çiftçiler de bu zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu nedenle 1979 yılının ilkbaharında Xiaogang'lı çiftçiler referandum yaparak aile birimini esas alan sözleşmeli sorumluluk sistemini kabul etmişlerdir. Sözleşmenin imzalandığı 1979 yılında verim artmış, bu sayede çiftçiler hem devlete borçlarını ödemiş hem de ilk defa ambarlarına tahıl koyabilmişlerdir. Bundan sonra

³⁴ **Ibid.**, s. 166.

³⁵ **Ibid.**, s. 193.

³⁶ Chen Guanren, **17 Eyalet, Özerk Bölge ve Belediyelerdeki Reform Araştırması**, Beijing, ÇKP Tarih Yayınevi, 2009, s. 23-29.

sözleşmeli sorumluluk sistemi Anhui eyaletinde hızlı bir şekilde yayılmış ve bundan verimli sonuçlar alınmıştır.³⁷

Görüldüğü üzere, Çin'in kırsal bölgelerinde reform sayesinde hızlı bir gelişme kaydedilmiştir. 1978 yılı öncesindeki 26 senenin gelişme hızı ortalaması %2.6 iken, 1978-87 döneminde tarımsal üretimdeki gelişme hızı yıllık % 6.5 olarak gerçekleşmiştir. 1978-87 yılları arasındaki dönemde et üretimi iki kat, yağ üretimi 1.5 kat, pamuk üretimi % 75, su ürünleri % 84, tahıl üretimi ise % 19 oranında artmıştır. 1987 yılı kişi başına düşen brüt tarımsal ürünler (2,400 Yuan) 1978 yılının 2.5 katıdır. Bu dönemde üretim tahılda %43, pamukta %93, yağ bitkilerinde de %63 oranında artış göstermiştir.³⁸

b. Kentin Dönüşümü

Çin'in kentsel ekonomik reformu, kamu mülkiyetli işletmelerin yönetim hakkının devletten alınarak yerel birimlere devredilmesini içeren pilot uygulamalarla başlamış ve iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada bölgesel reform için deneme ve araştırmalar yapılmıştır. Bu bağlamda 1978 yazında Sichuan Eyaletinde 6 pilot işletmeye deneme amaçlı özerklik hakkı verilerek başlatılan çalışmalar 1982 yılına gelindiğinde ülke çapında 6.000'den fazla işletmeye uygulanmak suretiyle genişletilmiştir.³⁹ İkinci aşamada ise kentsel ekonominin yönetim sisteminde kapsamlı bir dönüşüm başlatılmıştır. 1984 Ekim'inde Çin Komünist Partisi 12. Merkez Komitesi Üçüncü Oturumunda "ÇKP MK Ekonomik Reform Kararı" alınmıştır.⁴⁰ Bu kararla birlikte reformun odak noktası kırsal alanlardan kentlere kaydırılarak ülke çapında

³⁷ **Idem.**

³⁸ Jan S. Prybyla, "China's Economic Experiment: Back From Market?", **Problems of Communism**, Ocak-Şubat 1989, s. 113-122.

³⁹ ÇKP Arşiv Yayinevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **op. cit.**, s. 204.

⁴⁰ **Ibid.**, s. 93.

kapsamlı bir ekonomik sistem düzenlemesine geçilmiştir. Bu süreçte işletmeler faal hale getirilmiş ve kurumsal reform derinleştirilmiştir. Bu amaçla Devlet Konseyi 1984-1987 yılları arasında peş peşe 13 belge yayımlayarak kabul ettiği toplam 97 madde kapsamında firmaların yetkilerini genişletmiştir.⁴¹ Bazı eyaletler belirli sektörlerde işletmelere bazı kurumsal yetkiler vermiş böylelikle işletmeler de belirli bir özerkliğe sahip olmuştur. Böylece kamu mülkiyeti ekonominin esas unsuru olmayı sürdürmekle birlikte giderek çok mülkiyetli⁴² ekonomi geliştirilmiştir. 1979 – 1986 yılları arasında yapılan reformda mülkiyet yapısının ayarlanması, çeşitli mülkiyet ve farklı işletme biçimlerinin geliştirilmesi sonucu kamu mülkiyetli sanayinin ulusal sanayinin üretim değerindeki payı % 80’den % 68.7’ye düşmüş, kolektif sektöründeki sanayinin payı % 20’den % 29.2’ye çıkmış, bireylere ait ve mülkiyetin diğer biçimlerindeki sanayi üretimi ise % 2.1’lik bir oranla büyümüştür.⁴³

Kentsel ekonomik reformun önemli bir diğer içeriği ise sosyalist piyasa sistemini kurmak ve geliştirmektir. Bu bağlamda devlet bazı alanlarda çalışmalar yürütmüştür. Öncelikle tüketim malları piyasası canlandırılmıştır. Şöyle ki, ticarete değişik mülkiyet ve yönetim biçimleri uygulamak, çeşitli dağıtım kanallarını kullanmak ve dolaşım şekillerini azaltmak konularında yapılan reformlar sayesinde tüketim mallarının devlet tarafından birleşik ve sabit satın alma sistemi değiştirilmiştir. İkinci olarak üretim araçları piyasası oluşturulmuştur. Bu bağlamda demir-çelik, çimento,

⁴¹ **Ibid.**, s. 111.

⁴² Çoklu mülkiyet, tekli mülkiyet yani tamamen kamu mülkiyeti sisteminin karşısında duran bir ekonomi sistemidir. Çoklu mülkiyet sisteminde, hem kamu mülkiyeti hem de özel mülkiyetler veya kamu ile özeline karması olan mülkiyetler mevcuttur. Çin makamlarına göre, sosyalizmin ilk aşamasında iken özel mülkiyetlerin gelişmesi bu dönemdeki üretim araçlarına ve üretim gücüne bir şekilde uyum sağlamaktadır. Bu nedenle çoklu mülkiyetlerin gelişmesi ülkenin refahını teşvik etmektedir. “Kamu Mülkiyeti Sisteminin Yanı Sıra Çoklu Mülkiyetin Gelişmesi” <<http://cpc.people.com.cn/n/2015/1124/c64094-27847399.html>>, (9 Mart 2016).

⁴³ “Reformun Derinleşmesi ve Bilimsel Bir Şekilde Gelişmesi”, <<http://www.sasac.gov.cn/n1180/n4175042/n5405123/n5563822/5566228.html>> (10 Mart 2016).

ahşap ve iş makinesi gibi malzemeler için spesifik marketler kurulmuştur. Üçüncü olarak kalkınma fonları piyasası geliştirilmiştir. Bunun için finansal sistemde reform yapılmış, böylelikle temel finansal kuruluşların özerkliği yavaş yavaş genişletilmiş ve kısa vadeli sermaye piyasası hızla geliştirilmiştir. 1986 yılında toplam 30 milyar yuandan fazla fon tahsis edilmiş, 60 milyar yuandan fazla tahvil ve hisse senedi satılmış, aynı zamanda uzun vadeli sermaye piyasası da ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴⁴ Ayrıca büyük ve orta ölçekli şehirlerde teknoloji, işgücü, bilgi ve emlak piyasalarının kurulması için çalışmalar başlatılmıştır.

Dördüncü adım olarak fiyat sisteminde reform yapılmıştır. Söz konusu reform sonucunda fiyatlar sadece devlet tarafından değil hem devlet tarafından doğrudan devletin tavsiyesine göre hem de serbest olarak yapılabilir hale getirilmiştir.⁴⁵

Son olarak da maliye, vergi ve ücret sistemi alanında reformlar yapılmıştır. 1983 yılından itibaren aşamalı şekilde kurumsal gelir vergisi, ürün vergisi ve katma değer vergisi uygulanmıştır. Bunun sonucunda 1986 yılına kadar kamu iktisadi teşebbüslerinin kârı reform öncesine göre 4 kat artmıştır.⁴⁶ 1987 yılından bu yana işletmelerin amortisman ve azami onarım fonu açılmıştır. İşletmelerin bağımsız ve kendi yetkilerinde kullandıkları mali kaynaklar çoğalmıştır. 1987 yılında yerel gelirler ulusal bütçenin % 49'unu oluşturmuş, yerel aktivite teşvik edilmiştir. Devlet ile işletmeler, merkez ile yerel yönetimler arasındaki dağıtım ilişkisinin yanı sıra devlet ve işletmeler ile kadrolar ve işçiler arasındaki dağıtım ilişkisinin de ayarlanması için ücret

⁴⁴ “Çin’in 20 Yıllık Sermaye Piyasası”,

<http://www.hprc.org.cn/gsyj/jjs/hyyxs/201012/t20101220_116501.html> (10 Mart 2016).

⁴⁵ Wu Li ve Xiao Xiang, “ÇHC 60 Yıllarında Fiyat Sisteminin Gelişmesi”, **Çin Tarihi Araştırması**, Cilt 3, 2011, s. 85-95.

⁴⁶ “ÇHC’nin 60 Yıllık Fiyat Oluşum Mekanizmasının Değişimi”,

<http://www.hprc.org.cn/gsyj/jjs/jjtzggs/200910/t20091026_34198.html> (11 Mart 2016)

sisteminde reform yapılmıştır. 1985 Temmuz’undan itibaren devlet kadroları ve kamu görevlileri için makam ve kademelerine göre yeni maaş yapısına dayalı ücret sistemi uygulanarak kurum ve şirketlerin 300’e yakın farklı ücret standartları 3 kategoride 5 ücret standardı olarak basitleştirilmiş, genellikle kamu görevlilerinin ve işçilerin maaşlarının ayarlanarak yükseltilmesine imkân tanınmıştır. 1987’de daha fazla çalışmayı teşvik edecek şekilde dağıtım ilkesinin uygulanması için devlet tarafından belirlenen toplam ücret sınırları içerisinde kalmak koşuluyla firma içi maaş ve ikramiye dağıtım tercihi kurum ve işletmelerin kararına bırakılmıştır.⁴⁷

1978’e kadar devlet mülkiyetli kuruluşlar ağır basarken bu tarihten itibaren yerel hükümetlerin himayesindeki “kolektif şirketler”, giderek özel müteşebbisler ya da yabancı sermayeli kuruluşlar ve ortak teşebbüsler üretimden pay almaya başlamışlardır. 1990’dan itibaren resmi devlet sektörünün endüstriyel çıktı içindeki payı neredeyse yarı yarıya düşmüştür.⁴⁸

Kentsel reformu incelemek için Beijing önemli bir örnektir. Çin’in siyasi ve ekonomi merkezi olan Beijing’in sanayi sektörü de tüm devlet için önemli bir konumdadır. Kentsel reform sürecinde devletin elinde bulunan sektörlerden Başkent Demir-Çelik Fabrikası ön plana çıkmıştır. Fabrikadaki reform 1979 yılında başlamış ve 1980’ler boyunca sürmüştür. İlk olarak hükümet devlet fabrikalarının yetkisinin güçlendirileceğine dair resmi yazılar çıkarmıştır. Bunun üzerine Başkent Demir-Çelik Fabrikası da 1982 yılında devlete asgari sabit üretim garantisi vererek devletin

⁴⁷ “ÇHC’nin Tarihinde Üç Önemli Maaş Reformu”,
<<http://www.labournet.com.cn/qingkuang/fileview.asp?title=%D6%D0%BB%AA%C8%CB%C3%F1%B9%B2%BA%CD%B9%FA%C0%FA%CA%B7%C9%CF%C8%FD%B4%CE%D6%D8%B4%F3%B9%A4%D7%CA%B8%C4%B8%EF&filename=ld013020.txt>> (15 Mart 2016)

⁴⁸ R. Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin-Tek Kutupta Çift Kutuba**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 51.

belirlediği sabit üretim kârını devlete sunmayı ve arta kalan kârı kendisi almayı kabul etmiştir. Buna göre fabrika devlete sunmayı kabul ettiği kazanca ulaşamasa dahi bu miktarın belirlenen kârını gerekirse kendisinin vereceğini garanti etmiştir. Bu yöntemle işçilerin çalışma etkinliğini yükseltmiş, üretim kapasitesini genişletmiş, merkezi uyum yöntemi ile sorumluluk bilincini oluşturmuş ve devamlı artan bir gelir elde etmiştir.⁴⁹

Beijing örneğindeki gibi kentlerde kapsamlı reform denemeleri uygulanmak suretiyle ülke genelinde kentsel yatay ekonomik entegrasyon geliştirilmiştir. Şöyle ki, 1980 yılından itibaren ülkede 72 büyük ve orta ölçekli şehirde kapsamlı reform denemeleri yapılmış, bunlardan 9’una plan dışına çıkılarak eyalet düzeyinde ekonomik yönetim yetkisi verilmiş, 16 orta büyüklükteki kentte ve Harbin şehrinde hükümet organlarında, 5 şehirde bilim ve teknoloji sisteminde pilot reform uygulamaları, 17 büyük ve orta büyüklükteki şehirde konut ticarileştirilmesi ve ülkenin üçte birinde ilçe statüsündeki yerleşim birimlerinin şehir düzeyine yükseltilmesi⁵⁰ şeklinde düzenlemeler yapılmıştır.⁵¹ Yatay ekonomik ortak girişim anlayışı doğrultusunda 1987 yılının ilk yarısına kadar Çin’de 32 bin yeni yatay birleşik ekonomik örgüt ve yüzden fazla büyük işletme ile işletme grubu organize edilmiştir. Yan yana 49 bölgesel birleşik ekonomik ağ oluşturulmuştur.⁵² Shanghai Ekonomik Bölgesi, Kuzeydoğu Ekonomik

⁴⁹ Chen Guanren, **op. cit.**, s. 130.

⁵⁰ Çin’de idari bölgeler hiyerarşik şekilde toplam beş basamaklı olarak sınıflandırılmaktadır: birinci basamakta farklı isimlerle adlandırılan 34 tane eyalet yönetimi bulunmaktadır (23 tane eyalet yönetimi, 5 tane özerk bölge yönetimi, 4 tane büyükşehir belediyesi ve Hongkong ve Macao özel statülü yönetimleri), ikinci basamakta il yönetimleri bulunmaktadır. Üçüncü basamakta ilçe yönetimi bulunmaktadır. Dördüncü basamakta nahiye yönetimi bulunmaktadır. Ve beşinci basamakta köy yönetimleri bulunmaktadır. “Çin’in idari bölgelerin tanımlanması” <<https://baike.baidu.com/item/%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E8%A1%8C%E6%94%BF%E5%8C%BA%E5%88%92>> (17 Mart 2016)

⁵¹ ÇKP Arşiv Yayınevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **op. cit.**, s. 200.

⁵² **Ibid.**, s. 452-455.

Bölgesi gibi merkezi şehir tabanlı bir dizi ekonomik bölge ve Çin'in güneybatısındaki beş eyalet toplam altı birimden oluşan ekonomik koordinasyon örgütü kurmuştur.

1979 Temmuz'unda dışa açılma ve uluslararası ekonomik ve teknolojik işbirliğini genişletme konularında çaba harcanmış, Fujian ve Guangdong eyaletlerinin dışa açılmasında daha esnek bir politika uygulanmış ve özel önlemler alınmıştır.⁵³ 1980 yılında Shenzhen, Zhuhai, Shantou ve Xiamen olmak üzere 4 Özel Ekonomik Bölge kurulmuştur. 1984'te 14 kıyı liman kenti ve Hainan Adası dışa açılmış, 13 Ekonomik ve Teknolojik Kalkınma Bölgesi kurulmuştur. 1985 yılında, Yangtze Nehri Deltası, Pearl River Deltası ve Güney Fujian Üçgen Bölgesi kademeli olarak dışa açılmış ve bunları Shandong ve Liaodong Yarımadaı izlemiştir. 1987 yılının başına kadar Çin'in iç kesiminde 7700 yerli-yabancı ortak sermayeli girişim, yerli-yabancı işbirliği olan veya sadece yabancı sermayeli işletme kurulmuş, bundan başka, 50 ülke veya bölgede ortak sermayeli veya tamamen Çin sermayeli toplam 270 işletme kurulmuştur. İthalat ve ihracat hacmi yıldan yıla artarak 70 milyar dolara ulaşmıştır.

Piyasa ekonomisinin öğrenilmesi amacıyla yabancı sermayenin ancak yerli ortaklıklar kanalıyla ülkeye girmesine izin verilmiştir. Bu ortaklıkların bir kısmı öğrenme ve sermaye oluşturma sürecinin sonunda tümüyle yerli işletmeye dönüştürülmüştür. Ayrıca bu firmaların kullanacakları ara malları ve yedek parçaları yerli firmalardan sağlama koşulu getirilerek yerel sermayenin güçlenmesi sağlanmıştır.⁵⁴ 1978 Aralık'ında Çin Komünist Partisi'nin 3. Oturumu sırasında piyasa güçlerinin daha fazla kullanılması "sosyalist modernizasyona tarihsel bir geçiş"i

⁵³ Chen Guanren, **op. cit.**, s. 235-308.

⁵⁴ Sezen, **op. cit.**, s. 207.

sağlamanın anahtarı olarak sunulmuştur.⁵⁵ Piyasa sosyalizmini sağlamak için devlet çabalarının odağında bir emek piyasası yaratılması vardı. Nitekim “emek kaynaklarını” serbestçe kullanma özgürlüğü olmadıkça yöneticiler üretimi piyasa verilerine göre, dolayısıyla ekonominin toplam verimliliğini ve üretkenliğini artıracak şekilde rasyonel bir biçimde yeniden yapılandıramazdı.⁵⁶

1980’den 1990’a kadar hızlı büyüme oranının arkasındaki itici güç ekonomik reformların artan rolüdür. 1980’lerde kırsal komün sisteminin kaldırılması tarımsal ürünlerin alım fiyatlarını artırmış, kontrol ve kotaların üzerindeki zırhın kalkmasını sağlamıştır. Genel fiyat kontrolü ülkenin yabancı yatırımcıya açılmasının temelini oluşturmuştur. Reform süreci tüm bu çabalara rağmen tamamlanmamıştır. Çin yönetimi dünyadaki ekonomik sistemleri kendi koşullarına uyarlamaya çalışmıştır. “Sosyalist piyasa ekonomisi” adında bir sistem geliştirse de devlet sektörü özellikle sanayi alanında ekonominin temel aktörü olmayı sürdürmektedir. Bununla birlikte Çin ekonomisinin dinamizmi özel, kolektif ve yabancı sermayeli girişimlerden kaynaklanmaktadır.⁵⁷

Reformu derinleştirmenin uzun vadeli hedefi sosyalist meta ekonomisinin geliştirilmesinin genel hedefi doğrultusunda ekonomik reform ile siyasi reformu sınıksız birleştirmek, esas olarak işletmelerin önemini artırmak ve sosyalist piyasa sistemini kurup sağlamlaştırmak amacıyla devletin ekonomi üzerindeki dolaysız denetimini dolaylı denetimine çevirmektir. Buradaki asıl amaç planlı ekonominin üstünlüğüyle emtia ekonomisinin yaratıcılığını organik bir şekilde birleştirerek plan ile piyasa arasında bir iç birliğe dayalı sosyalist meta ekonomisinin yeni sistemini kurmaktır.

⁵⁵ ÇKP 11. Kongresi 3. Oturumu, <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_697755.htm> (20 Mart 2016)

⁵⁶ Hart-Landsberg ve Burkett, **op. cit.**, s. 55.

⁵⁷ Karaca, **op. cit.**, s. 54.

Uzun vadeli hedef “piyasanın devlet tarafından düzenlenmesi, işletmenin ise piyasa tarafından yönlendirilmesidir”.⁵⁸

Deng tarafından yönetilen Parti, ülkenin üretici güçlerini geliştirmenin ve yeni sosyalist üretim ilişkileriyle daha fazla pilot uygulama yapılmasının Çin’in ekonomik problemlerini çözmek için gerekli olduğunu ileri sürüyordu. Deng’e göre üretici güçleri geliştirmenin en iyi yolu piyasaları daha fazla kullanmaktı. Bu düşünceye göre piyasalar, merkezileşmiş karar alma mekanizmasının neden olduğu önceki sorunların üstesinden gelmeye yardımcı olacak ve emek de dahil olmak üzere üretim kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlayacaktı.⁵⁹ Öngörülen sonuç daha hızlı büyüme, teknolojik ilerleme ve tüketim ile tüketici refahında sürekli bir artıştı.

Bu bağlamda 1983’te devlet, daha önce devlet işçilerinin düzenli şekilde yararlandığı güvencelerden ve refah uygulamalarından çekilerek ve istihdamın sınırlı bir zamanı kapsayacağı anlamına gelen sözleşme temelli yeni işçi alımı emri vererek büyük bir adım attı.⁶⁰ Seçilen bazı devlet firmalarına aynı zamanda plan hedeflerini karşıladıktan sonra hükümet tarafından düzenlenmiş fiyatların üzerinde mal satmak ve üretmek için izin verilmişti. Ek olarak, büyük devlet işletmeleri kârlarından bir kısmını yatırım ve ikramiye için elinde tutabiliyordu.⁶¹ Özel sektör de reform sürecinin bir parçası olarak yeni teşvikler elde ediyordu. İlk başlarda özel işletmeler yedi aile üyesi ve “çırak” çalıştırabiliyorlardı. Ancak bu uygulama oldukça sınırlı kaldı ve 1987’de

⁵⁸ ÇKP 11. Kongresi..., **op. cit.**

⁵⁹ Hart-Landsberg ve Burkett, **op. cit.**, s. 53.

⁶⁰ Leung Wing-Yue, **Smashing the Iron Rice Pot**, s. 59-62; aktaran: **ibid.**, s. 55.

⁶¹ Eva Cheng, “China: Is Capitalist Restoration Inevitable?”, s. 53-54, aktaran: **ibid.**, s. 56.

tamamen iptal edildi. Özel sektörün işgücü 1977’de 240,000 kişiden 1981’de 1.1 milyona, 1984’te 3.4 milyona ulaşmıştır.⁶²

Çin ekonomisinin iyileşmesinde katalizör bir rol oynayan ekonomik reform Çin ekonomisinin tek gelişme modelinden çıkarak karma modellerle gelişmesini hızlandırmış ve çağın ekonomik gelişme akımına uyarak Çin’in kalkınmasına zemin sağlamıştır. 1980’li yıllarda Çin’in piyasa ekonomisi sisteminde yapılan reform sonucu Çin toplumundaki üretim güçleri büyük ölçüde seferber edilmiş, en önemlisi insanların zihinleri özgürleştirilmiş, tüm Çin toplumunun çehresi değişmiş ve ülke hızla gelişme yoluna girmiştir.

Aynı yıllarda SSCB’de başlatılan ekonomik reform süreci ve sonuçları daha farklı olmuştur. ÇHC ekonomik reform alanındaki hedeflerini aşamalı şekilde ve sağlam adımlarla gerçekleştirirken SSCB başarısız bir reform girişimi başlatmıştır.

B. Perestroyka

1980’lerde SSCB’deki ekonomik reform girişimi uluslararası aktörlerin ilgisini çekmiştir. Tarihteki birkaç Sovyet reformuyla kıyaslandığında bu dönemdeki ekonomik reform birçok farklı özelliğe sahiptir. Bunlardan başlıcası reformun sadece bir iyileşme değil devrimci bir değişiklik olmasıdır. Nitekim dönemin SSCB lideri Gorbaçov da uygulanmaya çalışılan reformu “bir devrim” olarak nitelemiştir.⁶³ SSCB reformunun özünü en iyi niteleyen en kritik ifade “devrim”dir. İşte bu devrim nitelemesi Gorbaçov dönemindeki reformları öncekilerden farklı kılan önemli bir yeniliktir. Gorbaçov’un

⁶² Maurice Meisner, **The Deng Xiaoping Era**, s. 265, 269; aktaran: **idem.**

⁶³ Mihail Gorbaçov, **Perestroyka-Ülkemiz ve Dünya İçin Yeni Düşünce**, (çev. Kasım Yargıcı), İstanbul, Güneş Yayınları, 1988, s. 49.

reforma ilişkin yeni düşüncesini bildirmesi tesadüfi değildir. O'nun bu tanımı bir taraftan ekonomik gelişim koşullarıyla oluşan yeni durumun genel sonucuyken diğer taraftan da SSCB'nin tarihteki tecrübelerinden çıkarılan derslerin derinden özetlenmiş halidir.

1. Reforma Giden Süreç

SSCB'nin eski ekonomik sistemi 1920'lerde başlayan ve 1930'larda devam eden sanayileşme döneminde oluşmuştur. 1928-1937 yılları arasında senede %16'lık bir hızla gelişen Sovyet ekonomisi, sektörleri eksiksiz bir endüstriyel sistemin kurulmasını, devletin sanayileşmesini ve faşizme karşı savaşın kazanılmasını sağlamıştır. İşte bu durumda merkezi idarenin emirleri ile yönetilen bir planlı ekonomi sistemi kurulmuştur. 1950'lerde SSCB'nin ekonomisi Batılı ülkelerden daha hızlı geliyordu. 1960'larda yavaşlamaya başlayan gelişme hızı 1970'lerde azalmıştır.⁶⁴

Bu dönemde birçok sorun ve başarısızlık ortaya çıkmıştır. Sovyet ekonomisinin gelişmesinde devamlı bir yavaşlama görülmüştür. 1966-70 yılları arasındaki Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ortalaması % 5.2 iken bu oran 1971-75 yılları arası dönemde % 3.7'ye, 1976-80 yıllarında % 2.7'ye, 1981-82'de de % 2'ye kadar düşmüştür.⁶⁵

SSCB'de siyasi ve ekonomik sistemde sıkı merkezîyetçilikten kaynaklanan olumsuzluk 1980'lerde günden güne ağırlaşmıştır. 1985 yılında SSCB'nin kişi başına düşen GSMH'si 3, 396 dolardır ve bu rakam sadece batılı gelişmiş ülkelerden değil aynı zamanda Asya ve Latin Amerika ülkelerinden de geridir. Bu durumun farkında olan

⁶⁴ Tan Suo, **Gorbaçov'un Reformu ve Sovyetler Birliği'nin Yıkılması**, Beijing, Sosyal Bilimler Yayınevi, 2006, s. 150.

⁶⁵ Helmut Sonnen Feldt, **1980'lerdeki Sovyet Politikası**, Corolado, Westview Yayınevi, 1985, s. 67.

Gorbaçov iktidara geldiği 1985 yılından itibaren ekonomik reformlar yapmaya başlamıştır.⁶⁶ SSCB'nin ekonomi reformu 3 aşamadan oluşmaktadır. 1985-86 yılları arasındaki dönemi kapsayan ilk aşamada ılımlı değişimler yapılmıştır. İkinci aşama 1987'den 1989'a kadardır ve bu dönemde hükümetin aldığı tedbirler sosyalist ekonomi sistemine sahip bir devlet için oldukça radikaldir. 1990-1991 yılları arasındaki üçüncü aşamada ise kapitalizme yakın olan grup yeterli siyasi gücü kazanıp ekonomik sistemde sosyalist reform kapsamı dışında değişiklikler yapmıştır.⁶⁷ Bütün bu reform aşamalarına tıpkı Çin'de olduğu gibi ideolojik temel bulunmaya çalışılmıştır.

2. İdeolojik Rehberlik

SSCB'de yapılan ekonomik reform bir tercih değil uzun süredir ülkede uygulanan merkezi planlı ekonominin yarattığı sıkıntılar ile ülkenin kalkınması ve yurttaşların yaşam seviyesini yükseltme umudu arasındaki uyumsuzluğun ortadan kaldırılması için bir zorunluluktur. Bu konuya açıklık getirebilmek amacıyla öncelikle merkezi ekonominin ve bunun ideolojik boyutunun gözden geçirilmesi gerekmektedir.

a. Merkezi Ekonominin Gözden Geçirilmesi

SSCB kurulduğundan itibaren merkezi bir ekonomik sistem uygulamıştır. Bir başka ifadeyle merkezi sosyalist plana dayalı bir ekonomiye sahip olan SSCB'nin ekonomik temelini üretim araçlarının sosyalist mülkiyeti oluşturmaktaydı.⁶⁸ Bu nedenle üretim araçlarının kontrolü ve tüm ekonomi sektörlerine dağıtılması, üretimin

⁶⁶ **Ibid.**, s. 68.

⁶⁷ David M. Kotz ve Fred Weir, **Yukarıdan Gelen Reform**, Beijing, Renmin Üniversitesi Yayınevi, 2008, s. 81.

⁶⁸ Tan, **op. cit.**, s. 150.

ayarlanması devlet eliyle yapılmaktaydı. Böyle bir ekonomik sistemin teorik zemini de hazırlanmıştı:

“Teorik olarak bu durumun olumlu etkisi de açıktır: ‘Sermayenin merkezileşmesi, birçok sermayenin bir büyük sermaye halinde birleşmesi yoluyla sermayenin çapının büyümesidir. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi, muazzam zenginliklerin az sayıda kişinin elinde toplanması anlamına gelir. Sermayelerin büyümesi, üretimin yoğunlaşması için, yani üretimin büyük işletmelerde toplanması için geniş imkanlar sunar.’”⁶⁹

Ancak, merkezi planlı ekonomik sistemin eksiklikleri ve tarihsel sınırlamaları da söz konusudur. Temel hedef olan sosyalist sanayileşmenin tamamlanmasıyla birlikte ulusal ekonominin giderek büyümesi ve ekonomik bağlantıların karmaşık olması bu ekonomik sistemin suistimalinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Şöyle ki, son derece merkezi planlı çalışan ekonomik sistem iki temele dayanır. Birincisi, devletin merkezi planlama biriminin tüm sosyal ve ekonomik faaliyetin bilgilerine sahip olması; ikincisi ise toplumun çıkarlarının bir bütünlük arz etmesi, dolayısıyla farklı paydaşların yok edilmesidir.⁷⁰

Devletin planlarını uygulamaya başlaması ekonominin kötüye gitmesiyle sonuçlanmıştır. 1960’lardan 1980’lerin başlarına kadarki dönemde SSCB’de üretim artış oranı; 1960-65’te % 5, 1966-70’te % 5.3, 1970-75’te % 3.7, 1976-80’de % 2.7 ve 1980-82’de % 2.1 olmak üzere giderek düşen bir eğilim göstermiştir. İşçilerin

⁶⁹ Almanya Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi Marx-Engels-Lenin-Stalin Enstitüsü, **SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi-Politik Ekonomi Ders Kitabı**, (çev. İsmail Yarkın), İstanbul, İnter Yayınları, 1996, s. 118.

⁷⁰ Tan, **op. cit.**, s. 161.

verimliliği ise 1960-65'te %3.4 iken bu oran 1976-80'de %1'e kadar düşmüştür.⁷¹ Bu gidişat karşısında Gorbaçov kendi ekonomik düşüncelerinden oluşan *perestroykayı* (yeniden yapılanma) ortaya koymuştur.

b. Gorbaçov'un Reform Üzerine Düşünceleri

Perestroyka, SSCB lideri Mihail Gorbaçov'un 1987'den itibaren uygulamaya koyduğu birtakım ekonomik reform önlemlerinin genel adıdır. Perestroyka, *glasnost* (açıklık/şeffaflık) ile birlikte Gorbaçov döneminde SSCB içinde uygulanan politikadaki kritik kelimeyi oluşturmuştur. "Yeniden yapılanma" anlamına gelen perestroykanın amacı SSCB'yi içinde bulunduğu ekonomik çıkmazdan kurtarmaktır. Perestroyka ile SSCB'nin gelişmesinin hızlandırılması ve ekonomisinin 2000 yılına kadar ikiye katlanması amaçlanmıştır.⁷²

Mikhail Gorbaçov Federal Almanya'da birkaç hafta boyunca liste başı olan kitabı "Perestroyka"da: "[p]erestroyka birçok anlama sahip bir kelimedir" diyerek ekliyor:

*"Ancak eğer birçok olası karşılık arasında en önemlisini ve aynı zamanda içerik olarak en yakınını seçersek, o zaman 'perestroyka bir devrimdir' deriz. Hedefi 'nitelik olarak yeni bir devlet'tir.'"*⁷³

1986 yılında Brian Lamb'ın Gorbaçov ile yaptığı röportajda Perestroyka kelimesinin ilk olarak Issık Gölü Forumu'nda⁷⁴ ortaya çıktığı belirtilmiştir.⁷⁵ Buna

⁷¹ Daniel L. Bond ve Herbert S. Levine, "1980'lerde Sovyet İç Ekonomisi", **1980'lerde Sovyet Politikası**; aktaran Feldt, **op. cit.**, s. 72.

⁷² Gorbaçov, **op. cit.**, s. 84-86.

⁷³ Adrian Geiges, **Gündelik Hayatta Perestroyka**, (çev. Cem Sey), İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 28.

⁷⁴ Issık Gölü, şimdiki Kırgızistan'da bulunmaktadır. Issık Gölü Forumu, 1986 yılında düzenlenen dünya çapında bir kültür-sanat organizasyonudur.

⁷⁵ Zülfü Livaneli, **Gorbaçov'la Devrim Üstüne Konuşmalar**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s. 20.

ilişkin görüşler Lenin'in düşüncelerini değerlendirerek oluşturulmuştur.⁷⁶ Gorbaçov, Lenin'in söylemini tekrarlamıştır: “[p]roletarya, iktidara demokrasi sayesinde gelir ve ülkeyi demokrasi sayesinde yönetir.”⁷⁷

1 Kasım 1987’de Gorbaçov’un “Perestroyka: Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce” kitabı yayınlanmıştır. Bu kitabın amacı dünyada her ülkenin halklarıyla konuşmak, yurtiçi ve yurt dışından destek almak amacıyla perestroyka ve “yeni düşünce” kavramlarını ve bunların kaynağını, niteliğini, amacını anlatmaktır.⁷⁸

Perestroyka ile SSCB’de planlama ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş başlamıştır. Bu reform SSCB’nin sendeleyerek giden ekonomik durumunu değiştirmemiş, bilakis SSCB’de sosyal yapı ile ekonomi arasındaki çelişkileri yoğunlaştırıp Sovyet ekonomisini hızla bozmuştur ve sonunda SSCB’nin yıkılmasına yol açmıştır.

Diğer taraftan bu dönemde Rusya’da yapılan anketler, halkın % 80’inin özgür bir ülkede yaşamak istediğini söylüyor. Dolayısıyla bu sürecin getirdiği tüm dramatik olaylara rağmen özgürlük Perestroyka’nın en büyük ve önemli başarısıdır. Bu çok önemli sosyalizm deneyimi, adil bir düzen kurma çabası, halka hizmet edecek bir düzenin oluşturulması her ne kadar gerçekleşmemişse de tüm bunlar halkın genlerine işlemiş denebilir.⁷⁹

3. Reform Süreci ve İçeriği

Gorbaçov reformlarının ilk ayağını ekonomi alanındaki perestroyka oluşturmuştur. Bu dönem sürecinde ekonomi alanında sisteme yeni uygulamalar

⁷⁶ **Ibid.**, s. 24.

⁷⁷ **Ibid.**, s. 25.

⁷⁸ Tan, **op. cit.**, s. 83.

⁷⁹ Livaneli, **op. cit.**, s. 28.

getirilmiş ve idari emirlerin yerine ekonominin gereklerine ve ilkelerine göre adımlar atılmıştır. Piyasanın ekonomiyi düzenlenme etkisi kabul edilmiştir.

a. Reformun Başlangıcı

1985 Mart'ında Gorbaçov SSCB Komünist Partisi (SBKP)'nin Genel Sekreteri olmuştur. 1985 Nisan'ında düzenlenen ve Gorbaçov'un iktidarı dönemindeki ilk SBKP Merkez Komitesi toplantısında yeni lider ekonomik gelişmenin hızlandırılmasını ve reformun başlatılmasını önermiştir. 1986 Şubat'ındaki SBKP 27. kongresinde de ekonomik gelişmenin hızlanması stratejisi ve ekonomik reforma başlanması kabul edilmiştir.⁸⁰ Batı demokrasilerinden çok daha iyi bir demokrasiyi hedefleyen SBKP'nin 27. Kongresi'nde kabul edilen yeni programında yaşamın tüm alanlarında insanların "sosyalist yönetiminden" bahsedilmiştir:

*"Bu, yönetimin yalnızca emekçilerin çıkarlarına hizmet ettiği anlamına gelmez; aynı zamanda onun giderek artan ölçüde, Lenin'in deyimiyle, kendi üzerinde kendi ortak gücünden başka hiçbir güç tanımayan emekçilerin doğrudan amacı haline gelmesi anlamına gelir."*⁸¹

1987 Haziran'ında yapılan SBKP Merkez Komitesi toplantısında ekonomik yönetim sisteminde reform konusu tartışılmıştır. Gorbaçov temel teorisini anlatmış ve gelecekteki ekonomik reform için temel atmıştır. Temmuz ayında ise Devlet Kuruluş Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanuna göre işletmeler piyasanın ihtiyacına göre üretime karar verebilir, işletme ile müteahhidin yaptığı sözleşmeye göre satın alma fiyatı düzenlenebilir, idari emirlerin yerine devlet siparişi verilebilirdi. 1988 Mayıs'ında

⁸⁰ "Sovyet siyasi bilinç evrimi ve köklü değişimler", <<http://www.globalview.cn/ReadNews.asp?NewsID=4929>>, (20 Mart 2016)

⁸¹ Geiges, **op. cit.**, s. 9.

uygulanmaya başlayan Ortak Girişim Kanunu Gorbaçov'un ekonomi reformunda önemli bir yere sahiptir. Bu kanunla Lenin dönemindeki NEP politikasından⁸² sonra ilk defa imalat, hizmet ve dış ticaret sektöründe özel kesimin yer almasına izin verilmiştir.⁸³

Sovyet ekonomi reformunda dış ticaret alanında en çok dikkat çeken nokta yabancı yatırımın önünün açılmasıdır. Şöyle ki, yeni düzenlemeyle yabancı sermayenin devlet işletmeleri ile ortak işletme kurabilmesine izin verildi. 1987 Haziran'ında yürürlüğe giren Ortak Girişim Kanunu'nda ortak işletmelerde dış sermayenin oranı en fazla %49 olarak sınırlandırılmıştır. İşletmenin başkanı ve genel müdürü sadece SSCB tarafından atanabilirdi. Ayrıca, SSCB tarafı Batılı yatırımcılara taviz vermiştir. Revize edilen kanunda yabancı yatırımcıların yerli ortağından daha fazla payının olmasına izin verilmiştir.⁸⁴ Bu adımların SSCB'nin ekonomik gelişme hızına etkisi aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 1. 1980-1991 SSCB'nin Ekonomik Gelişme Hızı (Yıllık, %)⁸⁵

	Batılı Ülkelerin Tahmini		SSCB'nin Resmi Rakamları	
	GNP	Tüketim Malı	NMP	Tüketim Malı
1980-85	1.8	1.9	3.2	3.2
1986	4.1	1.5	2.3	3.5
1987	1.3	2.2	1.6	3.5
1988	2.1	3.5	4.4	4.2
1989	1.5	2.3	2.5	5.1
1990	-2.4	1.5	-3.9	2
1991	-12.8*#	(N.A.)	(-15#)	(-13#)

- GNP (Gross National Product): GSMH (Gayri Safi Millî Hasıla)
- NMP (Net Material Product): Net Malzeme Üretimi (Mali malzeme üretimi net değeri, SSCB'nin bir istatistik yöntemidir).
- İkinci sıra genel mal ve hizmet tüketiminin artması, dördüncüsü SSCB'de düzenli muhasebe projesinde özel ve kamu gayrimenkul tüketimidir.

* 1991'nin GNP'si iki tahminin (%-8.5 ve %-17) ortalamasıdır.

Gürcistan ve Baltık ülkeleri dışında.

⁸² 1921-1927 yılları aradında Lenin'in 'Yeni Ekonomik Politika'(NEP) dönemi, devrimin ve savaşın açtığı yaraları biraz olsun iyileştirme amacına yönelikti. Kendi anlatımıyla, ekonomik alanda devrim 'iki adım ileri, bir adım geri atacaktı'. Sander, **op. cit.**, s. 29.

⁸³ Tan, **op. cit.**, s. 153.

⁸⁴ Kotz ve Weir, **op. cit.**, s. 80-81.

⁸⁵ **Ibid.**, s. 82.

Tabloda gösterildiği gibi, 1990 yılına kadar hükümet esas olarak ekonomik açıdan kontrolü kaybetmiştir. İşletmelere verilen mali destek ve perakende satış fiyatına yapılan sübvansiyon hükümetin giderlerini artırmıştır. İçki ile mücadelenin yol açtığı votkanın satışının düşmesi ve bölgesel özerklik yönetiminin neden olduğu vergi kesintisi merkezi hükümetin gelirini düşürmüştür. Planlı mal üretim sistemi durdurulduktan sonra geleneksel arz ve talep ilişkisi yok edilmiştir ve piyasa temelinde yeni arz-talep ilişkisi kurulmamıştır. Bu ve benzeri pek çok nedenden ötürü Gorbaçov'un ekonomi reformu olan perestroyka SSCB'nin ekonomik gelişimini hızlandırmamış, aksine daha da yavaşlatmıştır.⁸⁶

b. Uygulama ve Başarısızlık

SSCB'nin bu dönemdeki reformları sırasında Lenin'in demokratik merkeziyetçilik ilkesine geri dönülmesi açıkça teklif edilmiştir.⁸⁷ Bir başka ifadeyle, SSCB'deki reform sürecinde Leninizme⁸⁸ vurgu yapılmıştır. Nitekim Gorbaçov'un "[r]eform sürecinde demokratik merkeziyetçilik ilkesine yavaş yavaş yeni bir anlayışla yaklaşıyoruz. Önemli olan, demokrasi ile merkeziyetçilik arasındaki doğru ilişkiye uyum sağlanmasıdır. Yani, şöyle ki, farklı aşamalarda hedeflenen yönde hareket etmelidir." ⁸⁹ şeklindeki ifadesi bunun açık örneklerinden bir tanesidir. Yine Gorbaçov'un "[m]evcut koşullarda hedef demokratikleşme yönünde olmalıdır. Demokrasi, basit bir slogan değil, reformun özüdür. Reformun anlamı ve ilkesi, daha

⁸⁶ Kotz ve Weir, **op. cit.**, s. 89-90.

⁸⁷ Zhou Xincheng, "Ekonomi Reformunda Yeni Düşünce-Sovyetler Birliği'nin Ekonomi Sistemi Reformu Yorumu", **Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa Sorunu**, Cilt 4, 1988. s.9-15.

⁸⁸ Monarşiyle idare edilen bir köylü toplumunda sosyalist devrimi yapmak ve daha sonra girişilecek sanayi hamleleriyle bir proletarya yaratmak modeli doğmuş oldu. Bu modelin adı Leninizm'di. Livaneli, **op. cit.**, s. 112.

⁸⁹ Zhou, **op. cit.**.

fazla sosyalizm ve daha fazla demokrasidir.”⁹⁰ ifadeleri Lenin’in demokratik merkeziyetçiliğinin canlandırılması gerektiğini, bunun çekirdeğinin ise demokratikleşmeyi yaygınlaştırmak olduğu anlamına gelmektedir.⁹¹

Teorik çerçevesi yukarıda anlatıldığı gibi olan reformun ekonomi alanındaki uygulamasının kritik noktası emekçi halkın gerçek karar verici statüsünü korumaktır. Böylelikle kendi işyerlerinde olsun, işletmelerde olsun, ya da tüm ulusal ekonomide olsun emekçiler, kendilerinin gerçekten devletin sahibi olduklarını hisseder, iş hayatında devletin karar vericisi olarak davranırlar. Bu, kamu mülkiyeti tarafından belirlenen sosyalist demokrasinin yansımasıdır. Emekçilerin kamu mallarının gerçek ve pozitif efendisi olması, aslında, kolektifin ve her personelin toplumsal servetlere hakim olmalarına geniş imkân sağlar ve onların bu serveti kullanırken verimliliğe ilişkin sorumluluklarını güçlendirir.⁹²

Sovyet ekonomik reformuyla alınan tüm önlemler ekonomi alanında demokratikleşmenin ruhunu yansıtır. İşletmelerin kendi kendini finanse etmesi ilkesi, kendi kendine yönetimin genişletilmesi, sosyalist özerkliğin uygulanması, zorunlu planların kaldırılması, ekonominin ekonomik yöntemlerle yönetilmesi, merkezi yönetimin fonksiyon ve yöntemlerindeki reform ve benzeri yönlerde alınan önlemler emekçilerin ekonomik yönetime katılmasını, gelirlerin nihai sonuca bağlanmasını ve emekçilere devletin sahibi statüsünün sağlanmasını amaçlamaktadır. Görüldüğü üzere bütün bu adımlar ekonomik demokratikleşme hedefine yöneliktir. Demokratikleşmeyi o dönemdeki

⁹⁰ Deng Yonghua, “Gorbaçov’un ‘İnsancıl, Demokratik Sosyalizm’ Görüşünün Değerlendirilmesi”, **Nanfeng Yorumu**, Cilt 10, 2010, s. 60-62.

⁹¹ Song Caifa, “Gorbaçov’un Demokratik Siyasi İnşasının Teorisi ve Pratiği”, **Sosyalizm Araştırması**, Cilt 5, 1989, s. 39-44.

⁹² Zhang Jie, “Gorbaçov’un İnsancıl Demokratik Sosyalizm’i”, **Üniversite Teori Cephesi**, 2008, s.49-56.

Sovyet reformunun özü ve esas ruhu şeklinde nitelemek yanlış olmayacaktır. Bu yanıyla Gorbaçov'un ekonomik reformu tarihteki pek çok reformdan son derece farklıdır.⁹³

1980'lerdeki Sovyet ekonomik reform sürecinde ülkenin ekonomik güçlükleri, sosyo-ekonomik gelişiminin durgunluğu, ekonomik büyüme hızının her geçen gün daha yavaşlaması, makro ekonomik dengesizliği, kıtlığı, ekonominin kriz öncesi durumu gibi hususlar göze çarpmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, bu tarz ciddi ekonomik sorunlar, Gorbaçov'u reformu acele bir şekilde uygulamaya zorlamıştır.

Sovyet ekonomisinin gelişimindeki durgunluğun farklı nedenleri vardır. Bununla birlikte en temel neden ise ekonomik sistemin ve ekonomik yönetimin belirli tarz ve yaklaşımlarının üretici güçlerin gelişime dair ihtiyaçlarını karşılayamaması ve hatta bu gelişime engel olmasıdır. Dolayısıyla bu engelin ortadan kaldırılabilmesi için reform köklü olmalı ve yeni bir ekonomik sistem kurulmalıdır.⁹⁴ Nitekim Gorbaçov'un SSCB Komünist Partisi 27. Kongresinde dile getirdiği “[b]ugünkü üretim ilişkisi şekilleri ve ekonomik yönetim sistemi, esas itibarıyla ekonominin kaba gelişme koşulları altında meydana gelmiş ve gitgide eskiyerek dürtü gücünü kaybetmiş, bazıları engel olmaya bile başlamıştır.”⁹⁵ ifadeleri köklü bir reform politikasının işareti olarak yorumlanabilir.

Gorbaçov'un işaret ettiği köklü reformun başlangıç noktasını ise kurumsal reform oluşturmuştur. Şöyle ki, ekonomik reformda her şeyden önce işletmeler için en etkili yönetim biçiminin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda gerçek sosyalist emtia üreticisi olan işletmelere ekonomik pozisyon tanınması ve ekonomik pozisyonuna göre işletmelerin haklarının genişletilmesi, sorumluluklarının artırılması, işletmelerin

⁹³ **Idem.**

⁹⁴ Kotz ve Weir, **op. cit.**, s. 84.

⁹⁵ Geiges, **op. cit.**, s. 9.

Üretim ve iş faaliyetleri ilkelerinin belirlenmesi ve gerekli ekonomik ortam oluşturulması gibi adımlar belirlenmiştir. Bu temelde makroekonomik sistemin tüm alanları, çeşitli yönetim birimlerinin işlevleriyle yapıları da dahil üst kademeli yönetim alanlarındaki faaliyetlerin tüm yönleriyle değiştirilmesi ihtiyaı doğmuştur. Ekonomi reformu konusunda, Gorbaçov kitabında şöyle demiştir:

*“Gerçek hayat ve gerçek tecrübelerimiz başka bir tavır, başka bir hareket mantığını seçmemize neden olmuştur. Bu da ekonominin temel birimi olan işletmelerden başlamaktır. nce işletmeye en etkili idare yöntemi belirlenecek, daha sonra onun için en iyi ekonomik evre yaratılacak, yetkisi genişletilecek ve güçlendirilecek ve bu temelden çıkarak bütün üst düzeydeki işletme ve yönetim faaliyetleri değiştirilecektir.”*⁹⁶

Ekonomik reformun anahtarı, işletmelerin yönetim mekanizmasıyla dış ortam oluşturulmasında yatmaktadır. Üst yönetimler, buna gerekli koşulları yaratmalıdır.⁹⁷ Sovyet eski ekonomik sistemindeki eksikler açısından reformun başlangıç noktası da işletme olmalıdır. Eski sistemin temel eksikliği, işletmelerin kendini geliştirme i güdüsünden yoksun olmasıdır. Misyon ve kaynakları zorunlu bir dizi hedeflere tabi olan işletmelerin herhangi bir harcaması telafi edilebilir, ürün satışları da garantilidir. Çalışanların geliriyle toplu çalışmanın nihai neticeleri arasında hiç bir bağlantı yoktur. İster verimli ister verimsiz işletme olsun; bu üretim verimliliğinin artırılması, ekonomik entegrasyonun gerçekleştirilmesi ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılması için ana engel olmuştur. Bu durum değiştirilmezse, yapılacak herhangi bir reform boşuna yapılmış olacaktır. Reform, kurumsal yönetim mekanizmasının yeniden kurulmasından başlamalı, diğer alanlardaki reformlar da buna uymalıdır. İşletmenin, reformun

⁹⁶ Gorbaçov, **op. cit.**, s. 85.

⁹⁷ Kotz ve Weir, **op. cit.**, s. 85.

başlangıç noktası olmasına ilişkin yepyeni bu reform düşüncesi, anlaşılan gerçek ekonomik hayat ile tarihteki reformların gösterdiklerinin birleşimidir.⁹⁸

Toplumsal seri üretim koşulları altında, tüm alan ve konulardaki ekonomik sistemler birbirine sınıksız bağlı olan organik bir bütünü oluşturur. Herhangi bir alanda herhangi bir konuda yapılacak yapısal reform, mutlaka diğer alanları ve diğer konuları etkiler. “Çekilen tek bir kıl, tüm vücudu etkiler” tabirinde belirtildiği gibi, herhangi bir alan ve herhangi bir konudaki reform, bir bütündeki diğer alanları da etkiler. Bu nedenle, reform, münferit, somut bir önlem ile veya birer adım ile değil, kapsamlı, eşzamanlı ve mükemmel bir şekilde belli yön, hedef ve tek plan doğrultusunda yürütülerek ilerletilmelidir.

Gorbaçov, tarihi dersleri özetlerken, önceki reform girişimlerinin, “kapsamlı ve tam olmadığını, sorunlardan bazılarının önemsendiğini, bazılarının ise ihmal edildiğini” ve “getirilen çözüm yollarının, geçici olduğunu veya güzel bir başlangıcın kötü sonuçlandığını bazı sorunların özüne dokunulmadığını.” belirtmiştir.⁹⁹ Tarihi ders göz önünde bulundurularak, Haziran 1987’de SBKP Merkez Komitesi Plenum’unda “kapsamlı ve entegre mahiyetli ve sorunun her yönüyle derin, köklü bir değişim özelliklerini taşıyan”, uygulama adımları eşzamanlı ve birbirini destekleyen bir ekonomik sistem formülü ortaya atılmıştır. Bu, Sovyet ekonomik reformunda, reforma gerçekten karmaşık bir sosyal sistem mühendisliği gözüyle bakılarak sistem çözümleme yöntemiyle yaşandığını göstermiştir.¹⁰⁰

⁹⁸ Tan, *op. cit.*, s. 151.

⁹⁹ Li Shenming (der.), *Tarihin Rüzgarı-Çinli Bilginler’in Sovyetler Birliği’nin Dağılması Üzerine Yorumları*, Beijing, Renmin Yayınevi, 2007, s. 135.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 134.

Sovyet ekonomik reformunun yeni düşüncesinin başka önemli bir yansıması da ulusal ekonomi yönetiminde esas olarak idari yöntemlerden ekonomik yöntemlere geçilmesine ağırlık verilmesidir. Haziran 1987’de SBKP Plenum’unda açıklanan kararnamede “Sovyet ekonomi yönetiminde köklü reformun yapılmasındaki temelin, tüm kademelerin, ilk olarak idari yönetim yöntemlerinden ekonomik yönetim yöntemlerine ve her türlü çıkar yönetimine geçmesi ve her türlü çıkar yönetimi yoluyla yönetimin geniş çapta demokratikleşmesi gerçekleştirilerek insan faktörünün seferber edilmesinde yatmakta olduğu” diye kaydedilmiştir. SSCB’nin eski mevcut ekonomik sisteminin koşulları altında devlet, idari ilişki doğrultusunda icra emri ile işletmelerin iş faaliyetlerine doğrudan müdahale etmiştir.¹⁰¹

Sovyet ekonomik reformunda, esas itibariyle, idari bir yaklaşımdan ekonomi merkezli yaklaşıma geçildiği ve sorunun çekirdeği olarak zorunlu plan yerine rehberlik programının uygulandığı belirlenmiştir. Devlet, uzun vadeli ve 5 yıllık planı hazırlar ama plan hedefini, talimat olarak kademe kademe işletmelere kadar vererek bir daha onları uygulamaya zorlayamaz ve kontrol rakamları (artık zorunlu değil), uzun vadeli ekonomik pay miktarı, devlet siparişleri ve kontenjan bazında işletmelerin kendi faaliyet planı düzenlemesinde yol gösterir. Başka bir ifadeyle devlet, plan çalışması yoluyla, esas itibariyle ekonomik manivela ile işletmelerin üretim faaliyetlerini ulusal plan icabında yönlendirir.

Gorbaçov’un önderliğinde yapılan bu ekonomik reform, Sovyet ekonomisini iyileştirmek yerine daha zor duruma sokup ülkedeki ekonomik krizini derinleştirmişti. 1989 yılında ilk kez işçi grevi başladı.¹⁰² Bu grevden dolayı devlet 1989 yılının Ocak

¹⁰¹ Tan, **op. cit.**, s. 72-74.

¹⁰² **Ibid.**, s. 163.

ile Kasım ayları arasında 7.5 milyonluk iş-günü ve ürün olarak da 2 milyar ruble tutarında zarar görmüştür.¹⁰³

C. Karşılaştırma

1. İdeolojik Farklılıklar

Çin'deki sosyalist reformların sonunda başarılar elde edilmiştir. Açık görüyoruz ki ÇKP'nin lider rolünün, üstünlüğünün ve önceliğinin savunulması sosyalist reformun esas garantisidir. Parti liderliğinin asıl olarak siyasi, örgütsel ve ideolojik alanlarda yansıtıldığı akılda tutulmalıdır. Bu bağlamda SSCB başarısızlık nedenlerini özetlerken reformun sivri ucunu yanlışlıkla SBKP'ye yöneltmiş, partideki liderlik sisteminin Sovyet reformuna engel olduğu görüşünü benimsemiştir. Dolayısıyla, dogmatizm eleştirisi, parti ve hükümetin entegrasyon sisteminin reform sürecinde parti liderliğini zayıflatma ve ortadan kaldırma yoluna çıkılmış ve eninde sonunda SBKP'nin dağılmasına yol açılmıştır. Bu da, Mihail Gorbacov'un SSCB'nin birden çok etnik grubu barındıran bir ülke olduğunu anlamadığını göstermiştir. SBKP, 15 cumhuriyet üyesi arasındaki politik temel ile ulusal birlik bağlarının koruyucusudur. Komünist Parti, tüm etnik grupların çıkarlarının temsilcisi ve çeşitli etnik gruplardan halkların liderlik çekirdeğidir. Komünist parti, çeşitli milletlerden insanları birleştirebilir ve örgütleyebilir. Parti liderliği veya daha doğrusu iradeli ve istikrarlı bir siyasi çekirdeği olmadan, devlet parçalanabilir, reform da gerçekleşmez.

¹⁰³ Nikolai Ryzhkov, **10 Yıllık Büyük Kargaşa**, (cev. Wang Pan), Beijing, Çin Merkez Tercüme Yayınları, 1998, s. 424; aktaran: Tan, **Idem.**.

2. Yöntem Farklılıkları

Çin ekonomik reformunun atılımı kırsal kesimden başlamıştır. Çiftçilerin bizatihi kendileri hane başına sözleşmeli tarımsal üretim sorumluluğu sistemini yaratmışlardır. Bu sistemi uygulamakla çiftçiler, üretimin en önemli aracı olan toprağa sahip olmuş, böylelikle kendilerinin üretim zamanını özgürce düzenlemelerine, üretim planına kendi başlarına karar vermelerine, emeklerinin karşılığını tam bir biçimde almalarına imkân bulmuşlardır. Mülkiyet, üretim biçimi, dolaşım, değişim ve dağıtım şekilleri açılarından Çin'in kırsal reformu oldukça başarılı olmuştur.

Sovyet ekonomik reformundaki atılım ise, endüstri kesiminden başlamış ve her şeyden önce ağır sanayinin geliştirilmesine öncelik tanınmıştır. Lâkin, gıda ve günlük yaşam için gerekli temel ürünlerin gün geçtikçe yetersizleştiği koşullar altında insanların merak ettikleri ve ihtiyaç duydukları, makine değil, ekmektir. Bu reform programının uygulanması sonucu, ekonomik büyüme hızı artmamış, tam tersine, azalmış, gıda ve tüketim maddelerinde daha da ciddi bir kıtlık yaşanmış ve en sonunda tüketim piyasasında kriz baş göstermiştir. Ekonomik reformdan fayda görmeyen Sovyet halkı reforma karşı olan tutumunu pozitiften negatife çevirmiş ve yönetime olan güvenini yavaş yavaş kaybetmiştir.

Çin'in 30 yıllık reform ve dışı açılma sürecine göz atarken, Deng Xiaoping'in reform yapmak yolundaki hedefinin çok açık, inancının gayet katı, değerlendirme kriterlerinin de net olduğu göze çarpmaktadır. Deng Xiaoping, ekonomik reformun parti önderliğinde yapılması gerektiği, amacının, üretici güçlerin kurtuluşu ve gelişimi, reform başarısını değerlendirme kriterinin ise “üç faydalı” olduğu görüşünü savunmuştur. “Üç faydalı” görüşü Deng Xiaoping tarafından belirlenmiştir ve içeriği de;

sosyalizmin üretim gücünü geliştirmesi, sosyalizmin ülkenin genel gücünü arttırması ve halkın yaşam standardını yükseltmesine faydalı olması, her işi doğru veya yanlış değerlendirmenin standardı olarak özetlenebilir.¹⁰⁴ Bu büyük proje ışığında, Çin'in ekonomik reformu kırsal kesimden kente, tarım sektöründen endüstri sektörüne, pilot birimden tüm ülkeye sağlam adımlarla ilerlemiş ve yavaş yavaş dışa açılmaya başlamıştır. Çin'in ekonomik reform programının makul, düzenli ve tutarlı olması nedenleriyle Çin ekonomik reformu düzgün bir şekilde ilerlemiştir.

Gorbaçov'un SBKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri görevine getirilmesinden sonra Haziran 1987'de toplanan SBKP Merkez Komitesi Plenumu'nda kabul edilen esas konusu ekonomik reform olan "Ekonomik Yönetimde Köklü Reform Yapılmasına İlişkin Temel İlkeler" belgesinde ekonomik reformun ana hedefi, uygulama adımları ve başlıca önlemleri belirtilmiştir. Daha sonra SSCB Yüksek Sovyeti, dönemin SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı olan Nikolai Ryzhkov'un raporuna göre "Kamu İktisadi Teşebbüsler (ortak girişim) Kanunu"nu onaylamış, Temmuz ortasında plan, fiyat, finans, banka ve malzeme ve teknik arz sistemi belgeleri yayınlamıştır. Bütün bu belgeler, Sovyet ekonomik yönetim sisteminin oldukça kapsamlı bir reform programını oluşturmuştur. Ancak ekonomik reform programı ekonomik durumu iyileştirmek şöyle dursun, daha da kötüleştirmiştir.

Reform toplumun her alanına, her konusuna değinir. Hazır bir reform planı olmadan reform başarılı yürütülemez. Dolayısıyla reform süreci, olgun bir reform programını gerektirir. Ancak böylelikle reformun tam hedefe doğru düzgün yürütülmesi garanti altına alınabilir. Tabii ki her türlü reform karmaşık toplumsal koşullarda

¹⁰⁴ ÇKP Arşiv Yayınevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **op. cit.**, s. 580.

uygulanır. Reform planı ne kadar mükemmel olursa olsun uygulamada aksilikler yaşanabilir. Reform programının olmazsa olmaz koşulu reform sürecinde körü körüne ve dogmatikçe davranmayıp, düzeltilmesi gerekli olanı zamanında düzelterek onu mükemmelleştirmektir. Ancak reform ilkelerine bağlı kalınarak ve reform kriteri sıkı tutularak reformun başarılmaması mümkün olur.

II. BÖLÜM

SİYASAL REFORMLAR

Siyasal reformlar ekonomik reform sürecinin doğal bir sonucudur. Şöyle ki, ekonomik sistem geliştikçe mevcut siyasi sistem ekonomik gelişmenin önünde birçok açıdan engel oluşturur. Bu nedenle ekonomik gelişmenin sürdürülebilmesi için siyasi sistemde de bunu destekleyici reformların yapılması gerekir. Böylelikle, ekonomik gelişimin önündeki engeller ortadan kaldırılabilir.

Yukarıda anlatıldığı üzere 1980’li yıllarda kendilerine özgü ekonomik reformları uygulamaya koyan Çin ve SSCB’de aynı dönemde kaçınılmaz olarak birbirinden tamamen farklı siyasal reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Çin’deki siyasal reformlar ekonomik kalkınmayı teşvik etmekle beraber siyasi yapının pekişmesini de sağlamıştır. Ancak SSCB’deki siyasal reformlar ekonomik gelişimin ilerlemesine yardımcı ol(a)mamış ve komünist partinin iktidarı kaybetmesine giden süreçte önemli rol oynamıştır. Bu bölümde söz konusu iki devletin 1980’li yıllarda siyasi alanda uyguladıkları reformlar incelenip karşılaştırılacaktır.

A. Dışa Açılma

Çin’de 1980’lerde izlenen siyasi politika ‘Dışa Açılma’ olarak adlandırılmıştır. Dışa Açılma, 1966-1976 yılları arasında Çin’de gerçekleştirilen Kültür Devrimi’nin ardından ortaya çıkan istikrarsızlığa son verilmesi ve ekonomik refah sürecinin sağlanabilmesi için uygun siyasi platformun oluşturulabilmesi amacıyla ÇKP liderleri tarafından planlanan ve uygulamaya konulan siyasi reformları nitelendirmektedir.

1. İdeolojik Rehberlik

a. Kültür Devrimi

  in Kültür Devrimi veya tam adıyla ‘Büyük Proletarya Kültür Devrimi’, Mao Zedong’un   in’de 1966 Mayıs’ında başlattığı ve 1976 Ekim’ine kadar y nettiğı siyasi bir harekettir.¹⁰⁵ Kültür Devrimi süreci   HC’nin kuruluşundan itibaren en istikrarsız dönemdir. Bu hareketi başlatırken Mao’nun başlıca hedefleri   in’de kapitalizmin canlanmasının önüne geçilmesi, partinin saflığının, temizliğinin korunması ve   in’in kendi sosyalist sistemini inşa etmesinin yollarının aranmasıydı. Nitekim Kültür Devrimi’nin temel düşüncesine göre sosyalizm ve kapitalizm birbiriyle hiçbir bakımdan uyumayan, hatta her yönüyle birbirine zıt iki farklı sistemdir. Bu bağlamda Kültür Devrimi ile gerçekleştirilmeye çalışılan reformla amaçlanan da mülkiyet ve iktidarı devletin ve kadroların elinden alarak, işçi kolektiflerine vermektir.¹⁰⁶

  KPMK’nin resmi kararı ile başlayan Kültür Devrimi sadece kültür alanı ile sınırlı olmayıp milyonlarca   inlinin katıldığı ve bir sınıfın diğer bir sınıfı (proleteryanın kapitalist sınıfı) yıkma hedefine yönelik yukarıdan aşağıya gerçekleştirilen siyasi bir devrimdir. Kültür Devrimi, 1976 yılında Mao’nun vefatından sonra,   KP Politbüro  yeleri Wang Hongwen, Zhang Chunqiao, Jiang Qing ve Yao Wenyan’ın tasfiye edilmesi ile bitirilmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Söz konusu harekete “10 senelik sarsıntı” veya “10 senelik fırtına” adları da verilmektedir. Hasan Bilgin, **Stratejik Açıdan   in**, Ankara, USAK Yayınları, 2010, s. 79.

¹⁰⁶ **Idem.**

¹⁰⁷ **Ibid.**, s. 72.

b. Dörtlü Çete

Kültür Devrimi sırasında gerçekleştirilen ÇKP 10. Merkez Komitesi'nin ardından ortaya çıkan bir politik grup olan Dörtlü Çete'nin üyeleri Jiang Qing, Zhang Chunqiao, Yao Wenyan ve Wang Hongwen'di. Bu üyelerden Jiang Qing, Mao Zedong'un eşiydi. Zhang Chunqiao, Yao Wenyan, Wang Hongwen ise Mao tarafından Shanghai'dan Beijing'e atanan bürokratlardı.¹⁰⁸

Dörtlü Çete'nin bütün üyeleri Kültür Devrimi Merkez Komitesi'nde yer almışlardır. Daha sonra hepsi ÇKPMK Politbüro içine girmiş ve son derece önemli pozisyonlarda çalışmaya başlamışlardır.¹⁰⁹ Siyasette aktif oldukları dönemde Kültür Devrimi'ni yürüten Dörtlü Çete üyeleri iktidarı ellerine geçirmek amacıyla sözde 'sol' devrim yolunu izlemiş ve birçok devrimci yoldaşı, devlet kadrolarını ve entellektüelleri ezmeye çalışmışlardır. Bununla birlikte Dörtlü Çete, Kültür Devrimi sürecinde Mao'nun ortaya koyduğu siyasi düşüncelerin uygulanmasında öncü rol oynayan önemli bir siyasal güç olmuştur.

Mao'nun ölümünün ardından halefi Hua Guofeng ile Ye Jianying ve Li Xiannian gibi önde gelen isimlerin de yer aldığı ÇKPMK Politbürosu 6 Ekim 1976'da Dörtlü Çete'nin üyelerini soruşturmaya gönderdi. 18 Ekim'de de ÇKPMK tarafından Wang Hongwen, Zhang Chunqiao, Jiang Qing, Yao Wenyan'den oluşan Dörtlü Çete'nin partiyi yıkmak amacıyla kurulduğu duyuruldu ve bu oluşum lağvedildi.¹¹⁰ 1978 yılında ÇKP 11. Merkez Komitesi 3. Oturumu'nun ardından Deng Xiaoping ÇKP'nin fiilen

¹⁰⁸ Kang Shiyong ve Liu Hairun, **Çağdaş Çince Yeni Kelimeler Sözlüğü**, Shanghai, Shanghai Sözlük Yayınevi, 2009, s. 256.

¹⁰⁹ Meltem Ahiska, v.d., "Çin ve SSCB'de Reformlar", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1665.

¹¹⁰ Zhang Gensheng, "Hua Guofeng'in Dörtlü Çetenin Yok Edilmesi Üzerindeki Konuşmaları", **Yan Huang Chuanqiu**, Cilt 7, 2004, s. 1-5.

lideri oldu ve Deng'in yönetimindeki ÇHC Hükümeti Dörtlü Çete'yi yargının önüne çıkarmıştır.¹¹¹

Dörtlü Çete, üyelerinin siyasi faaliyetleri ve özellikle de Kültür Devrimi süreci, Mao sonrası iktidarın kendi politikalarına meşruiyet zemini yaratabilmek için yoğun eleştiriler yönelttiği başlıca unsurlar olmuştur. Nitekim, 1981 Haziran'ında düzenlenen ÇKP 11. Merkez Komitesi 6. Oturumu'nda kabul edilmiş olan "ÇHC Kurulduğundan Beri Bazı Tarihsel Sorunlarına Dair Kararlar" da yer verilen:

*"1966 Mayıs'ından 1976 Ekim'ine kadar süren Kültür Devrimi devlet kurulduktan itibaren Çin Komünist Partisi, Çin Devleti ve Çin Halkını ciddi hüsrana ve zayiata uğratmıştır. [...] Kültür Devrimi'nin tarihi göstermiştir ki, Mao Zedong'un başlattığı Kültür Devrimi'nin ana tezi ne Marksizm ve Leninizm'e ne de Çin'in realitesine uygun düşmüştür. [...] Kültür Devrimi'nin toplumun gelişmesini hiçbir katkı sağlamadığı pratiklerle kanıtlanmıştır. [...] Bu reform girişimi devlet lideri tarafından yanlışlıkla başlatılmış, karşı-devrimciler tarafından kullanılmış, partiye, devlete ve ulusa büyük felaket getirmiş bir iç karışıklıktır."*¹¹²

ifadeleri de bunu açıkça göstermektedir.

Dörtlü Çete'nin lağvedilmesinin ardından başlatılan ekonomik reformlar ve bu reformların başarıya ulaşabilmesi için gerekli adımlar doğrultusunda Deng Xiaoping sosyalist rejimin mükemmelleşmesi ve gelişmesi, Çin'e özgü sosyalizm yapılanmasının genel şartları ve modernizasyonun büyük hedef stratejisi açısından siyasi reformun yeniden yapılandırılmasını önermiş ve genel çerçevesini çizmiştir.¹¹³ Hatırlanacağı üzere, Deng yönetiminden önceki dönemlerde Çin'deki reformlar hazırlanırken ve

¹¹¹ Ye Yonglie, **Dörtlü Çete'nin Yükselişi ve Düşüşü**, Beijing, Renmin Daily Yayınevi, 2009, s.21-36.

¹¹² Çin Kültür Devrimi, <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_697889.htm> (14 Nisan 2016)

¹¹³ ÇKP Arşiv Yayınevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **op. cit.**, s. 92.

uygulanırken SSCB'nin sosyalizm modelinden önemli ölçüde etkilenilmiştir. Özellikle ÇHC'nin kuruluşu sırasında ve Çin'in ulusal ekonomisinin canlanması ve gelişmesinde Sovyet sosyalist modeli önemli bir rol oynamıştır.¹¹⁴ Fakat SSCB örneğinde anlatılacağı üzere, bu modelde devlet sıkı bir şekilde kontrol edil(e)miyordu ve sisteme yeterli önem verilmiyordu. Bu nedenle Deng yönetimi tarafından Kültür Devrimi'nin sona ermesinden kısa bir süre sonra başlatılan ve Sovyet modelinden ayrışan siyasi reformlar önceki dönemden gerekli dersler alınarak ve demokratik siyasetin geliştirilmesi hedefi göz önünde tutularak hazırlanıp uygulanmıştır.

ÇKP 11. Merkez Komitesi 3. Oturumu'ndan sonra Parti programının odak noktası da değişmeye başlamıştır.¹¹⁵ Son derece merkezi planlı ekonomik sistem üretici güçlerin gelişmesini ciddi derecede engellemiş, bunu aşmak için uygulanan ekonomik reform ise derinleştirildikçe eski siyasi sistemle çatışmış, çeşitli sorun ve çelişkilerle karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik reformun ağırlık noktasının kentsel düzenlemelere kaydırılmasıyla birlikte de siyasi sistemin görece geri kalmasının yarattığı çelişki günden güne büyümeye ve göze çarpmaya başlamıştır. Buna ilaveten, ülkenin yasama organı olan Çin Ulusal Halk Meclisi'nin yetkilerini verimli bir şekilde kullanamaması, yargının uygulamada bağımsız olamaması ve iktidar partisi içinde sağlam bir demokratik sistemin oluşturulamaması Çin'de kurulmak istenilen demokratik siyasal yapının güçlü bir anayasal güvenceye bağlanmasına engel teşkil etmiştir.

¹¹⁴ **Ibid.**, s. 90.

¹¹⁵ **Ibid.**, s. 15.

2. Reform Süreci ve Kapsamı

a. ÇKP 11. Merkez Komitesi 3. Oturumu ile Alınan Kararlar ve Bunların Uygulanması (1978-1982)

1980’li yıllardaki Çin reformu, esas olarak iki aşamadan oluşur.¹¹⁶ İlk aşama, ÇKP 11. Merkez Komitesi 3. Oturumu’nun yapıldığı 1978 yılının Aralık ayından ÇKP 12. Kongresi’nin yapıldığı 1982 yılının Eylül ayına kadar olan ve siyasi reformun başlatıldığı dönemdir. Bu dönemdeki reform uygulamalarının odağını Kültür Devrimi’nin olumsuz etkilerinin yok edilmesi ve gelecek döneme ilişkin çalışma planlarının yapılması oluşturmuştur.

Daha önce de değinildiği üzere, Kültür Devrimi’nin gerçekleştirildiği on sene boyunca Çin’de ciddi bir felaket yaşandı. Dörtlü Çete’nin yıkılması, bu yapılanmanın baskılarına maruz kalan insanlara umut verdi. Ancak, Çin’de reform sürecinin gerçekleştirilebilmesinin ön şartı, atılacak ekonomik ve/ya da siyasi adımlarda Mao’nun ve düşüncelerinin teolojik konumunun ortadan kaldırılmasıydı. Yani Mao döneminin ‘ne olursa olsun iki politikası’nın¹¹⁷ manevi prangasının kırılması gerekmekteydi.¹¹⁸ Bu amaçla 1978 Mayıs’ından itibaren Çin’de ‘hakikatın standardı’ ile ilgili geniş kapsamlı bir tartışma başladı.¹¹⁹ Bu tartışmanın fitili ise Liaoning Eyaleti’nde ateşlendi. Şöyle ki, 11 Mayıs 1978’de Guang Ming¹²⁰ gazetesinde yayımlanan “Pratik, Hakikatın Tek

¹¹⁶ Li Cheng ve Zhen Xishan, **Uluslararası Konüizm Hareketi ve Çin’in Gelişmesi Araştırması-Eş Zamanda Marksizmin Gelişme Sürecinin Tartışılması**, Beijing, Çin Sosyal Bilimler Yayınevi, 2010, s. 199-203.

¹¹⁷ ‘Ne olursa olsun iki politikası’, ülkede istikrarsızlığı yatıştırmak ve kendi siyasi mevkiini sağlamlaştırmak amacıyla, Mao’nun halefi ve siyasi düşüncelerinin “mirasyedisi” olan, dönemin Cumhurbaşkanı Hua Guofeng’in ortaya attığı bir politikadır. Bu politikanın içeriği: “Başkan Mao’nun verdiği kararı ne olursa olsun destekleriz, Başkan Mao’nun verdiği talimatı ne olursa olsun izleriz.” şeklinde özetlenebilir. ÇKP Arşiv Yayınevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **op. cit.**, s. 100.

¹¹⁸ **Ibid.**, s. 12.

¹¹⁹ **Ibid.**, s. 13.

¹²⁰ Kelime anlamı “ışık” olan Guang Ming Çin’in merkez gazetelerinden birisidir.

Standartıdır” başlığıyla yayımlanan makale¹²¹, Liaoning’de, hakikatin standardının ne olduğuna yönelik eyalet genelinde ateşli tartışmaları başlattı. Liaoning’de başlayan bu zihinsel açılım söz konusu tartışmaların bir hafta gibi kısa bir sürede diğer bölgelere yayılmasına yol açtı.¹²²

18-22 Aralık 1978 tarihlerinde Beijing’de düzenlenen ÇKP 11. Merkez Komitesi 3. Oturumu’nda da ‘hakikatin standardı’ tartışmasına son derece olumlu yaklaşılmıştır. Söz konusu oturumda, Mao’nun bilimsel düşünce sisteminin¹²³ tamamı doğru olarak kabul edilirken, “ne olursa olsun iki politikası” kesin olarak eleştirilmiştir. Bu toplantının gündemini ÇKP’nin çalışma hedefinin odağının Sosyalist Modernizasyon İnşası’na dönüştürülmesi oluşturmuştur.¹²⁴ Bu oturumdan önce yapılan 36 günlük ÇKP merkezi çalışma toplantısının kapanışında da Deng Xiaoping ‘gerçekçi temelde zihinlerimizi serbestleştirelim, el ele tutuşarak ilerleyelim’ adlı bir konuşma yapmıştır.¹²⁵ Bu toplantı, daha sonra açılacak ÇKP Merkez Komitesi 3. Oturumu için hazırlık olmuş, Deng’in konuşması da 3. Oturumun ana tezi haline gelmiştir.¹²⁶

Parti’nin iki sene boyunca süren zorlu ilerleme süreci, Dörtlü Çete’nin tasfiyesinden sonra ÇKP 11. Merkez Komitesi 3. Oturumu ile sona ermiştir. Bu toplantı, ÇHC kurulduğundan beri ÇKP’nin tarihinde dönüm noktası olmuştur. Toplantının ana konularının ilkinin başında ideolojik alandaki yanlışlıkların düzeltilmesi yer almıştır.

¹²¹ Pratik, hakikatin tek standartıdır” makalesi, <http://news.xinhuanet.com/politics/2008-05/09/content_8138077.htm> (15 Nisan 2016)

¹²² Chen Guanren, **op. cit.**, s. 66-70.

¹²³ Mao Zedong bilimsel düşünce sistemi, Mao’nun sosyalizm inşası hakkında ortaya koyduğu düşüncelerin doğru kısmının ismidir. Ana içeriği şunlardan oluşmaktadır: gerçekçi düşüncesi, savaş döneminde önce köylerde sonra kentlerde ve silahla iktidar kurulmalı Çin nitelikli devrim yolu, Çin nitelikli sosyalist inşaa yolu, demokrasi devrim teorisi.

<<http://cpc.people.com.cn/GB/64156/64157/4418446.html>> (15 Nisan 2016)

¹²⁴ “Çin Komünist Partisi 11. Merkez Komitesi 3. Oturumu arşivi”

<http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_697755.htm>. (20 Nisan 2016)

¹²⁵ ÇKP Arşiv Yayınevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **op. cit.**, s. 13.

¹²⁶ **Idem..**

Ardından da Çin'in milli mücadelesinde Mao'nun oynadığı önemli rol olumlu şekilde değerlendirilmiş, Mao'nun düşünce sisteminin bilimsel olarak öğrenilmesi ve kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.¹²⁷ Bununla birlikte parti ve devletin canlılığının kaybolabileceği, hatta parti ve devletin yıkılmasına neden olabileceği gibi gerekçelerle “ne olursa olsun iki politikası” düşüncesinin kabul edilemez olduğu belirtilmiştir.¹²⁸

İkinci gündem maddesini ise Parti'nin izleyeceği siyasi yolun düzenlenmesi oluşturmuştur. Kökten bir düzenlemenin gerekliliğinin vurgulandığı toplantıda Parti'nin iş odağı “sınıf mücadelesi”nden, sosyalist modernizasyon inşasına kaydırılmıştır.

Üçüncü olarak toplantıda, ÇKP teşkilatlanmasına ilişkin merkezden tabana doğru uzun süreli bir çalışmayı ve bir çok konuyu içeren düzenlenmeler yapılmıştır. Ayrıca Kültür Devrimi'nde tasfiye edilmiş parti üyelerinin bir kısmı eski mevkilerine dönmüştür.¹²⁹

Dördüncüsü, geçmişteki önemli yanlış(lık)ların düzeltilmesi süreci başlatılmıştır. Örneğin, Peng Dehuai, Tao Zhu, Bo Yibo, Yang Shangkun gibi Parti'nin eski üst düzey isimlerine yönelik yanlış kararlar düzeltilmiş ve bu kişilerin Parti'ye yaptıkları katkılar kabul edilmiştir.

Beşincisi, ÇKP'nin merkezi rolü ve geleneği yeniden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda toplantıda sosyalist demokrasinin tamamlanması ve sosyalist hukuk sisteminin güçlendirilmesi konusunda tartışılmıştır. Nitekim, Kültür Devrimi sürecinde ve ondan önceki dönemde hem parti hem de devlet zarar görmüştür. Bu zararı telafi

¹²⁷ ÇKP merkezinin teori cephesindeki mukaddes görevi; tüm parti üyeleri ve Çin halkının, Mao Zedong'un yüce katkısını tarihsel ve bilimsel olarak anlamasında, Mao Zedong düşünceleri sistemini tamamiyle doğru anlamasında, Marksizmi Mao Zedong düşünceleri'nin temel ilkelerini, Çin'in sosyalist modernizasyon inşasının pratiklerini birleştirmesinde ve yeni çağda geliştirmesinde öncülük yapmasıdır.

Idem..
¹²⁸ **Idem..**

¹²⁹ Ahıska, **op. cit.**, s. 1667.

etmenin yolunun “ancak yeterli demokrasi varsa doğru merkeziyetçilik olacaktır” formülünden geçtiği belirtilmiştir. Son olarak toplantıda dışa açılma reformuna ilişkin kararlar alınmıştır.

Görüldüğü üzere, ÇKP 11. Merkez Komitesi 3. Oturumu’nda Parti liderliği altında hem siyasi hem de iktisadi alanlarda değişiklikler yapılması kararlaştırılmıştır. ÇKP’nin o zamana kadar süregelen yalnızca ideolojiye dayalı pratik anlayışı artık ekonomik temellere de dayandırılarak ideoloji, siyaset ve teşkilatlanma alanında Marksizmin rotası yeniden belirlenmiştir.¹³⁰

Çin’deki siyasal reformun ilk döneminde, siyasal alandaki gelişmede büyük adımlar atılmıştır. Bu dönemde Deng Xiaoping, yöneticilerin, özellikle devlet liderinin putlaştırılmasına karşı çıkılması, Parti içi demokrasinin genişletilmesi, demokratik merkeziyetçiliğin yeniden yapılandırılması, ÇKP ve devlet rejiminde yapılacak reformların resmi olarak belirlenmesi gibi konularda birçok konuşma yapmış, reform önerileri ortaya koymuştur.¹³¹ 1982 yılına kadar, yeni anayasa ve partinin yeni tüzüğü revizyona tabi tutulup kabul edilmiştir. Böylelikle Kültür Devrimi’nden kısa süre sonra, söz konusu hareketin bitimiyle baş gösteren kuralsız, yarasız ve karmaşık duruma son verilmiştir. Hukukun üstünlüğü anlayışıyla yönetilen bir sosyalist devlet inşası için temeller atılmıştır. Bu dönemde Deng Xiaoping, siyasal sistemin reformuna ilişkin çok sayıda yönetim prensibi ve temel önlemler ortaya koymuştur. Ayrıca Deng Xiaoping Düşüncesi ana sistemi de bu dönemde kurulmuştur.¹³²

¹³⁰ ÇKP Arşiv Yayınevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **op. cit.**, s. 15.

¹³¹ **Ibid.**, s. 106.

¹³² **Idem.**

ÇKP 11. Merkez Komitesi 3. Oturumu'nda siyasi sistemde reform yapılması konusu masaya yatırılmaya başlanmıştır. Deng Xiaoping, Ye Jianying ve Parti'nin diğer liderleri, 1978 yılı sonunda yapılan merkezi çalışma toplantısındaki söyleşilerde, ÇKP 11. Merkez Komitesi Genel Oturumu'nda yayınlanan bildiride, Deng Xiaoping'in 18 Ağustos 1980'de yaptığı "Parti ve Devlet Yönetim Sisteminde Reform" başlıklı önemli konuşmada, daha sonra Parti'nin 1982 yılındaki 12. ve 1987 yılındaki 13. kongrelerinde, sosyalist demokrasinin inşasını, siyasi reform yapılmasını tekrar tekrar vurgulamışlardır. Bütün bu adımlar sayesinde pratikte olumlu neticeler sağlanmıştır.

b. ÇKP 12. Merkez Komitesi'nde Alınan Kararlar ve Bunların Uygulanması (1982-1987)

Siyasal devrimin ikinci aşaması, 1982 Eylül'ünde başlayan ÇKP 12. Kongresi ve 1987 Ekim'inde başlayan ÇKP 13. Kongresi arasındaki dönemdir. Bu aşamada siyasi reform planına derinlik kazandırılmış ve buna bağlı ciddi atılımlar gerçekleştirilmiştir. Giderek genişletilen ve derinleştirilen ekonomik reform sonucunda bir yandan ekonomi gelişirken diğer yandan siyasi sistemin uyumsuzluğu tespit edilerek siyasi reformun ön koşulları hazırlanmıştır. Bu bağlamda Deng Xiaoping ve diğer merkez komitesi liderleri, 1986 Haziran'ından itibaren siyasi reform konusunun "gündeme" getirilmesini ve "bir plan"ın gerekli olduğunu defalarca ve önemle vurgulamışlardır. Aynı yılın Eylül ayında gerçekleştirilen ÇKP 12. Merkez Komitesi 6 Genel Oturumu'nda da "siyasi reformun şaşmadan yürütülmesi gerektiği" çağrısı yapılmıştır.¹³³ 1987'de yapılan ÇKP 13.

¹³³ "ÇKP 12. Merkez Komitesi 6 Genel Oturumu". <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_696962.htm>. (05 Mayıs 2016)

Kongresi de ana gündemi reformun hızlandırılarak derinleştirilmesine odaklanan bir toplantı olmuştur. “Çin Modeli Sosyalizm”¹³⁴ sözcüğü de bu dönemde ortaya çıkmıştır.

ÇKP 12. Kongresi 1-11 Eylül 1982’de düzenlenmiştir. Toplantıda, ÇHC’nin kuruluşundan itibaren tarihsel geçmiş özetlenmiş ve “Çin Modeli Sosyalizm”in inşası konusu resmi olarak ilk kez ortaya konulmuştur. Aynı zamanda ÇKP’nin yeni tüzüğü de revize edilmiştir. Devletin başlıca görevi ve hedefi sınıf mücadelesinden sosyalizm inşasına dönüşmüş, buna ek olarak modernizasyon inşasına uygun düzenlemeler de yapılmıştır.¹³⁵

1982 yılında yapılan en önemli değişiklik devletin niteliğine ilişkindir. 1975 tarihli Anayasa’da ÇHC, “işçi sınıfının önderliğinde ve işçi-köylü ittifakına dayanan bir sosyalist proletarya diktatörlüğü devleti” olarak tanımlanmakta idi.¹³⁶ Bu tanım 1978 yılındaki değişiklikle de korunmuştur. 1982 Anayasası’nda ise “proletarya diktatörlüğü”nün yerini “halkın demokratik diktatörlüğü” almıştır.¹³⁷ Böylece 1982 Anayasası ile 1954 tarihli Anayasa’da kullanılan özgün dile geri dönmüştür. 1982

¹³⁴ Marksizm Felsefesi Büyük Sözlüğü’nde “Çin Modeli Sosyalizm” şu şekilde açıklanmıştır: “Marksizmin bilimsel Sosyalizme ilişkin açıklamasının Çin’in realitesi ile birleşimidir, çağdaşlığa ve Çin özelliğine sahip olan bir Sosyalizmdir. Çin Komünist Partisi 12. Kongresi’nin açılış töreninde Deng Xiaoping yaptığı konuşmada “Modernizasyon inşasında, Çin’in özel durumundan yola çıkmamız gerekir. Hem devrim hem de devrimin inşasında, dış ülkelerin tecrübelerini öğrenmeye dikkat etmeliyiz. Ancak, diğer ülkelerin deneyimi ve modelini tamamen kopyalamak, her zaman başarılı olmaz. Marksizm’in genel gerçeğini ülkemizin somut realitesi ile birleştirerek, kendi yolumuza çıkıp, Çin Modeli Sosyalizmi inşa etmemiz gerekiyor. Yıllardır kazandığımız tarihsel tecrübemizin özeti işte budur.” ÇKP 11. Kongresi 3. Oturumu’ndan sonra, Çin’in; Sosyalizm, Dış Açılma Reformu ve Modernizasyon inşaatı, tam Çin Modeli Sosyalizm yolunu izleyerek devam etmektedir. Pratikten çıkış yapan Deng Xiaoping’in düşünceleri, bilimsel teori sistemini oluşturmaya başlamıştır. Jin Binghua, **Marksizm Felsefesi Büyük Sözlüğü**, Shanghai, Shanghai Sözlükler Yayınevi, 2003, s. 836.

¹³⁵ “ÇKP 12. Merkez Komitesi 6 Genel Oturumu”.

<http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_696962.htm> (22 Nisan 2016)

¹³⁶ “ÇHC’nin ikinci Anayasası”. <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2004-02/18/content_1320280.htm>. (20 Mayıs 2016)

¹³⁷ “ÇHC’nin üçüncü Anayasası”.

<http://news.xinhuanet.com/ziliao/2004-02/18/content_1320334.htm>. (21 Mayıs 2016)

yılında yapılan bir diğer önemli değişiklik de ÇKP'nin rolüne ilişkindir. Şöyle ki, Anayasa'nın, genel ilkeleri düzenleyen birinci bölümündeki "Çin Komünist Partisi, tüm Çin halkının önder çekirdeğidir. İşçi sınıfı, öncü kolu Çin Komünist Partisi aracılığıyla devlete önderlik eder" hükmü kaldırılmıştır. Değişikliklerin özünü anahtar kelimelerle özetlemek gerekirse, bu kavramlar, "devlet" ve "ekonomi"dir. Çünkü 1980 sonrasında, Anayasa'nın devlet ile ekonomi arasındaki ilişkileri düzenleyen 11. maddesine her değişiklikte müdahale edilmiştir.¹³⁸

ÇKP 13. Kongresi ise 25 Ekim-1 Kasım 1987 tarihleri arasında Beijing'de düzenlenmiştir. Toplantıda ÇKP 11. Merkez Komitesi 3. Oturumu'ndan itibaren atılan adımlar olumlu bulunmuştur. Söz konusu dönemde ekonomi, siyaset, ideoloji, kültür, milli savunma ve dış ilişkiler alanlarında belli gelişmeler kaydedilmiştir.¹³⁹ Çin Modeli Sosyalizm'in birinci aşamasının teorisi de bu toplantıda yapılmıştır. 'Bir merkez, iki odak' politikasının ortaya atılması ve siyasal reformun planının şekillendirilmesi de 13. Kongre'nin önemli gelişmeleri arasındadır.¹⁴⁰

Her iki Kongre'de alınan kararlara bakıldığında odak noktasının Çin Modeli Sosyalizm'in inşası olduğu görülmektedir. Çin Modeli Sosyalizm inşasının sac ayaklarından birisi de demokratik bir siyasal sistemdir. Söz konusu sistemin ilk özelliği ise, ÇKP'nin iktidarı, Çin halkının devlete sahip çıkması ve ülkenin kanunlara göre yönetilmesidir. İkinci özelliği, Çin halkının, devletin tüm yetkisine sahip çıkması iken;

¹³⁸ Sezen, **op. cit.**, s. 50.

¹³⁹ 1978 yılı ile kıyaslandığında 1986 yılında GSMH, sanayi ve tarımcılık hasılası, hükümet geliri ve halkın gelir seviyesi iki kat artmıştır. "ÇKP 13. Kongresi" . <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_697049.htm>. (24 Mayıs 2016)

¹⁴⁰ Buradaki 'merkez' ekonominin inşa edilmesidir, 'İki odağın biri' sosyalizm yolu, proletarya diktatörlüğü, ÇKP'nin iktidarı ve Marksizm, Mao Zedong Düşüncesi'nin savunulmasıdır. 'İki odağın diğeri' dışa açılmanın savunulmasıdır. **Idem.**

üçüncü ve son özelliği ise demokratik merkeziyetçiliğin teşkilat prensibi ve faaliyet yöntemi olarak izlenmesidir.¹⁴¹

Bu dönemdeki siyasi reformlarla asıl olarak yönetim şeklini dönüştürmek yoluyla yönetim yeteneğinin geliştirilmesi amaçlamıştır. Nitekim, ÇKP 12. Ulusal Kongresi raporunda yer alan: “Parti liderliği, ağırlıklı olarak ideolojik, siyasal alanda olmalı, hükümetin ve işletmenin idari çalışması ve üretim kumandasıyla bağdaştırılmamalıdır” ifadesiyle bu sürece işaret edilmiştir.¹⁴² Parti’nin 13. Kongresi’ne ait rapordaki: “Parti’nin liderlik sisteminde reform yapılarak, Parti örgütleriyle devlet iktidarı fonksiyonları arasında çizgi çizilmesi, Parti örgütleriyle halk kongresi, hükümet, yargı organları, halk toplulukları, işletme birimleri ve diğer sosyal kuruluşlar arasındaki ilişkilerin dengeli kurulması, herkesin kendi görevini yapması ve bunların tedricen kurumsallaştırılması gerektiği” ifadesi ise yönetim şeklinin değiştirilmesine yönelik önlemlerin açık bir göstergesidir.¹⁴³ Böylelikle, iktidar partisinin liderlik işlevlerinde reform ve dönüşüm yapılmasındaki genel ilke ve yön tespit edilmiştir. Bununla beraber, bilimsel yönetim anlayışı bütün siyasi reformun sürecinde yer almış, Parti’nin örgütsel yapılanması konusunda da kongre sistemi geliştirilerek iyileştirilmiş, ÇKP’nin ilçe üstü kademelerdeki Parti örgütlerinde kongre sistemi kurulmuş, yönetimin her aşamasında kanunun gözetilmesi prensibi benimsenmiştir. Sonraki aşamada da sosyalist rejim sisteminin tamamlanması yoluyla onun üstünlüğü bütün boyutlarıyla ortaya çıkarılmalıdır. Halk kongresi sistemi, seçim sistemi, Çin Halk Siyasi Danışma

¹⁴¹ Li Zhuang ve Yuan Zhao, **Zhongnanhainin odaklanması-ÇKP ve ÇHC’nin Gelişmesinde Önemli Konuların Analizleri**, Beijing, Renmin Yayınevi, 2011, s. 11.

¹⁴² “ÇKP 12. Merkez Komitesi 6 Genel Oturumu”. <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_696962.htm>. (25 Mayıs 2016)

¹⁴³ “ÇHP 13. Kongresi”. <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_697049.htm>. (24 Mayıs 2016)

Konferansı sistemi, milli bölgesel özerklik sistemini gibi yeni oluşumlar sosyalist rejim sisteminin tamamlanması için gerekli unsurlar arasında yer almıştır.¹⁴⁴ Bütün bunlarla halkın demokratik haklarının korunması, sivil vatandaşların siyasete düzenli katılıma teşvik edilmesi, seçme ve seçilme sisteminin sağlamlaştırılması hedeflenmiştir. Devlet gücünün kullanımı usulünde reform yapılması, yolsuzluklara karşı cezai yaptırımların artırılması öngörülmüştür. Görüldüğü üzere ÇHC'deki siyasi reformun odağını devlet-parti-toplum ilişkisinin dengeli bir şekilde düzenlenmesi ve böylelikle uyumlu bir toplumun kurulması oluşturmıştır.

B. Glasnost

SSCB'de 1980'lerde uygulanan siyasi reform o döneme kadar süregelen siyasi sistemi tamamen ortadan kaldıran bir nitelik taşımıştır. Stalin döneminde başlatılan ve son derece merkezileştirilmiş eski SSCB siyasi sistemi giderek Sovyet sosyalist modelinin gelişimini engellemiş ve bu durum yönetim mekanizmasında bir yeniden düzenlenmeyi zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda SSCB'deki reform perspektifleri asıl olarak ülkede sürmekte olan toplumsal ve siyasal yozlaşmayı ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Söz konusu reform hareketlerinin kökenleri ise Stalin'in ölümüyle ülkede başlayan Stalinizm tartışmalarına ve eleştirilerine kadar uzanmaktaydı.¹⁴⁵

¹⁴⁴ ÇKP Arşiv Yayınevi Bilimsel Araştırma Bürosu, **op. cit.**, s. 564.

¹⁴⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt 5, 1988, s. 674.

1. İdeolojik Rehberlik

a. Stalinizmin Terk Edilmesi

SSCB’de iktidarı 1922’de ele alan Josef Stalin öldüğü yıl olan 1953’e kadar ülkeyi yönetmiştir. 31 senelik iktidarı sürecinde Stalin, tarımda kapsamlı bir kolektifleştirme politikası izlemiş,¹⁴⁶ ekonomide planlama yöntemiyle büyük ölçekli sanayileşmeyi gerçekleştirmiş ve SSCB’nin ağır sanayiye dayalı güçlü bir ülke olması için çaba harcamıştır. Bununla birlikte otoriter bir yönetim anlayışı benimseyen Stalin politikacılar ve askerlere yönelik tasfiyeler gerçekleştirmiş, azınlıklara baskı uygulamış, bazıları sürgüne göndermiştir.¹⁴⁷ İkinci Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerle işbirliği yapan Stalin ve yönetimindeki SSCB ordusu Nazi Almanyası ve Japonya’yı yenmiş, ancak Savaş’tan sonra oluşturduğu Doğu Blok’una verdiği destekle ABD, İngiltere gibi Batılı ülkeleri karşısına alarak iki kutuplu Soğuk Savaş dönemini başlatmıştır.

Stalinizm, SSCB ve onun güdümündeki Doğu Bloku ülkelerinde, Stalin’in iktidara sürecinde ortaya çıkan ve ölümünden sonra da etkisini sürdüren bir teoridir. Bu teori Stalin’in siyaset, ekonomi ve diplomasiye ilişkin düşüncelerinden oluşmaktadır.¹⁴⁸ Stalinizm’in ana eksenini “tek ülkede sosyalizm”in var olabileceği, bununla birlikte geçmişteki sömürücü sınıf kalıntıları nedeniyle sosyalist ülkede sınıf çatışmalarının her zaman mümkün olacağı düşüncesi oluşturmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekmektedir ki Stalin kendi teorisini ortaya atarken kendisini her zaman Lenin’in öğrencisi olarak gördüğünü belirtmiş ve Marksizm-Leninizm’e sık sık atıflar yapmıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Li Shenming (der.), **op. cit.**, s. 161.

¹⁴⁷ **Ibid.**, s. 167.

¹⁴⁸ **Ibid.**, s. 177.

¹⁴⁹ Stalinizm sık sık 1920’lerde ortaya çıkan “kızıl faşizm” kavramı ile adlandırılmış ve kavram

20. yüzyılda bağımsızlığını yeni kazanan sömürgeler de dahil olmak üzere Ekim Devrimi'nin başarısından etkilenen kapitalizm karşıtı birçok ülke, SSCB'nin ekonomik ve siyasal modelini taklit eden rejimler kurmuşlardır. Stalin'in 1953'teki ölümünden sonra halefi Nikita Kruşçev SBKP'nin 1956 yılındaki 20. Kongresi'nde Stalin'i ve onun politikalarını çok sert bir biçimde eleştirdi.¹⁵⁰ Dolayısıyla SSCB'de Stalinizm adını aldığı liderin ölümüyle birlikte ciddi bir sarsıntıya maruz kaldı.¹⁵¹

1964 Ekim'inde SSCB'de iktidara gelen ve 1982 Kasım'ındaki vefatına kadar 18 yıl yönetimde kalan Brejnev döneminde ülkenin kötüye gidişi hızlanmıştır. Bu dönemi SSCB'nin refahtan yoksulluğa, gelişmeden durgunluğa geçiş süreci şeklinde nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Brejnev'in iktidarının ilk yıllarında SSCB'nin gelişme hızı bir dönem dünya ortalamalarının üzerinde seyretmiş, ancak kısa süre sonra ülkenin ekonomik ve siyasi gidişatında olumsuz unsurlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Stalinistler ve karşıtları arasındaki sorunlar birkaç sene içinde giderilerek iki tarafın da Brejnev'e yaklaşması söz konusu olmuştur. Böylelikle Brejnev SSCB'deki siyasi zıtlaşmayı sona erdirerek kendisini devletin en prestijli liderlerinden biri yapmıştır. Bununla birlikte Brejnev'in izlediği siyasetin odak noktasını silahlanma ve ABD ile rekabet oluşturmuştur ve ideoloji konusuna nadiren değinilmiştir.¹⁵²

1945'ten sonra özellikle ABD'de yaygın şekilde kullanılmıştır. **Ibid.**, s. 209-212.

¹⁵⁰ SBKP 20. Kongresi 1956 yılında yapılmıştı. SSCB tarihinde ve hatta uluslararası komünizm tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştu. Toplantıda Stalin'e karşı kişisel putlaşmasını eleştirildi, Stalin'in yönetiminde çeşitli teorilerini tamamen reddetti, Stalinist hataları belirtti ve uluslararası siyasi vaziyeti ve sosyalist kampı üzerinde önemli bir etki bırakmıştı. Sander, **op. cit.**, s. 375-376.

¹⁵¹ Li Shenming (der.), **op. cit.**, s. 14-15.

¹⁵² Tan, **op. cit.**, s. 6.

b. Gorbaçov'un İktidara Gelmesi

1982 Kasım'ında vefat eden Brejnev'in ardından SSCB'de sırasıyla Andropov ve Çernenko'nun liderlik yaptıkları iki kısa iktidar dönemi yaşanmıştır. 1985 Mart'ında Gorbaçov'un iktidara gelmesi ile birlikte 28 aylık istikrarsız yönetimler süreci sona ermiştir.¹⁵³

1980'lerde ciddi bir ekonomik krize girmiş olan SSCB'deki siyasal yaşamda tam bir otokrasi hüküm sürmüştü ve yüksek Sovyet sadece kağıt üzerinde bir yüksek yetki mekanizması haline gelmiştir. Tüm konularda karar verme yetkisi Parti Genel Sekreteri'nin de içinde yer aldığı Politbüro'daki birkaç kişiden oluşan bir grubun tekeline bırakılmıştır.

Ekonomik durgunluğun hakim olduğu 1982 yılında SSCB'deki ekonomik büyüme hızı sıfır olarak kaydedilmiştir. Sanayi üretim verimliliği, gelişmiş batılı ülkelerindekinin üçte birini bile aşmamış, tarımsal üretim verimliliği ise batının ancak beşte birini yakalayabilmiştir. Bu yıldan itibaren SSCB'nin ekonomisi her geçen gün daha da kötüye gitmiştir. Söz konusu kötü gidişata bir de Afganistan işgalinden (1979-1989) dolayı yapılan büyük miktardaki askeri harcamalar da eklenince SSCB halkının yaşam seviyesi yıldan yıla düşen bir seyir izlemiştir. Nitekim, Yuri Andropov iktidardayken, istihbarat örgütü KGB'yi devletin gerçek ekonomik durumunu araştırmada kullanmıştır. Uzun zaman KGB başkanlık görevini yapmış ve hükümetin istatistik bürosunun rakamlarına hiç inanmayan Andropov, KGB'nin kendisine verdiği bilgilere şaşmıştır.¹⁵⁴

¹⁵³ **Ibid.**, s. 34.

¹⁵⁴ KGB'nin verdiği bilgilere göre, o zamanki SSCB GSMH artış oranı sadece hükümetin istatistik bürosunun verdiği rakamın yarısıdır. <<http://www.chinaelections.org/newsinfo.asp?newsid=100342>>. (22 Mayıs 2016)

Ekonomik kötüye gidiş koşullarında, özellikle Brejnev'den Gorbaçov'a kadar olan dönemde ideolojik ve kültürel tekel ile sansür SSCB'nin kamuoyu, ideoloji ve kültür üzerinde kontrol ve denetim kurmak yolunda kullandığı önemli araçlardır. Sovyet vatandaşları düşünce ve ifade özgürlüklerinden yoksun bırakılmış, kitle iletişim araçları gerçek değerini yitirerek halkın ideolojisini kontrol eden ve güdümleyen resmi bir propaganda aracı olmuştur.

Gorbaçov iş başına geldikten sonra SSCB'nin mumyalaşmasını ve durgunluğunu ciddi eleştirerek, “reformdan başka çare yoktur” sloganını ortaya atarak SSCB toplumunun acil ihtiyacının köklü bir reform olduğunu, ufak tefek tamirin işe yaramadığını dile getirmiştir. Bu bağlamda SBKP'nin asıl görevinin siyasi ve ekonomik reformu ilerleterek başarılı sonuçlarını garanti etmek olduğu üzerinde önemle duran Gorbaçov siyasi sistemin belirleyici bir rol oynadığını bildiği için politikalarının ağırlığını siyasi reforma kaydırmaya çalışmıştır.

Gorbaçov'a göre iktidarın kötüye kullanılmasına karşı verilen mücadelelerde Sovyet kitle iletişim araçları belirleyici bir role sahipti. Şöyle ki, SSCB'de Batılı karşıtlarına malzeme vermemek için ağır sorunlar üzerine yayın yapılmaması görüşü hakimdi. Ayrıca politikacıların alt organlar tarafından denetimi eksikti ve bunun perestroykayla düzeltilmesi gerekmekteydi.¹⁵⁵ Bu bağlamda Gorbaçov:

“[...] Demokrasi olmazsa glastnost da olmaz; bugün de olmaz gelecekte de olmaz. Demokrasisiz bir çağdaş sosyalizm yoktur ve olmayacaktır.”¹⁵⁶ Eskiden olduğu gibi, bugün de yayın organlarındaki eleştirilere abartılı tepkiler gösteren ve yazılı yayınları kendi kişisel zevklerine, alışılmış bir pratiğe ya da toplumun çıkarlarının yanlış

¹⁵⁵ Geiges, **op. cit.**, s. 108.

¹⁵⁶ **Ibid.**, s. 111.

değerlendirmesine dayanarak yargılayan ve hatta bugünün sosyalist toplumunda basın rolünü kavrayamayan birçok yönetici bulunmaktadır. Bunlar bazen, Batıdan gelebilecek tepkiler konusunda uyararak, eleştiricileri yıldırmaı denemektedirler. Batı, bize karşı kullanmak ve sosyalizmdeki yaşamı kötülemek için bizim özeleştirilerimizi beklemektedir. Başkaları adına konuşamam, ama ben kendi adıma eleştirilerden korkmuyorum. Kendi uygulamalarımıza eleştirel bir bakış, zayıflığın değil, güçlülüğün bir belirtisidir. Olaylara böyle bir yaklaşım, sosyalist ideolojinin temellerine uygun düşer.¹⁵⁷”

ifadeleriyle bu yöndeki düşünce ve görüşlerini açık şekilde ortaya koymuştur.

2. Reformun Süreci ve Kapsamı

a. Reformun Başlaması

İktidara geldiği günden itibaren iki yıl içerisinde Gorbaçov Sovyet sosyalist ideolojisinin ve SSCB kamuoyunun istikametini tamamen değiştirmiştir. SBKP'nin hazırlayıp uyguladığı reform modeli SSCB'nin gelişme için seçtiği yolun hızla “sağ”a kaymasına neden olmuş ve sosyalizm davasını tehlikeye sokmuştur. Önce “sosyalizmin mükemmelleşmesi”ni savunan SBKP daha sonra “insancıl, demokratik sosyalizm”i önererek “Batı Avrupa Komünizmi” görüşünün taraftarı olmuştur.¹⁵⁸ Reform modeli ve yolunun seçiminde SSCB, önce Macaristan ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin tecrübelerinden yararlanmış, daha sonra ise Kuzey Avrupa modeline geçmiştir. Gorbaçov döneminin sonlarına doğru SBKP, İskandinav ülkelerinden etkilenerek, özellikle İsveç'in “refah toplumu modeli”ni benimsemiştir. “Demokratikleşme”, “Yeni Düşünce (Novoye Mıslaniye)” sloganları eşliğinde revizyonist bir çizgi izleyemeyi hedefleyen Gorbaçov ne SBKP'yi yenilemiş ne de halka gerçek demokrasi ve insan

¹⁵⁷ Li Shenming (der.), **op. cit.**, s. 143.

¹⁵⁸ Zhang Shuhua, “SBKP'nin Başarısızlığının Siyasi Dersi-Gorbaçov'un Demokratik Sosyalizmi'nin İflasının Analizi”, **Siyasi Bilimler Araştırması**, Cilt 1, 2007. s.32-40.

haklarını getirmiştir. Aksine, batılı kapitalist hegemonyayı ülkeye sokmuştur.¹⁵⁹ Gorbaçov'un başlattığı demokratik reform, Yeltsin döneminde vahşi kapitalizmin ülkeye geri gelmesine ve 'Çar Boris' otokrasine giden yolun taşlarını döşemiştir.¹⁶⁰

Gorbaçov iktidara geldikten sonra SSCB'de ilk büyük değişim ekonomi alanında değil, kültür ve ideoloji alanlarında kişisel hakların ve özgürlüklerin genişletilmesi konusunda yapılmıştır. Bu bağlamda, 1986 yılının hemen başında Gorbaçov "Glasnost" (açıklık) adı verilen ve kişilerin görüş ve ifadelerinin üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasına ilişkin politikasını ortaya atmıştır.¹⁶¹

Glasnost politikası ilk çıktığı zaman Sovyet entelektüellerinde büyük sarsıntı yaratmış, ancak kısa bir süre sonra entelektüellerin tavrı Gorbaçov ve onun politikasına coşkuyla destek vermeye dönüşmüştür. Bununla birlikte, özgürlüklerini kazanmış olan entelektüellerin büyük bir kısmı Gorbaçov'un hedeflediği sosyalizmin iyileştirilmesi yolunun tersi istikamete yönelmişlerdir.¹⁶²

Reformun ilerlediği yıllarda, Sovyet ekonomistleri de entelektüeller gibi radikalleşme sürecini yaşamış, ancak bu radikalleşme onları daha derinden etkilemiştir. Reformun alanları çok kapsamlı olmakla birlikte ekonomi ayağının nasıl yapılacağı her zaman reformun odağını oluşturmuştur. Ekonominin nasıl işletileceği ve geliştirileceğine yönelik çalışmalar yapan uzman ekonomistler SSCB'nin yeniden yapılan(dırıl)ması tartışmalarında önemli etkilere sahip olmuşlardır. Daha reform süreci başla(tıl)madan önce, batılı "neo-klasik ekonomi" düşüncesi Sovyet ekonomistleri geniş çapta etkilemiştir. Neo-klasik ekonomi düşüncesine göre serbest piyasa ve özel mülkiyet,

¹⁵⁹ Li Shenming (der.), **op. cit.**, s. 120.

¹⁶⁰ Tan, **op. cit.**, s. 424-425.

¹⁶¹ Kotz ve Weir, **op. cit.**, s. 70.

¹⁶² **Idem.**

ekonomik sistemin kurulmasının tek makul yoludur. Sovyet ekonomistlerin çoğu eskiden öğretileri gereken konuları öğretilerine ve Marksist-Leninist kitapları ve makaleleri yazmayı sürdürmelerine rağmen kısa bir zaman diliminde öğrettiklerinden ve yazdıklarından şüphelenmeye başlamışlardır. Aynı zamanda birçok Sovyet ekonomisti, batılı liberal düşünceden, yani serbest piyasa ekonomisi anlayışından oldukça ciddi şekilde etkilenmişlerdir. Rus ve İngiliz ekonomistlerin 1991 yılında beraber yaptıkları bir analiz, bunu destekler niteliktedir. Şöyle ki, ekonomik hayatı düzenleyen en iyi mekanizmanın piyasa olup olmadığı sorusuna yönelik olarak Sovyet ekonomistlerin % 95'i bu düşünceye katıldığını belirtmiş, aynı yanıtı veren İngiliz ekonomistlerin oranı sadece % 66'yla sınırlı kalmıştır. Yine aynı araştırmaya göre Sovyet ekonomistlerin tamamı piyasanın gerekli koşulunun özel mülkiyet olduğunu kabul ederken, İngiliz ekonomistlerin sadece % 25' i aynı yönde görüş bildirmişlerdir.¹⁶³

Sovyet entelektüeller, özellikle ekonomistler, giderek kapitalizmi desteklemeye dönmüş, bu da devletin sona ermesinde ve kapitalizme yakın ittifakın, siyasi zaferi nihayet ellerine geçirmesinde önemli bir unsur olmuştur. Glasnost politikasının uygulandığı beşinci sene, 1990 yılında, Sovyet entelektüel grubu tamamen radikalleşmiş olup, onların sesi, her türlü basın ve elektronik medya üzerinde yayımlanmıştır.¹⁶⁴ Reform sürecinde (1986-1990) SSCB'nin Başbakanı Nikolay-Ryzhkov, 1980'lerin sonunda, Sovyetin sivil iletişiminin artık Sovyet makamının yürüttüğü sosyalizm reformu planına karşı çıkan 'önemli bir güç' olduğunu söylemiştir.

¹⁶³ **Ibid.**, s. 77.

¹⁶⁴ **Ibid.**, s. 79.

Ryzhkov'a göre, Glasnost iki ucu keskin bir kılıçtır; bu kılıç kullanılırken, durumu ve işin boyutunu dikkatle değerlendirmemiz gerek, aksi takdirde kılıç kullanana zarar verebilir ve bu durum intihardan farksızdır.

“Türbülansın on senesi” kitabında Ryzhkov şöyle yazmıştır:

“Demokratın son derece önemli ve zaruri bir özelliği olarak, Glasnost’un sürdürülmesi, tarihe göre gerekli ve kaçınılmazdır. Fakat, tam reform ve reformun sonundaki inandırıcı deneyimlerin kanıtladığı gibi, ‘Glasnost’ ile taban tabana zıt olan sonuçlar çıkarılabilir; buna göre, Glasnost araçları olan televizyon, radyo ve gazeteler gibi kitlesel iletişim araçlarının kimin elinde olduğu önem kazanmaktadır. Dürüst ve terbiyeli bir insanın avucunda tutulursa, Glasnost hayat kurtarıcı bir neşter olup sosyal vücudun uyuşmuş veya lezyon olmuş uzuvları keserek, yeni ve sağlam uzuvların büyümesi için fırsat verebilir. Eğer Glasnost aracı kötü ve vicdansız insanın eline düşerse, o bir büyük sopaya dönüşebilir ve etrafındaki her şeye, iyi ya da kötü, ileri ya da geri, ne olursa olsun sadece yıkım ve ölüm getirebilir.”¹⁶⁵

Glasnost politikası uygulandıktan sonra, SSCB’nde birden bire, tarih, ekonomi, siyaset ve kültürel alanlarda serbestlik gelmiş, ve daha özgür bir şekilde tartışmaya ve pratiğe geçilmiştir. Gorbaçov’a göre, bu serbestlik politikası ile, insanların, reform ile ne kadar aydınlık bir gelecek kazanılabileceği üzerine konuşmalarına izin verilebilir. Sosyal güçlerin seferber olup, büyük değişimin içsel dinamiklerle gerçekleştirilmesi umulmuştur. Toplumun, açıklık politikasının serbestisi ile güçlenmesi, yönetimin toplum üzerindeki denetimini kaybetmesini de beraberinde getirmiştir.¹⁶⁶

Demokratikleşme ile, Glasnost bayrağı altında, SSCB’nde tarihin kara yüzünün eleştirilmesi başlamıştır; anti-sovyet, anti-komünizm ve anti-sosyalizm serbest

¹⁶⁵ Tan, **op. cit.**, s. 137.

¹⁶⁶ Kotz ve Weir, **op. cit.**, s. 71.

düşünceleri hızla artmıştır. Çeşitli nitelikli, resmi olmayan sivil örgütler ortaya çıkmıştır. Bu durumda, Sovyetler Komünist Partisi 19. Kongresi'nde siyasal reform vurgulanmış, serbest seçim sistemi düzenleneceğine dair karar alınmıştır.¹⁶⁷

Gorbaçov' un, 'Perestroyka: Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce' kitabında bazı görüşleri, artık Sosyal Demokrasi yönüne dönüşmeye başlamıştır. Örneğin, somut tarih ve sınıf analizinden uzak kalarak, Gorbaçov, reformun "demokrat" ve "insancılık" tarafını vurgulamıştır, reformun son hedefini "sistemimizin karar verici olan her tarafında insancılık niteliğinin açıklanması" diye özetlemiştir.¹⁶⁸ Gorbaçov, "her gazetede Sosyalizmin Pluralizminin görünmesi gerek" diye belirlemiş,¹⁶⁹ ve kamu oyunun Pluralizmini savunmuştur.

Gorbaçov'a göre, demokratik eylemlerin kendiliğindenliğine önem verilmiş olup, demokratikleşme sürecinde halk tarafından düzenlenen protesto yürüyüşlerinin, kendiliğinden oluşması da bunun göstergesidir.¹⁷⁰

Bütün bunlar olurken, Gorbaçov, komünist partinin iktidar etkinliğini ihmal etmiş, proletarya diktatörlüğünü önemsememiştir. Sovyet yönetim sisteminde, parti komitelerinin Sovyetin işlerine karışmaması gerektiği¹⁷¹ düşüncesinden hareketle 'İnsancıl demokratik Sosyalizm' modeline önem vermiştir.

Haziran 1988'de, SBKP 19. Kongresi'nde 'Halk Kongresi, devletin en yüksek yetkili otoritesi olarak Yüksek Sovyet'i seçecektir.' kararı alınmıştır.¹⁷² Ancak seçim yöntemi hızlı değiştirildiği için parti içinde ve parti dışında yeterli tartışma süreci

¹⁶⁷ Tan, **op. cit.**, s. 115.

¹⁶⁸ Gorbaçov, **op. cit.**, s. 35.

¹⁶⁹ **Ibid.**, s. 91.

¹⁷⁰ **Ibid.**, s. 88.

¹⁷¹ **Ibid.**, s. 137.

¹⁷² Tan, **op. cit.**, s. 200.

yaşanamamış ve hazırlıklar eksik kalmıştır. Yegor Ligachev konu ile ilgili olarak şöyle demektedir:

“Aslını söylemek gerekirse o zaman çok şüpheliydim, yeni seçim kanununun bu kadar acele kabul edilmesi acaba uygun mu.....Ve yeterli veriler toplandıktan sonra bu siyasette özel bir ‘şok tedavisi’, bir aceleleştirme yöntemi diye anlamıştım, yani bu yöntemle insanlar yeni şeyleri anlamadan önce direkt işin olmuş hali ile karşılaşacaktır.”¹⁷³

Siyasi reformun genel vizyonu ve niyetleri şunlardır: 1- Daha geniş kapsamlı demokrat ve sosyalist özyönetim geliştirilecek. Toplumsal yaşamın tüm alanında Glasnost, eleştiri ve özeleştirme genişletilecek, insan haklarına ve değere daha fazla saygı duyulacak. 2- Sosyal reformlara öncelik verilerek, Sovyet halkının çalışma koşulları iyileştirilecek, yaşam ve dinlenme koşulları, eğitim ve sağlık ihtiyaçları daha iyi karşılanacaktır. “Reform kapris anlamına gelmiyor, reform da aniden bir aydınlatma değildir. Reformun özü ise sosyalizmin demokrasi ile birleştirilerek, Lenin’in Sosyalizm düşüncesini gerçekleştirmektir.”¹⁷⁴

2 Kasım 1987 de, Ekim Devrimin 70. yıl dönümü töreninde yapılan ‘Ekim Devrimi ile Reform: Devrim Devam Ediyor’ adlı raporunda Marksizm-Leninizm’in önemi vurgulanmıştır, Marksizm-Leninizm düşüncesi ile silahlandırılan komünist partisi olmasaydı, sosyalist devrimi—başarılamazdı. Yeni bir topluluk inşasını bilen parti olmasaydı, ne Sosyalizm, ne büyük ülkemiz, ne de şimdi hızlı gelişen topluluk yaşamının geniş kapsamlı reformu ve devletin ekonomisinin ilerleme temeli söz konusu olacaktı.¹⁷⁵

¹⁷³ Ibid., s. 117.

¹⁷⁴ Gorbaçov, **op. cit.**, s. 33-35.

¹⁷⁵ Tan, **op. cit.**, s. 82.

b. Uygulanma ve Başarısızlık

Siyasi reformda her şeyden önce kamuoyu üzerindeki kontrol kaldırılmış, ifade özgürlüğü gerçekleştirilmiştir. Gorbaçov, siyasi reformun perdesini ‘Glasnost’tan açarak; siyasi reformun, demokrasinin kapsamlı ilerletilmesi, sosyal hayatın her alandaki açık sözlülüğünün genişletilmesi ve sosyal rejimin her alandaki insani mahiyetinin olduğu gibi açığa çıkarılması olduğunu önemle belirtmiştir. Glasnost’un hayata geçirilmesi sonucu, kamuoyu kontrolü ve tek tip kamuoyu ortadan kaldırılmış ve SSCB’nde hiç bir zaman görülmemiş bir ifade özgürlüğü ve sosyal kamuoyu meydana çıkmıştır. İfade özgürlüğü, SSCB’nin tarihindeki rönesansla kıyaslanabilen yeni gerçek bir ideolojik kurtuluş hareketine neden olmuş ve böylece SSCB toplumundaki siyasi hapis kırılmıştır.

Sonra parti yasağı kaldırılmış, çok partili sistem başlatılmıştır. Gorbaçov, kısa bir zaman içinde serbest seçime gitmiş, parlamentoyu kurmuş, çok partili sistemi uygulamış ve muhalefet örgütlenmesine imkân sağlamış olup, toplumsal bir politik özgürlük baş göstermeye başlamıştır.

Üstelik, ‘masumiyet karinesi’ mevzuatı belirlenmiştir. Buna göre, suç işlediği konusunda suçluluğu ispatlanana kadar herkes suçsuzdur.¹⁷⁶ Devlet, kanunlaştırma yoluna çıkmıştır. Stalin dönemindeki güçlü-baskı unsurları göz önünde bulundurularak, Gorbaçov tarafından, hukuk sisteminin yeniden yapılandırılması ve hukuk devletinin kurulması görevi ortaya konulmuştur. Masumiyet Karinesi ilkesinin uygulanması ile, hukuk devleti ve yasalara saygılı bir toplumun oluşturulmasının önünü açılmıştır.

¹⁷⁶ “Masumiyetin tanımı.”
<[http://law.cdblp.cn/paper/%E6%97%A0%E7%BD%AA%E6%8E%A8%E5%AE%9A%E5%92%8C%E6%A0%B9%E6%8D%AE%E4%B8%8D%E6%81%A2%E5%A4%8D\(%E8%AF%89%E8%AE%BC%E7%9A%84\)%E7%90%86%E7%94%B1%E7%BB%88%E6%AD%A2%E5%88%91%E4%BA%8B%E8%AF%89%E8%AE%BC/7785.html](http://law.cdblp.cn/paper/%E6%97%A0%E7%BD%AA%E6%8E%A8%E5%AE%9A%E5%92%8C%E6%A0%B9%E6%8D%AE%E4%B8%8D%E6%81%A2%E5%A4%8D(%E8%AF%89%E8%AE%BC%E7%9A%84)%E7%90%86%E7%94%B1%E7%BB%88%E6%AD%A2%E5%88%91%E4%BA%8B%E8%AF%89%E8%AE%BC/7785.html)> (01 Haziran 2016)

C. Karşılaştırma

1. İdeolojik Farklılıklar

Her iki ülkenin eski siyasi sistemi, aşırı merkeziyetçilik özelliğine sahiptir. Bu da iki ülkenin siyasi reform yapmasının esas nedenidir. Siyasi reform yapılmasının zorunluluğu ve önemini anlamak için her iki ülke de süregelen siyasi sistemi derinlemesine tartışmış ve eleştirmişlerdir. Bu tartışma ve eleştiri sürecinde SBKP kendi sonunu getirecek adımlar atmıştır. Şöyle ki, SBKP siyasi sistemin şeffaflaşmasını sosyal reformların kılavuzu olarak belirlemiş, daha en başından itibaren mevcut siyasi sistemin ortadan kaldırılmasına yönelik görüşlere ağırlık vermiştir. Siyasi sistem modeline ilişkin bu bakış açısı, eleştiriden ziyade SBKP'nin yaklaşık yüz yıllık devrimci faaliyetlerinin sorgulanmasına, Ekim Devrimi'nden sonraki SBKP ve SSCB tarihinin inkârına yol açmıştır.¹⁷⁷ Stalin'e karşı tamamen olumsuz bir tutum alınarak ve “hiçbir boşluk bırakmama” parolası altında kamuoyu yönlendirilmeden Stalin ve diğer eski liderlerin hataları ile sistemin kusuruna yönelik yapılan eleştiriler, komünist partinin liderliğinin ve sosyalist rejimin yadsınmasına dönüşmüştür.¹⁷⁸ Bütün bunlar halk kitleleri ve özellikle gençler arasında ciddi bir ideolojik kaos yaratmış, sosyalizmin kapitalizmden daha kötü olduğu yolundaki ideolojik eğilimin hızla yayılmasına ve halkların Ekim Devrimi'ne, SBKP'ye ve sosyalizme olan inançlarının sarsılmasına yol açmıştır. Bu duruma ilişkin olarak ABD'li siyaset yorumcusu David Meikle'in: “Parti ve devletin yüz yıllık tarihinin tek taraflı ve olumsuz bir siyasi merkezileşme olarak değerlendirilmesi anti-komünist zemini hazırlamıştır ve bu dalga sürecektir” şeklindeki açıklaması haklı çıkmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Jiang Liu ve Chen Zhuhua, *Sovyetler Birliği'nin Dönüşümü Üzerine Tarihî Düşünce*, Beijing, Çin Sosyal Bilimler Yayınevi, 1994, s. 160.

¹⁷⁸ *Ibid.*, s. 163.

¹⁷⁹ *Ibid.*, s. 160.

Nitekim, bu tür bir düşünce temelinde yapılan siyasi reformun SBKP'nin çöküşüyle ve SSCB'nin dağılışıyla sonuçlanmasından kaçınılamazdı.¹⁸⁰

SSCB'de yukarıda söz edilen gelişmeler yaşanırken, Çin'de de 1978'de başlatılan ekonomik ve siyasi reformlar devam ettirilmiştir. Bu dönemde Çin de, tıpkı SSCB gibi, kendi geçmişiyle ilgili tartışmaların yoğunlaştığı bir sürece girmiştir. Tartışmaların odağını, Mao Zedong'un, Mao Zedong Düşüncesi'nin ve ÇKP'nin iktidara geldikten itibaren ki sürecinin ve başarılarının hakkıyla değerlendirilmesi oluşturmuştur. ÇKP, Mao Zedong'un, Çin devriminin ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki tarihin doğru değerlendirilip değerlendirilmemesinin, doğrudan Çin'in siyasi reformun başarısıyla ilgili olduğunu iyice kavramıştır. Mao Zedong'un Çin devrimine ve tarihine yaptığı büyük katkı teyit edilmekle birlikte, son döneminde yaptığı hatalara işaret edilmiştir. Mao Zedong Düşüncesi, "Büyük Kültür Devrimi" dönemindeki rejime zarar veren düşüncelerden ayrıştırılmıştır. Böylelikle Mao Zedong ve Mao Zedong Düşüncesi büyük oranda takdir edilmiş, SSCB'nin aksine mevcut siyasi istemi ve ideolojisini basitleştirme ve tamamen yadsıma gibi bir yaklaşımdan kaçınılmıştır. Partinin 11. Merkez Komitesi 6. Oturumunda kabul edilen "Çin Halk Cumhuriyetinin Kurulmasından Bu Yana Partinin Tarihi Sorunları Üzerine Karar", Mao Zedong'un ve Mao Zedong Düşüncesinin doğru değerlendirilmesinin önemli teorik dayanağı olmuştur.

Gorbaçov liderliğindeki SSCB'de siyasi reformun esas hedefi olarak "insancıl demokratik sosyalizm" in kuruluşu saptanmıştır. Ocak 1987'de gerçekleştirilen SBKP Merkez Komitesi genel kurulunda Gorbaçov ısrarla insancıl propagandası yaparak,

¹⁸⁰ He Qiyang, "ÇHC ve SSCB Siyasi Reformunun karşılaştırmasında Çin'in Başarısını Görmek", *Sosyal Bilimler Araştırması*, Cilt 7, 2009. s.151-155.

insanın çıkarlarıyla insancıl değerinin ön plana alınması gerektiğini dile getirerek demokratikleşmenin önemini vurgulamış, ve ‘yeni düşünce’ ve ‘tüm insanlığın değeri önceliği’ teorisini ortaya atmıştır.¹⁸¹ Gorbaçov’un ‘insancıl demokratik sosyalizm’ ile kastettiği, “daha fazla sosyalizm, daha fazla demokrasi” değil, siyasi çoğulculuk, ideolojik çoğulculuk, silahlı kuvvetlerin depolitizasyonu ve uluslararası ilişkilerin insancillaşmasıdır. Gorbaçov, ‘insancıl demokratik sosyalizm’ derken, toplumun kökten, yeniden biçimlendirilmesinin ve iki sosyal rejimin uzlaşmazlığının ortadan kaldırılmasının altını çizmiştir. Gorbaçov’un vurguladığı demokrasinin siyasi sınırı olmaması dönemin mevcut sistemini yıkıma uğratmıştır.

Çin’deki siyasi reformun temel amacı ise, ÇKP’nin liderliğinde ve Marksizmin ideolojik rehberliğinde, Çin’e özgü sosyalist demokratik siyaset ile sosyalist hukuk devletinin inşası ve halkın devletin efendisi haline getirilmesi olmuştur. Reform ve dışı açılma politikasının uygulanmasından bu yana geçen 30 yılı aşkın bir süredir ÇKP’nin bu yöndeki hedefi her zaman şeffaf ve net bir şekilde ortaya konmuştur. Parti Merkez Komitesi, Çin’e özgü sosyalist demokrasinin yapılanması için gerekli adımların her şeyden öncelikle sosyalist nitelikli, aynı zamanda da Çin’in gerçek durumuna uygun olmasının gerekliliğini defalarca yinelemiştir. ÇKP’nin liderliğinde Çin, belli hedef doğrultusunda planlı ve adım adım siyasi reformu yürütmüştür. Öncelikle, devletin temel siyasi sistemi olan halk meclisi sistemi geliştirilerek mükemmelleştirilmiştir. Çeşitli kademelerdeki halk meclisi temsilcileri, demokratik yollarla seçilmiş, halk meclisleri kanuna göre işlevlerini yerine getirmiş, halk meclisi temsilcileri ise, kanuna göre görevlerini yapmış ve halk kitlelerinin haklarını garanti etmiştir. Sonrasında,

¹⁸¹ Zhang Jie, **op. cit.**, s.24.

ÇKP'nin liderliğinde çok partili işbirliği ve siyasi danışma sistemi geliştirilerek güçlendirilmiş, demokratik partilerin devlet işlerinin müzakeresine ve idaresine katılması kanalları genişletilmiştir. Dahası, tabanlarda demokrasi eksiksiz geliştirilerek ve kitle halklarının öz yönetim yelpazesi sürekli genişletilerek onların kanuna göre demokratik hakları kullanmaları sağlanmıştır.

2. Yöntem Farklılıkları

SSCB, batılı demokratik siyasi sistemi ithal ederek Ekim Devrimi'nden bu yana geçen 70 yıl içinde uygulanmış siyasi sistemi bir anda kökten değiştirmeye çalışmıştır. Bu siyasi sistem reformu modelindeki tercih, SBKP'nin iktidardan düşmesinin yolunu döşemiştir. Roy Aleksandrovich Medvedev'in de belirttiği üzere: "Gorbaçov 1987-1988 arasında demokratikleşme sloganı atmıştır, bu iş çok aceleye gitmiştir. Gorbaçov da Kruşçev gibi hem sabırsız hem de kaprislerinin tutsağıdır, hatta onun çok net siyasi reform programı bile yoktu. Tamamen merkezçilik ekonomisinden piyasa ekonomisine geçişi, sadece büyük ölçekli pratik konusu ve siyasi sorun değil, aynı zamanda bilimsel bir teori sorunudur. Deng Xiaoping ise, 'Çin'de modernizasyon inşası için en az yüz yıllık bir zaman gerekecek, bu çok gerçekçi bir yaklaşımdır.'"¹⁸²

SSCB'nin aksine, Çin'in siyasi sistem reformu modelindeki tercih, Çin'in ulusal koşullarından hareket edilerek yapılmıştır. Bu süreçte Çin ÇKP'nin liderliğinde batının siyasi sistem modelini taklit etmemiş, bunun yerine piyasa ekonomisi sisteminin gelişim talebine uygun siyasi geçmişinden örnek ve referans almıştır. Kamu otoritelerinde, kuvvetler ayrılığı sistemini uygulamamış, güç dengesi sisteminin medeni zihniyetinden esinlenmiştir. Batının çok partili sistem modeliyle veya iktidar partilerinin değişmesiyle

¹⁸² Li Shenming (der.), **op. cit.**, s. 135.

uğraşmamış, Komünist Parti'nin liderliğinde çok partili işbirliği sistemini geliştirmeye çalışmıştır. Batılı demokralilere özgü parlamenter yapı ve iki meclisli sistemle meşgul olmamış, bunun yerine, halk meclisi sistemini iyileştirerek çeşitli kademelerdeki halk meclislerinin yetki kullanımının kurumsallaşmasına, standartlaşmasına ve prosedürleşmesine özen göstermiştir. Parti liderliğiyle halk efendiliğini ve devletin hukuka göre yönetimini organik bir şekilde birleştirerek, Çin halkının temel çıkarlarını temsil edeceğini belgeleyerek garanti altına almıştır.

Sosyalist reformun başarıya ulaşabilmesi için siyasi alandaki dönüşümlerin kılavuz yapılması gerekmektedir. Siyasi reformlar ise sosyalist ülkenin kendine özgü ekonomik ve siyasi koşullarıyla belirlenmelidir. Gorbaçov dönemindeki reformlarda siyasi sistem ile ekonomik yapı arasındaki ilişki dikkate alınmadan adımlar atıldığı görülmektedir. Bu durum ise Sovyet reformunun beklenenden çok farklı sonuçlar doğurmasına, hatta başarısızlığa neden olmuştur. Çin'in pratiği ise ekonomik reformun başarıya ulaşabilmesi için düzeyli bir siyasi dönüşümün gerekliliğini kanıtlamıştır. Böyle bir kılavuz olmaması halinde ekonomik reform ihtiyacı kendiliğinden ortaya çıkmaz, dolayısıyla başarı da söz konusu olamaz. Ekonomik reformun başarılması siyasi reformu teşvik eder ve hatta siyasi alanda daha yüksek talepleri doğurur. Böylelikle reform alanında atılan ve atılacak adımlar siyasi ve ekonomik alandaki etkileşimin göz önünde bulundurulduğu sağlam bir zemine kavuşmuş olacaktır. Bu dönemde, reformda kişi kültü (veya putlaştırma) yıkılmış, partinin liderlik, örgüt, kadro ve idari yapılarında önemli reformlara gidilmiştir. Böylece ÇKP hedeflenen reformları başarıyla uygulayan ve umut vaat eden bir kolektif liderlik haline gelmiştir.

Aslında Gorbaçov da reformun atılım noktası olarak siyasi yapıyı dönüştürmeyi hedeflemiş ve 19. Kongrede “tüm iktidar Sovyet’e ait” sloganını¹⁸³ ortaya atmıştır. Gorbaçov, siyasi sistem reform neticesinde iktidarın demokratikleşme ve açıklık yoluyla Sovyet’e ve halk kongresine iade edilmesini, köhneleşmiş idari sisteminin atılmasını ve tüm iktidarın Sovyet’e ait olmasını, halkın bütün haklarının garanti edildiği ve devletin kanunlara göre yönetildiği yeni bir iktidar yapısı oluşturulmasını ummuştur. Siyasal sistemin reformu ile ilgili, Gorbaçov sonradan bir açıklama yapmıştır: “Eğer reformun anlamının kısaca açıklanması gerekirse, yani reform nasıl hazırlanmıştı ve nasıl uygulanmıştı, şunu söylenebilir: Bu reform ile devletin yetkisi, tek başına yöneten komünist partisinden anayasaya göre serbestçe seçilmiş halk temsilcilerin olduğu sovyetin eline geçirilecektir.”¹⁸⁴

Gorbaçov aynı zamanda batının kapitalist sistemini taklit ederek yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üçlü bir sisteme tamamıyla geçirilmesini istemiştir. Gorbaçov’un Sovyet reformu halka ne efendilik yetkisini temin edebilmiş, ne de sosyalist demokrasiyi ve hukuk sistemini sağlayabilmiştir. Neticede “sovyetsizleşme”, proletarya sınıfının iktidar kaybetmesine yol açmıştır.

Çin’deki siyasi sistem reformu parti ve devlet liderlik sistemi reformunda atılım yapmakla başlamıştır. Parti ve devlet liderlik sisteminde yapılan reform sürecinde, ÇKP reformu uygulayabilen umutlu bir kolektif liderlik haline gelmiştir. Çin reformunun

¹⁸³ Gorbaçov’un “tüm iktidar Sovyet’e ait” tanımı ile 1917 yılında Lenin tarafından ortaya atılan “tüm iktidar Sovyet’e ait” sloganının anlamları farklıdır. Lenin’in söylediği “tüm iktidar Sovyet’e ait” sözü, komünist partinin liderliğindeki Sovyet anlamındayken Gorbaçov’un “tüm iktidar Sovyet’e ait” sözü Sovyet’in Komünist Partinin liderliğinden kurtuluşu anlamına gelmektedir. Gao Fang, “Sovyetler Birliği’nin Dağılması, SBKP’nin Yıkılması ve Stalin Arasındaki İlişki”, **Marksizm ve Realite**, Cilt 3, 2010, s. 161-167.

¹⁸⁴ Tan, **op. cit.**, s. 116.

geliştirilmesi konusunda üst siyasi düzeydeki düşünce birliği, ayak uyumu ve politika tutarlılığı, reformun pürüzsüzce yürütülmesine güçlü bir güvence vermiştir.

Gorbaçov iktidara geldikten sonra, ülkedeki parti sisteminde reform ve iyileştirme yaparak parti içinde demokrasiyi geliştirmek yerine, alalecele batılı çok partili sistemi sokmaya çalışmış ve bir siyasi kaos yaratmıştır. Gorbaçov, yaptığı siyasi parti sistemi reformunda iki önlem almıştır: Birincisi, demokratik merkezîyetçiliği yavaş yavaş terk etmek. İkincisi, çok partili sistemi aşama aşama kabul ederek hayata geçirmek. Bu önlemler, komünist partinin sonlanmasına sebep olmuştur. SSCB dağıldıktan 14 sene sonra, Gorbaçov Çinli bir gazeteciye verdiği röportajda “SSCB’yi sizin yönettiğiniz altı sene içinde, yaptığınız en büyük hata nedir?” sorusuna Gorbaçov’un cevabı, “Sovyet Komünist Partisi’nin reformu ve yeniden yapılanması, benim en büyük hatamdır... Sovyette bürokrasi sistemi var ve bu bürokrasi sistemin gelişimini engellediği için, demokratik siyasetin uygulanma adımlarının ayarlanması gerekir. SSCB’nin dağıldığı sırada, partinin iç mekanizması kontrol dışına çıkmış, bazı insanlar özel kazanç aramıştır, bu da en büyük hatalarımdan biriydi.” “Hem Rusya hem de Çin, ikisi de yoksulluk sorunu ile karşı karşıya. Çinli dostlara önerim şudur: ‘demokratikleşme’ falan yapmasınlar, onun sonu iyiye varmaz! Kaos durumuna izin de vermesinler, istikrar birincil konumda olmalıdır.”¹⁸⁵

ÇKP 11. Merkez Komitesi Genel Oturumu’ndan sonra, Çin’in siyasi reformunun önemli hedeflerinden biri, ÇKP liderliğindeki çok partili işbirliğini ve siyasi danışma sistemini geliştirerek iyileştirmektir. Bu hedefe doğru yola çıkılarak, Çin’de siyasi danışma sistemi daha etkili bir şekilde çalışmaya başlatılmıştır.

¹⁸⁵ Li Shenming(der.), **op. cit.**, s. 134.

Çin ve SSCB'nin siyasi sistem reformu üzerinden elde ettikleri değişik neticelerden çıkarılabilecek önemli sonuçlar şunlardır:

Öncelikle, siyasi reformun, rehberlik ideolojisi açısından uygulanabilirlik ilkesinin savunulması gerekir. İkinci olarak, stratejik açıdan, siyasi reformun düzen ilkesi üzerinde diretilmesi gerekir. Son olarak, siyasi reformun mücadele hedefi açısından koordinasyon ilkesinin sağlanması gerekir.

III. BÖLÜM

REFORM GİRİŞİMLERİNİN DIŞ POLİTİKALARA YANSIMALARI

1980’lerde uluslararası sistemde, dolayısıyla Çin, SSCB ve ABD başta olmak üzere pek çok ülkenin dış politikalarında büyük değişiklikler/dönüşümler meydana gelmiştir. İkinci Soğuk Savaş olarak da adlandırılan¹⁸⁶ bu dönemde ABD ile SSCB arasındaki rekabet tırmanmış, hatta aynı blokta yer almalarına rağmen Çin-Sovyet ilişkilerinde 1950’lerin sonunda baş gösteren kötüye gidiş¹⁸⁷ ‘Kültür Devrimi’yle birlikte artmıştır. Bütün bu gelişmeler nedeniyle Çin ve SSCB içerideki reformlarla eş zamanlı olarak dış politikalarında da revizyona gitmişlerdir. Söz konusu revizyon Çin dış politikasına “Bağımsız ve Barışçı Dış Politika”, SSCB dış politikasına ise “Yeni Düşünce” olarak yansımıştır.

A. Bağımsız ve Barışçı Dış Politika

1970’lerden itibaren Çin’in uluslararası sistemdeki konumu gittikçe yükselmeye başlamıştı. Özellikle 1971’de Çin Cumhuriyeti’nin Birleşmiş Milletler’deki Güvenlik Konseyi Daimi Üyeliği’ni ÇHC’ye devretmesi bu durumda en büyük paya sahip gelişmelerden birisidir. 1980’lerde başlatılan Dışa Açılma Reformu ile birlikte Çin’in ekonomisi ve ulusal gücü belli bir ölçüde ivme kazanması da bunda etkili olmuştur.

¹⁸⁶ Bu dönemde dış politika bağlamında ABD ile süregelen Soğuk Savaş’ta Sovyetler Birliği artık üstünlüğü ABD’ye kaptırmıştır. Ve Mihail Gorbaçov’un istifa etmesi ile sonlandırılan Soğuk Savaş’ının bitimi, uluslararası ilişkiler ve güvenlik anlayışı bakımından başlangıç bir noktadır. Giray Saynur Derman, **Rus Dış Politikasında Reformların Etkisi ve Sonuçları**, Karadeniz Araştırmaları, 2016, sayı 49, s.79-89.

¹⁸⁷ Zhao Jinjun (der.), **Yeni Çin’in 60 Yıllık Dış Politikası**, Beijing, Beijing Üniversitesi Yayınevi, s. 21.

1. Diplomasi Reformunun Arka Planı

ÇHC kurulduğu ilk yıllardan itibaren başta SSCB olmak üzere sosyalist blok ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu durum o zamanki dış politikanın ana çizgisini oluşturmuştur. Ancak, yukarıda da değinildiği üzere, Çin-Sovyet ilişkileri Kruşçev döneminde kötüleşmeye başladıktan sonra Çin hükümeti dış politikasının ana çizgisinde değişikliğe giderek sosyalist olmayan devletlerle de ilişki kurmaya başlamıştır. Söz konusu dış politika reformunun kökenleri ise Mao'nun ortaya attığı “tek çizgi politikası”na dayandırılmıştır.

a. Tek Çizgi Politikası

1960'ların sonunda uluslararası sistemde önemli gelişmeler ve hatta değişimler baş göstermiştir. Vietnam Savaşı'nın batağına saplanan ABD'nin gücü ciddi zarar görmüştür. Başkan Nixon iktidara geldikten sonra 1969 yılında ilan ettiği doktrin ile özellikle Asya-Pasifik bölgesinde, aslında da tüm dünyada kapsamlı bir şekilde ABD askeri gücünü daraltma yoluna gidileceğini duyurmuştur. Nixon Doktrini olarak adlandırılan bu yeni ABD dış politika hedeflerinin temeli ise, ABD'nin “işbirliği yolu ile barış” (*peace through partnership*) prensibine dayandırılmıştır. Söz konusu ilke üzerine şekillendirilen Doktrin'e göre ABD bundan böyle dünyanın neresinde olursa olsun Vietnam savaşı gibi savaflara doğrudan askeri güç kullanarak müdahale etmeyecek, bunun yerine müttefiklerine ekonomik ve silah, teçhizat, vb. askeri yardımda bulunmak suretiyle destek olacaktı.¹⁸⁸

¹⁸⁸ ‘Nikson Doktorin’, <www.turkcebilgi.net/bilim/20.-yuzyil-tarihi/vietnam-savasi-3879.html> (07 Temmuz 2016)

ABD'nin içinde bulunduğu bu durumu fırsata çevirmek isteyen SSCB de gücünü arttırmak ve dış politikaya ağırlık vermek suretiyle dünyadaki etkinliğini genişletmeye başlamıştır. Bu bağlamda SSCB'de dönemin lideri Brejnev'in adıyla anılacak olan doktrin ilan edildi. Brejnev Doktrini ile SSCB, Doğu Bloku ülkelerinin ve hatta tüm sosyalist rejimlerin işlerine karışma hakkının olduğunu duyurdu ve bunu uygulamaya da koydu.¹⁸⁹

Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısında blok liderlerinin ilan ettiği bu iki doktrin Çin dış politikasındaki dönüşüm açısından önemli role sahip olmuştur. Şöyle ki, Nixon Doktrini ABD'nin Çin'e yönelik tehdidinin azalacağını gösterirken, Brejnev Doktrini SSCB'nin ÇHC'ye müdahale edebileceği anlamını da içerecek şekilde yorumlanabilecek bir içerik ve üsluba sahipti. Bu da Çin hükümetinin tehdit algısının Batı Blokundan SSCB'ye kaymasına neden olmuştur. Bu nedenle SSCB ile ilişkileri iyice gerilen Çin yönetimi ABD ile ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaya başlamıştır.¹⁹⁰ ÇHC'nin bu bağlamda geliştirdiği yeni dış politikası “Tek Çizgi”¹⁹¹ ve “Üç Dünya” kavramları ile adlandırılmıştır.

Tek Çizgi, Mao Zedong'un 1960'ların sonlarından itibaren uluslararası sistemde yaşanan gelişmelere dayanarak ortaya attığı bir dış politika kavramıdır. 1973 yılında ABD Başkanı'nın ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger ile yaptığı görüşmede Mao Zedong:

¹⁸⁹ Tan, **op. cit.** s. 117.

¹⁹⁰ Zhang Qingmin, **Çin Dış Politikası**, Beijing, Wuzhou Yayınevi, 2008, s. 17.

¹⁹¹ Zhao (der.), **op. cit.**, s. 26.

*“Dediğim Tek Çizgi, Amerika, Japonya, Çin, hatta Pakistan, İran, Türkiye, Arap Ülkeleri ve Avrupa ile bir araya gelmenin yanı sıra üçüncü dünya ülkeleri ile beraber Sovyet tehdidine karşı çıkmaktır.”*¹⁹²

şeklinde açıklamıştır. Bu, Tek Çizgi ve çevresindeki ülke ve bölgelerin, Sovyet hegemonyasıyla baş edebilmek için SSCB’ye karşı ABD ile ittifak yolunda geniş bir uluslararası cephe kurmaları amaçlanmıştır.¹⁹³

Dış politikadaki değişikliğin diğer ayağını da 1970’lerde Mao Zedong tarafından ortaya atılmış olan “Üç Dünya” kavramı oluşturmuştur. Zambiya Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmede Mao:

“Bana göre ABD, SSCB Birinci Dünya’yı oluşturuyor. Ondan sonra da, Japonya, Avrupa, Avustralya ve Kanada kalıyor. Biz ise hep Üçüncü Dünya ’dayız.”

demıştır. Bu bağlamda Üç Dünya kavramı, Çin’in dış işlerinde ideolojik sınırların yıkılmasında çaba gösterildiğini ve uluslararası güvenlik ile ülke çıkarlarının en yüksek prensip olduğunun simgesi şeklinde yorumlanabilir.¹⁹⁴

b. Reform Öncesi ÇHC’nin Diğer Ülkelerle İlişkileri

SSCB 1978 Aralık’ında Afganistan’ı işgal ettikten sonra uluslararası kamuoyundan ciddi tepkiler almış, ABD ise dış politikasında gittikçe sertleşen bir tavır takınmaya başlamıştır. İki blok liderinin arasında tırmanan gerilim ÇHC’nin güvenlik tehdidi algısını zayıflatmış, bu konjonktürü fırsat bilen Çin yönetimi tüm gücüyle ekonominin yeniden inşasına odaklanmıştır. 1978 yılında düzenlenen ÇKP 11. Komitesi

¹⁹² **Idem..**

¹⁹³ Chen Zaisheng, **İdeolojik ve Teorik Etüd**, 2009, sayı 11., s.33.

¹⁹⁴ Zhao (der.), **op. cit.**, s. 27.

3. Oturumu'ndan sonra Çin'in iç ve dış politikası yeniden düzenlenmiştir. Dış politikada bağımsızlık ilkesi daha net bir biçimde vurgulanmıştır. Nitekim, 1982 yılında ÇKP 12. Kongresi'nde Deng Xiaoping:

“Çin'in işlerinin Çin'in öz durumuna göre ve Çin halkının kendi gücüyle yapılması gerekir. Geçmişte, şimdi ve gelecekte bağımsızlık ve kendi gücümüzle iş yapma ilkeleri her zaman çalışma prensibimiz olmalıdır. Çin halkı diğer ülke ve diğer halkların arasındaki dostluk ve işbirliğine önem vermektedir, ancak Çin halkı, kendi gücü ile uzun yıllarda kazandığı bağımsızlığa daha çok önem ve değer vermektedir. Hiçbir yabancı ülke Çin'in kendisine benzemesini beklemesin ve bundan dolayı Çin'in başına gelebilecek herhangi bir acı olayın sonucunu sadece kendisinin kabul etmesini de düşünmesin!”¹⁹⁵

1980'lerin başına gelindiğinde Çin'in SSCB'den algıladığı stratejik tehdidi ortadan kaldırmak için Moskova hükümeti tarafından somut bir adım atılmamış olmasına rağmen ÇHC yönetimi artık SSCB ile ilişkileri iyileştirmenin yollarını aramaya başlamıştır. Dış politikada köklü bir değişikliğe giden Deng Xiaoping daha önceleri temel ilke kabul edilen “tek çizgi” stratejisini değiştirmiş, bunun yerine bloksuz, bağımsız ve barışçı dış politika düşüncesini uygulamaya koymuştur. Çin'in dış politikada reforma gitmesinde hem kendi iç dinamikleri hem de uluslararası ortamdaki gelişmeler etkili olmuştur.

Çin'in iç dinamiklerine göre ‘tek çizgi’ stratejisi artık o zamandaki ülke durumuna ve menfaatine uyumsuz hale gelmiştir. Eskiden SSCB'ye karşı strateji hedefinden dolayı ‘Tek Çizgi’deki ülkelerle ilişkiyi geliştirmenin yanı sıra bazı ülkelerle gerginliğe girmiştir. Ancak 1980'lere geldikten sonra ülke koşulları değişmiştir ve bu

¹⁹⁵ Zhang Qingmin, **op. cit.**, s. 18.

koşulların altında eğer Çin hala ‘Tek Çizgi’ dış politikasını izlerse bazı durumlarda esneklik ve inisiyatif kaybedebilir. Ayrıca, Çin’in ekonomisinin gelişmesi ve modernizasyonun inşası için uzun vadeli barışçı bir ortama ihtiyaç vardır. Diğer ülkelerle iyi diplomatik ilişkiyi geliştirilmesi Çin’in iç piyasası ve dış dünya arasındaki bağlantıyı güçlendirebilir. Bu yüzden Çin dış politikayı ayarlama gerekçesini duymuştur.¹⁹⁶

Çin dış politikasının revizyonunda dönemin uluslararası gelişmeleri de etkili olmuştur. Vietnam savaşından çekilen ABD’nin gücü kısa sürede toparlanarak biraz artmıştır. Ronald Reagan, devlet başkanı seçildikten sonra askeri faaliyetlere ayrılan bütçede artışa gitmiş, SSCB’ye karşı giderek sertleşen bir dış politika izlemeye başlamıştır. SSCB ise Afganistan savaşına sürüklenmiş, yayılma alanını genişletmiş, bununla birlikte stratejik üstünlüğü düşüşe geçmiştir. Afganistan müdahalesiyle çıkmaza giren ABD ve SSCB ilişkilerindeki gerilim giderek tırmanmıştır. Söz konusu uluslararası konjonktürde önemli güçlerden biri olmaya başlayan Çin’in blok liderleriyle kuracağı ilişki dünyadaki dengeyi etkileyebilecek bir niteliğe dönüşmüştür.¹⁹⁷ Böylelikle Çin dış politikasında bu yeni konjonktüre göre revizyona gidilmesini gerektiren koşullar hazır hale gelmiştir. Buradan hareketle ÇHC kuruluşundan bu yana uyguladığı sert ve katı dış politikayı değiştirerek uluslararası alanda esnekliği ve girişim gücünü arttırmayı hedeflemiştir. Ayrıca bu dönemde SSCB’nin ÇHC’ye yönelik tutumunun değişmesi 1980’li yılların başında Çin’in dış politikasındaki dönüşümü doğrudan etkileyen faktörlerin başında gelmiştir. Bununla

¹⁹⁶ **Ibid.**, s. 54.

¹⁹⁷ Gong Li, “20. yüzyılın 80’li yıllarında Çin’in dış stratejisindeki dönüşüm”, **Kirin Pedagojik Üniversite Gazetesi**, Sayı 2, 2005, s. 6-11.

birlikte SSCB'nin Afganistan müdahalesinin ardından uluslararası alanda çeşitli sorunlarla karşılaşması ve üzerindeki baskının artması Çin'e yönelik politikasında değişikliğe gitmesine neden olmuştur.

1980'lerin başından itibaren Çin'in yeni dış politikasının, yani bağımsız dış politika anlayışının saptanmasında iki husus göz önünde bulundurulmuştur. Birincisi, ABD'ye yönelik izlenen politikalar gözden geçirilmiş ve ihtiyatlı bir tutum takınılarak Batı Bloğunun lideri ile stratejik işbirliğine girilmekten kaçınılmıştır. Bu dönemde ABD ile diplomatik ilişkilerin kurulmasına az zaman kaldığına dair işaretler bulunmakla birlikte iki ülke arasında özellikle Çin'i çok yakından ilgilendiren ve hatta dış politikasının kırmızı çizgisini oluşturan Tayvan sorunu henüz çözümlen(e)memiştir. Ayrıca Çin uyguladığı reformlarda ve ekonomik gelişmesinde ABD'nin desteğini beklemiştir.¹⁹⁸ Aslında Çin'in ABD ile stratejik ilişkilerin kurulmasına yönelik samimi bir arayış içerisinde olduğu, fakat ABD'nin aynı içtenliği taşımadığı görülmüştür.¹⁹⁹ Hatta bu dönemde Çin, dış politikasında SSCB'den ziyade ABD'ye ağırlık vermenin yollarını aramaya başlamıştır. Ancak, 1980'li yılların başında Çin ile ABD arasında Tayvan sorunu başta olmak üzere çeşitli konularda anlaşmazlıklar yaşanmış ve bu durum iki ülkenin ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır.

İkincisi ise, SSCB'ye yönelik politikalar yeniden değerlendirilmiş, olası bir yakınlaşmanın “büyük aile”ye geri dönüş şeklinde olamayacağı, dolayısıyla yeniden bir ittifak kurulamayacağı tespit edilmiştir.²⁰⁰ 1950'lerin sonundan itibaren Çin-Sovyet ilişkilerinin gerginleşmeye başlamış, hatta Beijing hükümeti SSCB'yi kendisi için bir

¹⁹⁸ Qu Xing, “Çin'in 80'li yıllarda dış politikasıyla ilgili ayarlamaları, Çin Diplomasisinin Yeni Teorisi”, Liu Shan ve Xue Jundu (der.), **Çağdaş Çin Diplomasisi**, Beijing, Dünya Bilgileri Yayınevi, , 1997, s. 53-57.

¹⁹⁹ **Idem.**

²⁰⁰ **Idem.**

güvenlik tehdidi olarak algılamıştır. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sisteminde aynı blokta yer alan ve sosyalist ülkelerin en önemlileri olan bu iki devletin ilişkileri düşmanlık seviyesine varacak bir sürece girmiştir. Ancak yeni dış politika döneminde Çin-Sovyet ilişkilerinin iyileştirilmesi hem Çin'e hem de SSCB'ye stratejik bir avantaj sağlanmıştır. Çin-Sovyet ilişkilerinin iyileştirilmesiyle birlikte SSCB, Çin'in sosyalist "büyük aile"ye dönmelerini istemiştir. Ancak Çin yönetimi tarihsel süreci gözden geçirmiş, farklı dönemlerde farklı devletlerle kurduğu ittifakların ve stratejik ilişkilerin avantajları ve dezavantajlarını açıkça anlamış, bu değerlendirmelerin sonucunda da SSCB ile yeniden bir ittifak kurmaktan vazgeçmiş ve bağımsız bir dış politika uygulamaya karar vermiştir.

Bu uygulamaların düzenlenmesi nedenleri ise, Çin ülke içindeki unsurlara gelince, "tek çizgi" stratejisinin vazgeçilmesinin nedeni o dönemin durumlarına ve Çin'in çıkarlarına uymamasına dayanmıştır. Çünkü dünya ülkelerinin ezici çoğu, hegemonyaya karşı dünya barışını korumak çabasıdadır. Eskide stratejik ilişkilerde çizgi çiziminden dolayı Çin'le bazı ülkeler arasındaki ilişkiler uzun zamandır durgun halde kalmış. Bu durumdan faydalanan hegemonya gücü Çin'i koz olarak kullanmıştır. Durumlar değişmişken tek çizgi politikası sürdürüldüğü takdirde, Çin'in diplomatik faaliyetlerinde bağımsızlık ilkesi uygulanması elverişli olmayacak, ve gerekli esneklik ve inisiyatif de yitirilecektir. Bu durumda Çin'in diplomatik imajı zarar görecektir ve devletin menfaatlerini olumsuz etkileyecektir.²⁰¹

Bundan başka, Çin'in bu yeni dönemdeki ekonomik gelişimi, reform ve dışa açılma girişimi ve modernizasyon yapılanması, ivedi ve uzun vadeli istikrarlı bir uluslararası ortamı gerektiriyor. Dış politikası ayarlanarak ve bağımsız ve barışçı bir dış

²⁰¹ Zhao Jinjun (der.), **op. cit.**, s. 29.

stratejisi uygulanarak, diğer ülkelerle iyi diplomatik ilişkilerin kurulması ile Çin'in iç ekonomik ve modernizasyon inşasına böyle barışçı ve elverişli bir uluslararası ortamı hızlandırılacaktır.²⁰²

Üstelik, Çin'in bu dönemde dış politikada yaptığı düzenlemeler, sübjektif anlayışın artmasının ve ortam koşullarına göre değer koyan mantığın sonucudur.²⁰³ Sübjektif anlayışının artmasındaki esas içerik, ittifak kurulmasıyla ilgili diplomatik formüle ilişkin anlayışın derinleşmesidir. İttifak kuruluşu, devlet çıkarlarını korumanın en iyi seçimi değildir. Dünyadaki savaş ve barış yeni bir anlayışla anlaşılmıştır. Savaş faktörü hala mevcuttur, fakat iki süper devletin dünya savaşını çıkarması için birçok kısıtlayıcı unsurlar da mevcuttur. Öte yandan devlet ilişkileriyle uluslararası sorunların ele alındığı zaman, ideoloji yakınlığına bakılmaksızın bilinçli olarak daha çok ülke çıkarlarına göre yerli yerinde kararlar alınır²⁰⁴.

Hemen belirtmek gerekmektedir ki, ÇKP yönetiminin ülkenin iç etkenlerini ve dış dinamikleri göz önünde bulundurarak yaptığı değerlendirmeler sonucunda belirlediği yeni politikaların asıl itici gücü iç etkenler olmuştur. Dönemin uluslararası konjonktürü de bu yeni düzenlemeler için uygun ortamı sağlamıştır. Bu bağlamda Çin hükümeti bir yandan SSCB ile ilişkilerini iyileştirirken diğer yandan da ABD ile ilişkilerini normalleştirmiş, böylelikle ABD ile SSCB'nin hegemonya mücadelesinden oluşan iki kutuplu düzen karşısında müstakil bir tutum sergilemiş, diplomatik ilişkilerini genişleterek ve uluslararası toplumdaki statüsünü güçlendirerek dünyadaki gelişmeler

²⁰² **Idem..**

²⁰³ **Ibid., s. 30.**

²⁰⁴ **Ibid., s. 31.**

konusunda daha fazla söz hakkına sahip olmuştur. Bu dönemden itibaren Çin'in dışa yönelik gelişme stratejisi istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur.²⁰⁵

1976'da Mao'nun ölümünden kısa süre sonra, Deng Xiaoping'in iktidarı döneminde ÇHC'nin küresel komünist devrime öncülük çabası sona erdi ve Beijing hükümeti hem içeride hem dışarıda Mao Zedong'un fikirlerinin propagandasını yapmayı bıraktı. Bunun en başta gelen nedeni Deng'in ekonomik reformlar için ABD ve diğer Batılı ülkelere ihtiyaç duymasıydı. Ayrıca Deng, Güneydoğu Asya'ya dağılmış Çinli topluluklara çağrıda bulundu. Beijing yönetimi bölgenin en zengin Çinli ailelerinin yaşadıkları Tayland, Endonezya ve Malezya gibi ülkelerin liderleriyle gergin ilişkileri artık bir kenara bırakmak istiyordu. Ancak ÇHC'nin bu ilişkileri tamamen normale döndürmesi ise 20 yıl sürdü.²⁰⁶

2. Yeni Dış Politikanın Belirlenmesi ve Uygulanması

1980'lerde Çin'in diplomaside gerçekleştirdiği dönüşüm sonucu elde ettiği başarılar dikkat çekici kazanımlar sağlamıştır. Doğu-Batı bloku arasındaki Soğuk Savaş'ın yavaş yavaş sona erdiği ve iki kutuplu uluslararası sistemin günden güne gevşediği sırada Deng Xiaoping konjonktürü fırsata çevirerek geleceğe yönelik bir dizi önemli stratejik düzenlemeler yapmak suretiyle Çin dış politikasında yeni bir sayfa

²⁰⁵ Gong Li, **op. cit.**, s. 24.

²⁰⁶ Jasper Becker, **Ejder Şahlanıyor-Bugünkü Çin'e İçeren Bir Bakış**, (çev. Algan Sezgintüredi), İstanbul, NTV Yayınları, 2007, s. 234. Ludu Sein Win'in dediği gibi, Çin'in artan gücünü ABD'ye meydan okumada kullanması ve küçük ülkeleri iki kutup arasında seçim yapmaya zorlaması mümkündür. 1945'te Müttefiklerin Pasifik'te zafer kazanmasından beri ÇKP, Washington'un demokrasiyi Asya'ya yayma hedefinin önündeki en büyük engeldi. İki taraf üç büyük savaşta ve pek çok çatışmada karşı karşıya geldi. ÇKP, ABD'nin desteklediği Milliyetçileri yendiğinde Amerika "Çin'i kaybetmişti." Komünist Parti, Kore Savaşı'nda ABD'nin karşısında yer almış ve Vietnam'da ABD'nin yenilmesine yardım etmişti. Ayrıca Çin, bölgenin her ülkesinde ABD düşmanlarını silahlandırmış ve eğitmişti. **Ibid**, S.237.

açmıştır. Söz konusu stratejik düzenlemeler iki önemli ilkeye dayandırılmıştır. Birincisi dönemin ana tezi olarak “barış ve gelişme” ilkesinin benimsenmesi, ikincisi ise bağımsız ve barışçı dış politika anlayışıdır.

Deng Xiaoping, uluslararası sistem ve konjonktür için yeni bilimsel bir tez geliştirmiştir. Bu tezde Deng, barış ve gelişmenin dönemin dünyası için iki ana tema olduğunu, dolayısıyla yakın vadede bir dünya savaşının söz konusu olmadığını açıklamıştır. Deng’in tezinden hareketle ÇHC yönetimi ekonomik yapılanmaya odaklanmış ve dış politikada köklü düzenlemelere gitmiştir. Bu bağlamda dünya ülkeleriyle olan ilişkilerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için zemin hazırlanmış, ittifaklardan uzak durularak bağımsız bir dış politika izlenmesi öngörülmüştür. Buradan hareketle ideolojik tutumuna bakılmaksızın işbirliği için uygun olan her ülkeyle ilişkilerin geliştirilmesi dış politikanın ana hedefi olmuştur. Dolayısıyla SSCB’nin denetimini ve dengelenmesini amaçlayan Mao dönemine ait “tek çizgi” stratejisi terk edilmiş ve herhangi büyük bir ülkeyle veya blokla ittifaktan kaçınılmıştır.²⁰⁷

Aralık 1982’de Çin’in Beşinci Ulusal Kongresi’nde onaylanan yeni anayasa, dış politika açısından devletin köklü kanunu olarak “Çin Halk Cumhuriyeti bağımsızlık dış politikayı izlemektedir, egemenliğin ve toprak bütünlüğüne karşılıklı olarak saygı göstermek, karşılıklı saldırmazlık yapmak, karşılıklı iç işlerini karışmamak, eşitliği ve karşılıklı çıkar etmek, barış içinde bir arada yaşamak’ ilkelerini izleyerek diğer ülkelerle

²⁰⁷ Deng Xiaoping’in dış politika konusunda yaptığı düzenlemelerle ilgili olarak Evans şöyle yazmıştır: “Deng Xiaoping bir diplomatik dehadır. Dış ilişkiler ile ilgili olaylarla uğraştığında, Mao’nun fikrini ve uygulama yolunu yenilemiştir. Dünyada barışın korunması ve sürdürülmesi konusunda Deng Xiaoping olumlu bir tavır sergilemiştir. Bölgesel çatışmalar ve iç anlaşmazlıkların çözümünde Deng saldırgan yöntemlerin değil, barışçı yolların kullanılmasını önermiştir. Çin’in ekonomi politikası konusunda ise Deng ‘kendi kendine yetmek’ ilkesi yerine ‘dışa açılma’yı savunmuştur.” Richard Evans, **Deng Xiaoping ve Modern Çin’in İnşası**, New York, Viking, 1994, s. 125.

diplomatik ilişkiyi, ekonomik ve kültürel değişimleri geliştirmektedir” diye onaylanmıştır.²⁰⁸

Deng Xiaoping bağımsızlık ilkesini vurgulamanın yanı sıra bu ilkeye yeni içerik de vermiştir. Esas olarak bu ilkenin dört anlamı bulunmaktadır: Çin, hiçbir süper büyük ülke ile ittifak yapmaz; hiçbir ülkenin düzenlediği askeri grubuna katılmaz; hiçbir süper güçle beraber diğer süper güce karşı çıkmaz; işin doğrusuna ve yanlılığına göre Çin’in kendi tavrı ve kararı verilecektir.²⁰⁹

a. ABD ve SSCB ile İlişkiler

Deng Xiaoping’e göre, 1980’lerde Çin’e yönelik en büyük tehdit yine SSCB’den gelmektedir. Ancak bu tehdit ne Çin’i işgal etmesi ne de atom bombası kullanmasıdır. Asıl tehdit, Çin’in ideolojik nedenlerle stratejik kuşatma altında olmasıdır. 1979 yılının Aralık ayı sonlarında SSCB Afganistan’ı işgal etmiş ve bölgeye birkaç gün içerisinde yüz bini aşan bir askeri sevkiyat gerçekleştirmiştir. Aynı dönemde Vietnam da SSCB’nin Pasifik Filosu’na iki limanını tahsis ederek Moskova yönetimi ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Deng’e göre bu gelişmeler hegemonya kurmaya yönelik adımlardır ve aynı zamanda da SSCB’nin saldırma politikasıdır. Temel amacı ise Asya bölgesinde SSCB hegemonyasını inşa etmek ve ABD ile Çin’i çevreleyerek buradaki nüfuzlarını zayıflatmaktır.²¹⁰

Bir yandan yeni dış politikayı uygulamaya koymak isteyen diğer yandan da devletin çıkarlarına zarar getirmemeyi hedefleyen ÇHC yönetimi dönemin iki blok

²⁰⁸ Zhang Qingmin, **op. cit.**, s. 66.

²⁰⁹ Zhao Jinjun (der.), **op. cit.**, s. 28.

²¹⁰ **Ibid.** s. 125.

liderine taleplerini bildirmiştir. Bu bağlamda Deng hükümeti Çin-Sovyet ilişkisinin normalleşmesi için SSCB'ye üç koşul öne sürmüştür. Bunlardan birincisi, SSCB'nin Çin-Sovyet sınırında ve Dış Moğolistan'daki askeri varlığını azaltması; ikincisi, SSCB'nin Afganistan'dan geri çekilmesi; üçüncüsü ise, SSCB'nin Vietnam'a yönelik askeri yardımlarından vazgeçmesi olmuştur. Çin'in bu talepleri uluslararası konjonktürün ve SSCB'deki iç dinamiklerin değişmesi sonucunda Beijing hükümetinin herhangi bir adım atmasına gerek kalmadan kendiliğinden çözülmüştür.²¹¹

Çin'in ABD'den talepleri ise daha önce iki devlet arasında akdedilmiş olan üç belgedeki hükümlerin uygulanmasına yöneliktir. Söz konusu belgelerin birincisi, 1972 yılında Zhou Enlai ile Kissinger'ın görüşmesi sırasında imzalanmış olan Shanghai Ortak Tebliği; ikincisi, 1978 yılında imzalanan Çin-ABD İlişkisinin Normalleşmesi Tebliği; üçüncüsü ise, 1982 yılındaki Tayvan'a Silah Satışı Yasağı'na İlişkin Belge'ydi.²¹² Aslında bu üç belgedeki hükümlerin ABD tarafından uygulanmasına yönelik Çin'in herhangi bir yaptırımda bulunması ya da Washington yönetimini zorlaması söz konusu değildi. Fakat ABD yönetimi bu istekleri göz ardı edemezdi. Çünkü BM Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisine sahip ÇHC aynı zamanda nüfus bakımından dünyanın en kalabalık devletlerinden biri olduğu için uluslararası ilişkilerde göz ardı edilmesi mümkün değildi.²¹³

Bütün bu gelişmelerin etkisiyle Deng döneminde Çin'in ABD ve SSCB ile ilişkilerinde uluslararası sistem açısından da önemli sonuçlar doğuracak ciddi ve köklü değişiklikler ve ilerlemeler sağlanmıştır. Nitekim Beijing ve Washington yönetimleri

²¹¹ Zhao Jinjun (der.), **op. cit.**, s. 97.

²¹² Gong, **op. cit.**, s. 46.

²¹³ Evans, **op. cit.**, s. 126.

arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra gittikçe yakınlaşan iki devlet arasında üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda ABD hükümetinin davetiyle Deng Xiaoping 28 Ocak-5 Şubat 1979 tarihleri arasında ABD'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretin önemi ise, Deng'in ABD'ye resmi ziyarette bulunan ilk Çin lideri olmasından kaynaklanmaktadır. ABD tarafı Deng Xiaoping ve beraberindeki heyeti üst düzey yetkilileri ile ağırlamış, yapılan görüşmeler neticesinde iki devlet arasında bir dizi anlaşma imzalanmıştır.²¹⁴ Devlet Başkanı düzeyindeki bu ziyaret ve ikili anlaşmalar Çin-ABD ilişkilerindeki yaklaşık otuz yıllık düşmanlık ve çatışmanın sona erdiğinin sembolü olmuştur. Bu dönemden itibaren Çin-ABD ilişkileri giderek gelişen ve yakınlaşan yeni bir sürece girmiştir.

1980-1989 dönemi, daha önce de belirtildiği gibi iki kutuplu sistemin dönüşüm evresi olmuş ve Çin-ABD ilişkilerinde de etkili olan olaylar bu dönemde gerçekleşmiştir. SSCB 1979'un Aralık ayında Afganistan'ı işgal etmiş, ÇHC de 1980'de işgali gerekçe göstererek SSCB ile görüşmelerini ve sınır ticaretini durdurmuştur.²¹⁵ Öte yandan Afganistan'ın sınır komşusu olan İran'da da İslam Cumhuriyeti ilan edildikten 6 ay sonra, ABD'nin Tahran büyükelçiliğini basarak 62 kişiyi rehin alan ve uluslararası bir krize yol açan ABD karşıtı bir yönetim iş başına gelmiştir.²¹⁶ ÇHC'nin güney batı sınırındaki Pakistan'da bir darbe ile ABD yanlısı Ziya ül Hak yönetimi ele geçirirken, Hindistan'da ise Halk Partisi iktidara gelmiştir. Böylece ABD, Ronald Reagan ile birlikte Pasifik'te "stratejik konsensüs" sağlayacak rejimlerin desteklenmesi kararı

²¹⁴ Li Xiaoxi, **Çin: Yeni Gelişme Düşüncesi**, Beijing, Çin Ekonomi Yayınevi, 2009, s. 76.

²¹⁵ Deniz Ülke Arıboğan, **Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2001, s. 333.

²¹⁶ **Idem..**

almış ve Filipinler’de Marcos ile Güney Kore’de Chun Dao yönetimleri de bu çerçevede destek politikalarına dahil edilmiştir.²¹⁷

1983’den itibaren ABD, ÇHC ile ilişkilerini bozmamaya özen göstererek Japonya’nın askeri modernizasyonunu destekleme kararı almıştır. Bu çerçevede Reagan, “en hızlı gelişen bölge olan Pasifik bölgesi, özenle üzerinde durulması gereken bölgedir. Geleceği anlayabilmek için önce Pasifik’i anlamak gerekir.”²¹⁸ diyerek, yeni ABD’nin stratejisini açıklamıştır.

1982 yılında George Bush başkanlığındaki ABD yönetimi, Tayvan’ın Çin’in bir parçası olduğunu ve kademeli olarak buradaki silahları azaltacağını yinelemiştir. Bu dönemde tüm aktörlerin birden çok ve farklı politikaları açıkça bir arada uygulamaya başladığı bir şekillenme söz konusudur. Bu doğrultuda ABD, bir yandan Tayvan’daki askeri gücünü azaltarak ÇHC ile işbirliği kapılarını zorlarken, bir yandan da Tayvan’ın askeri değil ekonomik olarak kendileri tarafından destekleneceğini bildirmiştir. Tercih edilen uygulama, esasen çevreleme politikasının bir uzantısıdır ve askeri önlemlerin gerekliliğinin bir sonucudur. Bu çerçevedeki temel Amerikan yaklaşımı, ÇHC’nin kapitalistleştirilmesinin sağlanması ve stratejik işbirliğinin yanı sıra ekonomik işbirliğinin de bu kapitalistleştirme sürecine bağlı kılınmasıdır.²¹⁹

ÇHC, 1980’lerden itibaren ihracata dayalı büyüme politikası sürdürmüştür. Bu çerçevede ABD ile ÇHC arasında 1982-1985 yılları arasında başta tekstil ticareti ve ardından atom bombası üretilmesi ve ihracat konuları olmak üzere başka konular da sorun oluşturmaya başlamıştır. Özellikle Reagan’ın seçim kampanyaları sırasında

²¹⁷ **Idem..**

²¹⁸ Bernad Boene-Louis, **L’Aerique entre Atlantique et Pacifique**, F.E.D.N., Paris, 1987, s. 33; aktaran: Weekly Compilation of Pesident’s Declarations, 11 Mayıs 1984; aktaran: Arıboğan, **op. cit.**, s. 334.

²¹⁹ **Idem..**

kullandığı Tayvan yanlısı söylemi üzerine, Çin karar alıcıları her iki süper güçten de eşit uzaklıkta kalabileceklerini duyurmuşlardır. Bu tarihlerde ÇHC, Hong Kong sorununu 1984'te İngiltere ile varılan anlaşma ile çözüme bağlamış ve yakın çevresindeki sorunlarını tanımlamıştır. Buna göre, Hong Kong konusu bir egemenlik devri sorunu olarak belirlenirken, Tayvan konusu ise ulusal birlik sorunu olarak kesinleştirilmiştir.²²⁰

Çin ile ABD arasında her zaman bir sorun olma özelliğini koruyan Tayvan, 1988'den itibaren askeri anlamda olmasa bile diplomatik ve ekonomik olarak ABD yanlısı politikalarını geliştirmiştir. ÇHC ise, önceleri Kamboçya'daki kıvılcık Kmerler örneğinde olduğu gibi Tayvan'da devrimci hareketleri destekleme olanağına sahip olmadığından bu yolu kullanamamıştır. Zaten ABD, ÇHC'nin Kıvılcık Kmerler'e olan desteğinin kesilmesini, global olarak sorunların çözümüne katkı sağlayacak bir politika olarak değerlendirmiştir.²²¹

ÇHC-SSCB ilişkilerinde de yeni gelişmeler kaydedilmiştir. Afganistan sorunu ile kesilen Çin-Sovyet görüşmeleri, 1982'de Brejnev'in ölümü sonrasında yeniden başlamış, 1983'de iki ülke arasındaki sınır ticareti yeniden başlatılmış ve 1984'te aralarında bilimsel ve ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Bununla birlikte, Afganistan, Moğolistan ve Vietnam'ın Kamboçya işgali ile ilgili konular iki ülke arasında sorun oluşturmayı sürdürmüştür.²²²

1985 yılı Çin dış politikası açısından önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur. SSCB ile ÇHC arasında bir ticaret antlaşması imzalanırken, SSCB devlet başkanı Mikhail Gorbaçov iki ülke arasında güvenlik bağları kurulmasının üzerinde durmuş ve

²²⁰ **Ibid.**, s. 335.

²²¹ **Ibid.**, s. 337.

²²² **Ibid.**, s. 334.

ÇHC’de Japon mallarını protesto eden gösteriler düzenlenmiştir.²²³ ABD’nin Tayvan’da kademeli silah indirimine gideceğini duyurmasından kısa bir süre sonra, Gorbaçov da Afganistan ve Moğolistan’daki Sovyet askeri güçlerinde indirim ve sınır anlaşmazlıkları için “sorun” tanımlaması konusunda uzlaşmışlardır. Dış ilişkilerde ekonomik çıkarlara öncelik verme politikaları doğrultusunda, ÇHC 1986’da Güney Kore’de düzenlenen Asya Olimpiyatlarına da katılarak taraflar arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelmiştir. Çin, Güney Kore’nin örneğin Suudi Arabistan’a, Fransa’nın üç katı daha fazla sanayi ürünü satıyor olması gerçeğini dış politikasında değerlendirmiştir.²²⁴

1985 yılı ortalarından itibaren Asya-Pasifik bölgesinin “kaplanları” (yani Güney Kore, Singapur, Hong Kong ve Tayvan) adı verilen ülkelerin ekonomik gelişme ritimlerinde önemli düşüşler olmuştur. Bir yıl önceye göre büyüme oranları Güney Kore’de % 7.5’ten % 4.5’e, Tayvan’da % 10.9’dan % 4.2’ye, Hong Kong’da % 9.6’dan % 4.2’ye, Japonya’da % 4.5’dan % 3’e düşmüştür. Bu veriler, 1970’lerdeki gelişme mucizesinin bittiği izlenimini yaratmış ve ABD komünist olmayan ülkelerin iktisadi istikrar açısından dikkate alınmaları gerektiğini esas alır olmuştur. Bu çerçevede ABD, 1986’da “Dolar”ın diğer paralar karşısındaki paritesini düşürmüş ve bu yolla bir baskı oluşturmuştur. Özellikle Japon Yeni’nin karşısında Dolar’ın düşürülmesi bile, ABD’nin dış açığının kapatılmasını sağlayamamıştır. Bu bağlamda ABD ile Japonya’nın bölgedeki ekonomik mücadelesi devam etmiştir. Ancak, 1988 yılından itibaren SSCB, ÇHC için tehdit olmaktan çıkmaya başlamış olduğundan, bu birbirini takip etme politikası fazla bir etki doğurmamıştır. 1989 yılında Gorbaçov, Çin’i ziyaret ederek iki

²²³ **Idem..**

²²⁴ **Ibid.**, s. 335

ülkenin ilişkilerini geliştirme politikasını başlatmış olsa bile, SSCB'nin dağılması ile bu, ertelenmiş bir politika haline gelmiştir. Bu dönemde SSCB, ÇHC ile birlikte ve çatışmadan gerçekleştirilebilecek ortak çıkarların saptanmasını önermiştir. Ertelenmiş denmesinin nedeni, SSCB'nin dağılmasıyla Çin-ABD ilişkilerinde bu aktörün etkisinin ortadan kalkmamasından ve Rusya'nın söz konusu ilişkinin dışsal değişkeni olmayı sürdürmesinden kaynaklanmaktadır.²²⁵

ÇHC, ekonomik alanda da deniz kıyısından iç kıtaya kadar kademeli dışa açılma politikasını izlemektedir. “İçeri buyurun” politikasının yanı sıra Çin, “dışarı gitme” politikasını da aktif bir şekilde uygulamıştır. Çin, politikalarını ayarlama yaparak Birleşmiş Milletler'in düzenlediği faaliyetlere katılmış ve uluslararası sisteme gerçek olarak entegrasyon etmeye başlamıştır. Ekonomi alanında ise 1980 yılında Çin Dünya Bankası'na ve Uluslararası Para Fonu'na katılmıştır, 1982 yılında GATT'ta Çin'in gözlemci statüsü yeniden başlatılmıştır, ve 1986 yılında GATT'taki Çin'in 'Akit Ülkesi' statüsü resmi olarak tekrar canlandırılması rica edilmiştir. Güvenlik alanında, Çin 1980 yılından itibaren Cenevre silahsızlandırma müzakeresi ve altındaki her özel komisyon ve çalışma grubuna katılmıştır. 1986 yılının sonuna kadar, Çin artık Birleşmiş Milletler'in ve altındaki tüm çok taraflı kuruluşun faaliyetlerine katılmıştır.²²⁶

b. Komşu Ülkeler ile İlişkileri

Çin, komşu ülkelerle arasında Çin'in eski yönetimin döneminde ortaya çıkan sorunlar yaşanmıştır. Çin bu sorunlar hakkında yeni yaklaşımlar ele alınarak bu

²²⁵ **Ibid.**, s. 336.

²²⁶ **Ibid.**, s. 39.

lkelerle olan ilişkiyi iyileştirmeyi istemiştir. Güney doğu Asya ülkelere yönelik dış politikada bir takım düzenlemeler yapılmıştır.

Sınır sorunları yaşadığı Hindistan ile ilişkileri düzeltmek için yeni bir politika masaya yatırılmış ve iki ülke arasında üst düzeyde karşılıklı ziyaretler ve sınır görüşmeleri başlatılmıştır.²²⁷ Gelişmekte olan ülkelerle işbirliği ilerletilerek, “eşitlik ve karşılıklı yarar, pratik sonuçlar, çeşitlilik, ortak kalkınma” konulu dört ilke teklif edilmiştir.²²⁸ Ekonomik işbirliğinin bu dört ilkesi doğrultusunda kurulan ve geliştirilen çeşitli ekonomik işbirliği sayesinde, Çin ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkiler derin ekonomik temellere oturtulmuştur.

1977 yılında HC ile Japonya aralarındaki gerginliğe son vererek diplomatik ilişki kurmuşlardır. Bu bağlamda Çin-Japon diplomatik ilişkilerinin normalleştirilmesini düzenleyen Çin-Japon Ortak Bildirisi’ne göre iki ülke 1978 yılında Çin-Japonya Barış ve Dostluk Antlaşması’nı imzalamış, barış içinde bir arada yaşamanın beş ilkesi temelinde Çin-Japon ilişkilerini geliştirmiş, iyi komşuluk ve dostluğun temellerini atmışlardır.²²⁹

1980’lerden itibaren Çin-Japon ilişkilerinde önemli aşamalar kaydedilmiştir. İki lke arasında üst düzeyli ziyaretler sıklamış, geniş aşamalı ikili işbirliği mekanizması kurulmuştur. Örneğin iki ülkenin hükümet yetkilileri arasında toplantılar düzenlenmiş, ‘Çin-Japonya Dostluğu 21. Yüzyılı komitesi’ oluşturulmuş, Çin-Japonya dış işleri makamının düzenli görüşme ve Çin-Japonya güvenlik iştişaresi mekanizması

²²⁷ Tang Jiakuan, “Dışa Aılımdan Sonra Çin’in Diplomasi İşleri”, <<http://sydney.chineseconsulate.org/chn/xw/wjlc/t42375.htm>> (22 Ağustos 2016)

²²⁸ 11 Ocak 1983’te Çin başbakanı Zhao Ziyang, Tanzania ziyareti sırasında Çin’in Afrika lkeleriyle ekonomik ve teknik işbirliği için bu 4 prensibi açıklamıştır. **Halkın Günlüğü Gazetesi**, 12 Ocak 1983, s. 4.

²²⁹ Zhang Qingmin, **op. cit.**, s. 77.

kurulmuştur.²³⁰ Japonya ile siyasi alanda giderek gelişen ilişkiler iki ülke arasında ekonomi ve diğer alanlardaki işbirliğinin yoğunlaştırılması için uygun bir zemin yaratmıştır. Bugün Japonya artık Çin'in üçüncü büyük ticaret ortağı ve ikinci dış sermaye kaynağı durumundayken, Çin de Japonya'nın en büyük ticaret ortağı olmuştur.²³¹

Ancak, Çin-Japon barış ve dostluk ilişkisi gelişirken bazı uyumsuzluk da ortaya çıkmıştır. Bu uyumsuzluklardan en büyük sıkıntı Japon hükümetinin Japonya'nın Çin'in işgal faaliyetini reddetmesinden kaynaklanmıştır. 1980'lerden itibaren Japon hükümeti defalarca okulların tarih ders kitabını "doğrulama" yapmış ve "güzelleştirmiştir". Bu davranış Çin ve diğer Asya komşu ülkelerin protesto yapmalarına yol açmıştır. 1985 yılında Japon başbakanı resmi sıfatla İkinci Dünya Savaşı'nda ölen 14 A sınıf savaş suçlularının kabir taşın bulunduğu Yasukuni Shrine'ye ziyaret etmiştir. Çin ve diğer Asya ülkelerin protesto etmiştir, bundan sonra Japon liderleri Yasukuni Shrine ziyaret etmeyi durdurmuştur.²³²

ÇHC bölgesel ve uluslararası sorunların çözümünde aktif rol alarak Kamboçya meselesinin siyasi çözümü sürecine katkıda bulunmuş, böylelikle güney doğu Asya bölgesindeki gerginliğin yumuşamasında büyük bir rol oynamıştır. Ayrıca Beijing yönetimi Afganistan sorununun çözüme kavuşturulmasına da katkı sağlamıştır.²³³

1981'de toplanan BM 36. Genel Kurulu'ndan ardından dünyanın kimi bölgelerinde cereyan eden gerginliğin durdurulması için oluşturulan BM barış koruma operasyonlarının önemli bir rol oynadığını kabul eden ÇHC yönetimi, bazı önemli

²³⁰ Tang Jiaxuan, **op. cit.**.

²³¹ **Idem.**.

²³² Niu Jun, **Soğuk Savaş ile ÇHC Dış Politikası**, Beijing, Jiuzhou Yayınevi, 2013, s. 287.

²³³ Tang Jiaxuan, **op. cit.**.

operasyonlara da fiili destek vermiştir. 1988 yılında da Çin ‘Barış Koruma Özel Komitesi’nin üyesi olmuştur.²³⁴

c. Hong Kong ve Makao Sorunlarının Çözülmesi

Ulusal birleşme konusuna da eğilen Deng yönetimindeki ÇHC bu sorunun çözümünde diplomasiyi aktif bir şekilde kullanmıştır. Bu bağlamda Deng Xiaoping “tek ülke, iki sistem” görüşünü ortaya atmış ve ülkeyi birleştirme büyük davasının ilerletileceğine işaret etmiştir.

Deng’in 1978’de ileri sürdüğü “tek ülke, iki sistem” formülü Hong Kong’un yönetimi ile ilgili yapıcı bir görüştür. Bu görüşün anlamı ise şudur: Siyasi ve idari olarak tek bir ülke esastır. Bu tek ülkenin büyük kısmında üretim araçlarının kamu mülkiyeti olan sosyalist rejim geçerliliğini sürdürür. Bununla birlikte Çin’in ayrılmaz birer parçası olan ve özerk idari bölge olarak kalacak Hong Kong, Makao ve Tayvan’da ise geçerli olan üretim araçlarının özel mülkiyeti, yani kapitalist sistem ve yaşam tarzı hemen değiştirilemeyeceğinden uzun süre mevcut rejim ve sistem yürürlükte kalacaktır. 30 Eylül 1981’de Çin Ulusal Meclisi Daimi Komitesi Başkanı Ye Jianying yaptığı konuşmada Tayvan sorununun çözümüne dair politikayı açıklayarak “ülke birleşmişliğinin gerçekleştirilmesinden sonra Tayvan, özerk idari bölge olarak oldukça geniş öz yönetim hakkına sahip olacaktır” ifadesini kullanmış ve Çin’in iki yakasında (Ana kıta ve Tayvan Adası) iş başında bulunan ÇKP ve Çin Milliyetçi Partisi arasında karşılıklı görüşmeler düzenlenmesini önermiştir.²³⁵ Ye Jianying’in bu konuşması üzerine 11 Ocak 1982’de Deng Xiaoping, aslında bunun, “tek ülke iki sistem” olduğunu,

²³⁴ Zhang Qingmin, *op. cit.*, s. 43.

²³⁵ *Ibid.*, s. 28.

ülke bütünlüğünün gerçekleşmesi ön koşulu sağlandıktan sonra Ana kıtada sosyalist rejimin, Tayvan’da ise kapitalist rejimin uygulanabileceğini teyit etmiştir.²³⁶

1982 yılında Deng Xiaoping “tek ülke, iki sistem” ilkesini ortaya koyarak Hong Kong’un geri alınmasını istemiştir. Çetin görüşmelerden sonra Çin hükümeti, 1984 Aralık’ında İngiltere ile Hong Kong’da, 1987 Nisanı’nda ise Portekiz ile Makao’da egemenlik kullanımına ilişkin ortak bildiriye imzalamıştır.²³⁷

Yukarıda da anlatıldığı üzere 1980’lerde Çin dış politikasında köklü değişiklikler gerçekleştirilmiş ve büyük başarılar elde edilmiştir. Söz konusu değişim ve başarılar ise, ÇKP’nin dış politika çalışmalarında merkezi ve birleşik bir liderliğin geliştirilmesi, zihin özgürleştirilmesi, gerçeğin olgularda aranması, zamana ayak uydurulması, uluslararası durum ile Çin’in dışındaki ortamın bilimsel esaslara göre değerlendirilmesi ve sebat ilkesiyle politika esnekliğinin birleşmesi gibi prensiplere bağlı kalınarak gerçekleştirilmiştir.

B. ‘Yeni Düşünce’

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından başlayan ve 1980’lere kadar SSCB “saldırısı” ve ABD “savunması” şeklinde seyreden Soğuk Savaş, bu yıllarda tedricen ABD “saldırısı” ve SSCB “savunması” durumuna dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle Soğuk

²³⁶ **Idem..**

²³⁷ 1985 yılında Çin Ulusal Kongresi ‘Hong Kong Özel İdari Bölgesi temel kanun istihzar komitesi’ kurulmuştur. 1990 Nisanı’nda “Hong Kong Özel İdari Bölgesi Temel Kanunu” onaylanmıştır. “Temel Kanun”da Hong Kong yerlilerinin temel yetki ve sorumluluğu, Hong Kong’un siyasi sistemi, ekonomi ve dış işleri alanlarına ilişkin çok net düzenlemelere yer verilmiş ve Çin’in Hong Kong’da egemenliği yeniden uygulamaya başlaması için çeşitli hazırlıklar yapılmıştır. 1 Temmuz 1997’den itibaren Çin Hong Kong üzerine tekrar egemenliğini sürdürmeye başlamıştır. Hong Kong sorununun çözülmesi, Makao sorununun çözümü için örnek teşkil etmiştir. 1987 Nisanı’nda ÇHC hükümeti Portekiz hükümeti ile “Makao Sonununa İlişkin Ortak Birdiri”yi imzalamıştır. Böylece ÇHC yönetimi 20 Aralık 1999’dan itibaren Makao’da tekrar egemenliğini sürdürmeye başlamış ve geçiş dönemiyle ilgili düzenlenemeleri yürürlüğe koymuştur. **Idem..**

Savaş'ta 1980'lere kadar SSCB hilafına görelî denge durumu bu yıllarda geri dönülemeyecek bir ABD üstünlüğüne evrilmiştir. İşte Soğuk Savaş'ın bu döneminde SSCB yaşadığı ekonomik gerileme ve bundan kaynaklanan sorunlar nedeniyle dış politikasında değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır.

1. Diplomasi Reformunun Arka Planı

1985'te iktidara gelen Gorbaçov ilk iş olarak SSCB'nin içerde ve dış politikada yaşadığı sorunlara yönelik reformlar oluşturup bunları uygulamayı öncelik olarak belirlemiştir. Ancak bu hedeflerini gerçekleştirebilmek için Gorbaçov aynı zamanda uygun bir uluslararası ortamı yaratmayı istemiştir. Bu bağlamda Gorbaçov, Brejnev dönemindeki "sınırlı egemenlik teorisi"ni terk ederek militarizmin yerine çoğulculuğun güçlenmesini, saldırganlık ve güç siyasetini bırakıp barış ve dostane ilişkilere yönelik uygulamaları hedeflemiştir.²³⁸

a. Brejnev Doktorini

1964-1982 yılları arasında SSCB'yi yöneten Leonid Bejnev görevi sırasında kendi adıyla anılacak olan ve özellikle dış politikaya ağırlık veren bir doktrini benimsemiştir. Kruşçev döneminin "barış içinde bir arada yaşama" ve "sosyalizme farklı yollardan gitme" ilkelerini içeren politikalarının yarattığı blokiçi sorunlar nedeniyle 1968 yılında ilan edilen Brejnev Doktorini Doğu Bloku ülkelerinin sınırlı egemenliğe sahip olduklarını kabul etmiştir.

²³⁸ Li Shenming (der.), **op. cit.**, s. 177.

Brejnev'in iktidarı döneminde Prag Baharı olarak adlandırılan ve 1968'de Dubçek'in yönetimden devrilmesiyle sonuçlanan olaylar Çekoslovakya'nın SSCB ağırlıklı Varşova Paktı orduları tarafından işgal edilmesine neden olmuştur.²³⁹ Son derece sertlik içeren bu politika SSCB'nin herhangi bir Doğu Avrupa ülkesinde başlayacak ve SSCB sistemi dışına kayma olasılığı içeren yeni siyasi oluşumların Moskova tarafından kabul edilemez olduğunu göstermiştir. Çekoslovakya işgalinin ardından Polonya Komünist Partisi Kongresi'nde konuşan Brejnev:

“SSCB'nin tüm sosyalist ülkelerin egemenlik ve bağımsızlığını güçlendirmek için yaptıkları herkesin malumudur. Komünist Parti, her sosyalist ülkenin kendi özgün ulusal koşullarına göre farklı yollardan sosyalizm yolunda gelişmesine saygı duymaktadır. Ancak yoldaşlar hepimizin bildiği gibi sosyalist inşa sürecinin genel hatları bellidir, bu hattın dışına çıkılması sosyalizmden geri adım atılmasına yol açar. Sosyalizme karşı düşman iç ve dış kuvvetlerin kapitalist sistemi geri getirmek için uğraştığı düşünüldüğünde bir ülkedeki sosyalizme yönelik tehdidin tüm sosyalist topluluğu tehdit eden bir sorun haline geldiği görülecektir-sorun sadece o ülkenin halkını değil tüm sosyalist ülkeleri ilgilendiren ortak bir sorundur artık.”

şeklindeki açıklamasıyla Brejnev doktrini olarak anılacak politikayı ilk kez dile getirmiştir.²⁴⁰

Leonid Brejnev liderliğinde, SSCB'nin büyük güç şovenizmi yavaş yavaş hegemonizme dönüştü. SSCB sadece Doğu Avrupa ve Çin'de kendi sosyalizm modelini uygulatıp diğer ülkelerin işlerine müdahale etmekle kalmadı, bunların yanı sıra askeri güç kullanımıyla bu hegemonyasını uyguladı. Nitekim 1968 yılındaki Çekoslovakya

²³⁹ Matthew J Ouimet, **The rise and fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet foreign policy**, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2003, s. 65.

²⁴⁰ **Ibid.**, s.66.

olaylarının ardından ilan edilen Brejnev Doktrini 1979 yılında da Sovyet yanlısı rejimin çöktüğü Afganistan'da uygulandı ve SSCB bu ülkeyi işgal etti.²⁴¹

SSCB Brejnev liderliğinde kendi blokunu konsolide etmeye çalışırken bu yönde attığı adımlar bazı sosyalist ülkeler tarafından eleştirilmiştir. 1968 Ağustos'unda Yugoslavya Komünistler Birliği merkez kongresinde SSCB'nin sınırlı egemenlik teorisi uluslararası diktatörlük olarak adlandırılıp kınanmıştır. Aynı yılın Kasım ayında da Romanya Komünist Parti lideri Nikolay Çavuşesku “Varşova Paktı üye devletlerin egemenliğini kısıtlama veya bundan feragat ettirme teorisi (yani sınırlı egemenlik teorisi) sosyalizmin uluslararası ilişkilerinin kurallarına uymamıştır.” ifadesiyle Brejnev Doktrini'ni eleştirmiştir. Moskova'nın politikalarına en sert eleştiriler ise Beijing'den gelmiştir. Nitekim 1968-1969 yılları arasında, Çin'in merkezi gazetelerinde Brejnev doktrini “hegemonya teorisi” ve “sosyal emperyalist haydutluk teorisi” şeklinde ifade edilerek eleştirilmiştir.²⁴²

Görüldüğü üzere Doğu Bloğu'nun liderliğini bırakmak istemeyen SSCB bu konumunu sürdürmek için özellikle Brejnev döneminde son derece sert tedbirleri de içeren yöntemlere başvurmaktan kaçınmamıştır. Bu durum, SSCB'nin söz konusu politikalarının blokiçi devletler, özellikle de ÇHC tarafından ciddi bir biçimde eleştirilmesine neden olmuştur. Brejnev'den sonraki kısa süreli iktidarlar döneminde de daha çok içe kapanıldığı için dış politika konusunda önemli ve farklı adımlar atıl(a)mamıştır. Dolayısıyla böyle bir dış politika devralan Gorbaçov gerek içerideki ekonomik ve siyasal reformlar için uygun bir uluslararası sistem ihtiyacından dolayı

²⁴¹ Li Shenming (der.), **op. cit.**, s. 316.

²⁴² Gao, **op. cit.**, s. 30.

gerekse geleneksel SSCB dış politikasının Moskova'ya "maliyetinin" artmasından dolayı dış politikada da revizyona gidecektir.

b. Reform Öncesi SSCB'nin Diğer Ülkelerle İlişkileri

Kendi adıyla ilan edilen ve sertlik yanlısı politikaları içeren doktrine rağmen Brejnev, uluslararası sistemde yumuşamanın (*detantın*) mimarı olarak bilinir. Nitekim Batı Avrupa ülkeleriyle iyi ilişkilerin kurulması onun döneminin ürünüdür. Ayrıca Vietnam Savaşı, Arap-İsrail Savaşı ve Çekoslovakya gelişmeleri gibi sorunlardan ötürü gittikçe gerginleşen ABD-SSCB ilişkileri 1970'lerin başında gerçekleştirilen ikili görüşmeler yoluyla bir yumuşama sürecine girdi. Bunlardan da önemlisi 1970'ler boyunca ABD ve SSCB arasında devam edecek olan silahsızlanma görüşmelerinin ilk adımı olan ve 1969'un sonlarına doğru Helsinki'de başlayan SALT görüşmeleri yine Brejnev döneminin ürünüdür. ABD Başkanı Richard Nixon ile 1972-74 yılları arasında Moskova'da iki kez, ABD'de ise bir kez görüşen Brejnev, 1974'te Vladivostok'ta ABD Başkan Yardımcısı Gerald Ford ile, 1979'da Viyana'da SALT II anlaşmasının imza töreninde dönemin ABD Başkanı James Carter ile bir araya geldi. Önemli durumlarda iki blok arasındaki gerginliği sona erdirmek ve "dünyanın bir kazaya kurban gitmesini önlemek" amacıyla ABD ve SSCB başkanları arasında doğrudan iletişimi sağlayacak olan "kırmızı telefon hattı" da yine Brejnev döneminde kurulmuştu. Ancak yumuşama dönemine ait bu gelişmeler 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgaliyle sona erdi. 1980'lere gelindiğindeyse, SSCB için bir "Vietnam çıkmazı" haline gelen Afganistan sorununun yanı sıra Doğu Avrupa ülkeleriyle yaşanan çeşitli sorunlar ve özellikle Polonya'daki Jaruzelski rejimi de Moskova yönetiminin uluslararası alanda giderek daha sertlik yanlısı

bir görünüme bürünmesine yol açtı. Bütün bu gelişmeler 1980 yılındaki Moskova Olimpiyatları'nın pek çok ülke tarafından boykot edilmesine neden oldu.²⁴³

2. Yeni Dönemin Diplomasi Süreci

Yukarıda anlatıldığı üzere Mihail Gorbaçov iktidara geldiğinde SSCB dış politikası büyük sorunlarla karşı karşıyaydı. Şöyle ki, ABD ile ilişkileri kötüleşmeye devam etmiş, Doğu Avrupa'yla sorunları artmış, Afganistan savaşının bataklığına sürüklenmiş, Çin'le olan ilişkileri eskisi gibi gerilimini korumuştur. Bu nedenle Gorbaçov tıpkı iç politikada olduğu gibi dış politikada da dönemin gereklerine uygun bir anlayış ve düşüncesiyle çözümler geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Gorbaçov “yeni düşünce” (*novoye mişleniye*) diplomasisini ortaya atmıştır.

“Yeni düşünce”, askeri gücün, milli güvenliğin garantisinin temeli ve dış politikanın esas aracı olduğu şeklindeki geleneksel anlayıştan vazgeçildiğini, Kruşçev'in benimsediği ve rejimi değişik olan ülkelerin “barış içinde bir arada yaşama” politikasının ve “karşılıklı bağlılığı”nın daha da geliştirildiğini ve Brejnev'in sosyalist ülkelerin “sınırlı egemenlik teorisi”nin reddedildiğini göstermiştir. Yeni düşünce ile SSCB'nin dış politikasında köklü değişiklikler meydana gelmiştir.²⁴⁴

Gorbaçov, dönemin konjonktürüne uygun biçimde yeni düşüncüyü ortaya atarak ülke içinde reform başlatmış, uluslararası alanda da elverişli bir ortam yaratmaya çalışmıştır. Bu bağlamda SSCB'nin çok taraflı diplomasisi militarizmden enternasyonalizme, saldırıdan uyumluluğa, kuvvet politikasından dostluğa dönüşmüştür.

²⁴³ “Çin Halk Cumhuriyeti ve SSCB’de Reformlar”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s.1680.

²⁴⁴ Gorbaçov, **op. cit.**, s. 184.

Gorbaçov'un, dış politikada öne sürdüğü yeni düşünce doğrultusunda SSCB “dünya devrimi” fikrinden ve yayılmacılık hırsından vazgeçmiş, diğer devletlerle olan ilişkilerini düzeltmiş, ABD ile arasında uzun zaman sürmüş keskin düşmanlığı yumuşatmış ve böylelikle Soğuk Savaş'ın sona ermesini hızlandırmıştır. Stalin'in bütün dikkatini yoğunlaştırarak oluşturduğu Doğu Avrupa nüfuz alanı terk edilerek SSCB'nin kendi sınırları dışında kalan en ağır yükten kurtulması sağlanmıştır.²⁴⁵ Afganistan'dan askerlerin çekilmesi ve Çin'le olan ilişkilerin normalleştirilmesi sonucu Asya'daki gergin durum iyice yumuşatılmıştır. Ancak Gorbaçov'un diplomatik yeni düşünce stratejisi, çelişkilerle dolu karışık bir sistemdir ve bu sistemin özü, tüm insanlık değerinin her şeyden ve tüm insanlığın çıkarlarının sınıf çıkarlarından üstün olması ve sosyal rejimler karşısında uluslararası ilişkilerin insancillaştırılmasıdır. “Yeni düşünce”, Gorbaçov'un benimsediği dış politikanın ve dış politika stratejisinin teorik temelini oluşturmuştur. Gorbaçov'un “Yeni Düşünce”si üç temel bileşeni içermektedir ve bu üç bileşen uzun zamandır SSCB dış politikasına yön veren teorilerin terk edilmesini gerektirmiştir.²⁴⁶

Yeni Düşünce'nin üç temel bileşenden ilki ve en önemlisi, dünyada bütünlük ve “her şeyden önce insanlığın çıkarları” anlayışıdır. Buna göre dünya bir bütünleşme sürecine doğru gelişmektedir. Eğer çatışma ortaya çıkarsa ne kazanan ne de kaybeden kalır ve dünya mendeniyetinin imhası kaçınılmazdır. Yeryüzündeki yaşamın sona

²⁴⁵ Gorbaçov Hükümeti'nin Dış Politika Sözcüsü Gennadi Gerasimov'un Finlandiya gezisi sırasında bir gazetecinin yönelttiği Polonya ve Macaristan'daki gelişmelere ilişkin soruya verdiği yanıtla Sovyet dış politikasındaki büyük değişimi ilan etmiştir. Yanıtında Gerasimov: Frank Sinatra'nın “I (did) it my way” adlı şarkısından esinlenerek Sinatra Doktrini olarak tanımlamıştır. Sinatra Doktrini ile Gorbaçov Yönetimi, Doğu Avrupa devletlerinin kendi yollarını çizebileceklerine “her türlü müdahalenin yasaklanması” sözleriyle olanak tanımış, Polonya ve Macaristan'daki iktidar değişikliklerini zımnen kabullenmiş, Doğu Almanya'daki demokratik değişim sürecini yüreklendirmiştir. Utku Yapıcı, “Gorbaçov, Yeltsin ve Putin/Medvedev Yönetimlerinin Bir Dış Politika Aracı Olarak Katın Katliamı Söylemi”, **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt 15, No. 59, 2018, s. 6-7.

²⁴⁶ Li Shenming (der.), **op. cit.**, s. 143-147.

ertmesi gibi bir sonuç yaratacak bu gelişmeler nedeniyle insanlığın hayatta kalması her şeyden daha üstün ve önceliklidir.

“Yeni düşünce”nin ikinci bileşeni ile sosyalizm ve kapitalizm hakkındaki görüşler revize edilmiştir. Bu döneme kadar hakim olan geleneksel düşüncelere göre kapitalist ve sosyalist ülkelerin ilişkisinde esas olarak “biri kalkar diğeri düşer” ya da “birinin mevcut olması diğerrinin güvenliği ve refahı için tehdittir” şeklinde formüle edilebilecek zıtlık yatmaktaydı. Bu geleneksel görüşü reddeden Gorbaçov’a göre, kapitalizm eskiden düşünüldüğü gibi sona ermeyecektir. Bu nedenle Lenin döneminden beri süregelen “kapitalizmin genel krizi” düşünceleri terk edilmelidir. Zira kapitalizm ile sosyalizm arasındaki ilişki diyalektik ve karşıtların birliği şeklindedir. Bundan dolayı uluslararası ilişkilerde diyalog mekanizması uygulanmak zorundadır.

Üçüncü bileşeni ile “yeni düşünce” politikası geleneksel SSCB savaş düşüncelerini kökten değiştirmiştir. Geleneksel düşüncelere göre askeri gücün dengelenmesi uluslararası güvenliğin zorunlu bir koşuludur. Gorbaçov’a göre ise SSCB’nin çok fazla silaha ve 4 milyon orduya sahip olması hiç de gerekli değildir. Yine aynı şekilde geleneksel düşüncelere göre askeri gücün kullanılmasının amacı SSCB’nin düşmanlarının nihai yenilgiye uğratılmasıdır. Gorbaçov’a göre ise ordu savaşı başlatmak için değil çatışma ve savaşı önlemek için bulundurulması ve işletilmesi gereken bir mekanizmadır. Yani askeri gücün gelişmesi savunma merkezli olmalıdır.

Yukarıda açıklanan “yeni düşünce”deki bazı bileşenler sadece iyi niyetli temenni düzeyinde kalmıştır. Böyle bir politika anlayışının rehberliğindeki diplomatik faaliyet pratiği doğal olarak pasif ve durgun bir nitelikte olmuştur. Bu nedenle “yeni düşünce” SSCB’nin dağılmasına giden yolun taşlarını döşemiştir. Elbette SSCB’nin dağılması

çeşitli faktörlerin karşılıklı etkileşiminin sonucudur, ancak “yeni düşünce” bu faktörlerin en önemlilerinden bir tanesidir. SSCB’nin dağılmasına giden süreçteki diğer faktörler ise; Batılı ülkelerin SSCB’ye karşı uyguladığı “barışçı evrim” stratejisi, SSCB’nin sosyalist yapılanması sürecinde birikmiş sorun ve çelişkiler, SSCB toplumu içinde kapitalist eğilimli sosyal gruplar, sınıf ittifakı, etnik sorunlardır. Bu faktörlerin SSCB’nin evrimine etkisi büyük olmakla birlikte, Gorbaçov’un ortaya attığı ve uygulamaya koyduğu “yeni düşünce” bütün bu sürecin anahtarı olmuştur.²⁴⁷

a. ABD ve Batı Bloğu ile İlişkiler

Gorbaçov SBKP 27. Kongresi’nde okuduğu raporda uluslararası ortam için “çelişkili, fakat birbirine bağlı ve birçok alanda bütünleşmiş bir dünya oluşmuştur” ifadesini dile getirmiştir.²⁴⁸ Aslında Gorbaçov’un temel vurgusu, 1980’lerin ortasına gelindiğinde uluslararası sistemin yeni bir sürece girdiği yönünde olmuştur.

Şöyle ki, bu dönemde uluslararası alanda ABD, Uzay Savaşları²⁴⁹ planını ortaya atarak bir yandan silahlanma yarışında SSCB karşısında üstünlüğü elde etmeye çalışmış, diğer yandan da SSCB’yi ekonomik açıdan çökertmeyi hedeflemiştir. Yeni Düşünce çerçevesinde Gorbaçov’un da inisiyatifiyle öncelikle SSCB ve ABD’nin katı düşmanlığı bir kenara bırakılarak iki kutup lideri arasında diyalog kurulmuş, böylece yeni bir yumuşama sürecinin temelleri atılmıştır. 1985, 1986 ,1987 ve 1988 yıllarında birer zirve

²⁴⁷ Tan, **op. cit.**, s. 76.

²⁴⁸ Xing Hua (çev.) **SBKP 27. Kongresi Vesikaları Derlemeleri**, Beijing, Halk Yayınevi, 1987, s. 82.

²⁴⁹ Stratejik Savunma Girişimi (İngilizcesi The Strategic Defense Initiative) 23 Mart 1983’te ABD Başkanı Ronald Reagan tarafından başlatılan bir programdır. Bu programın amacı, özellikle Sovyetler Birliği başta olmak üzere diğer ülkelerden gelen füze saldırılarını önlemek için sofistike bir anti-balistik füze sistemi geliştirmektir. “Stratejik Savunma Girişimi”
<<http://www.coldwar.org/articles/80s/SDI-StarWars.asp>> (19 Eylül 2016)

görüşmesi yapılmıştır.²⁵⁰ Söz konusu görüşmelerde Gorbaçov defalarca nükleer silahların azaltılmasını talep etmiş ve bunun için kapsamlı önerilerde bulunmuştur.

Nitekim bu döneme kadar Avrupa'daki duruma bakıldığında SSCB'nin kendi nüfuzundaki Doğu Avrupa'da çok sayıda asker bulundurarak Batı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere karşıt Bloğa gözdağı verdiği ve bu gelişmenin SSCB ile Batı Avrupa ilişkilerini giderek kötüleştirdiği görülmüştür. SSCB tehdidine mukabil bazı Batı Bloğu ülkeleri de kendi topraklarına güdümlü nükleer füzeler yerleştirerek Doğu Avrupa ve SSCB'nin güvenliği için tehlike oluşturmuşlardır. Bunlara ek olarak SSCB'nin Afganistan'ı işgaliyle birlikte ABD ve diğer Batı Bloğu ülkeleri SSCB'ye stratejik ambargo uygulamışlardır. Neticede SSCB batıdan ne finansman ne teknoloji ne de tarım ürünleri alabilmiştir.²⁵¹ 1985'te iktidara gelen Gorbaçov ise, "Ortak Avrupa Evi" teorisini ortaya atarak, farklı rejimlere sahip ülkeler arasında işbirliği yapılmasını savunmuştur. Bu girişimlerle Gorbaçov uygun bir uluslararası ortam yaratarak SSCB içindeki reformun Avrupa tarafından desteklenmesini amaçlamıştır. "Ortak Avrupa Evi" önerisi ile Gorbaçov ayrıca karşıt bloklardaki ülkeler arasında beşeri teknoloji, bilim ve teknik gibi değişik alanlarda işbirliği kurulmasını ve geliştirilmesini hedeflemiştir.²⁵² Bu bağlamda 1988'de Avrupa Topluluğu ile SSCB arasında diplomatik ilişkiler kurulmuş ve Batı Avrupa devletleri ekonomik ve ticari ilişkiler kapsamında SSCB'ye ve Doğu Avrupa ülkelerine hızla girmişlerdir.²⁵³ Bütün bu girişimler neticesinde SSCB yalnızlıktan kurtulmuş, Moskova yönetimi ile Batı Avrupa hükümetleri arasındaki askeri güç yarışı giderek düşük profile indirgenmiş, Avrupa SSCB'nin silahsızlanma önerisine

²⁵⁰ Jiang ve Chen, **op. cit.**, s. 197.

²⁵¹ He, **op. cit.**, s.71.

²⁵² "Rusya'nın Avrupa Duygusu ve Batıya Doğru İlerlemesi"

<http://www.cssn.cn/gj/gj_gwshkx/gj_zz/201310/t20131026_587370.shtml> (19 Eylül 2016)

²⁵³ **Idem..**

olumlu yanıt vermeye başlamıştır. İki Blok arasındaki bu hızlı yakınlaşma İkinci Dünya Savaşı'ndan beri SSCB'nin kontrolü altında bulunan Doğu Avrupa'da da büyük ve etkili sonuçlar doğurmuştur. Batı Avrupa ile karşılaştırıldığında ekonomik gerileme içerisindeki Doğu Avrupa ülkelerinde Moskova'ya karşı merkezkaç eğilimi baş göstermiştir.

b. ÇHC ve Üçüncü Dünya Ülkeleri ile İlişkiler

Çin-Sovyet ilişkileri Asya'daki Damansky Adası²⁵⁴ üzerindeki egemenlik iddiasına ilişkin çatışma nedeniyle 1960'ların sonlarından itibaren bozulmuştur. Aynı dönemde Çin-ABD ilişkileri ise düzelmeye başlamıştır. Blokiçi bu çatışmanın giderek derinleşmesi üzerine SSCB ÇHC-ABD ilişkilerinde pasif konuma düşmüştür.

Yaklaşık 20 yıldır gerilimli olan Moskova-Beijing ilişkileri Gorbaçov'un 1985'te Çin'i ziyaretiyle yumuşamıştır. Bu ziyaret ikili anlaşmazlıklarda Çin-Sovyet görüşmelerinin yeniden başlamasına da zemin hazırlamıştır. Nitekim, bu tarihe kadar SSCB'nin Çin'le olan sınır sorunları, Moğolistan'a çok sayıda asker yerleştirmesi, Afganistan işgali ve Vietnam'ın Kamboçya'ya yönelik saldırısına destek vermesi gibi Çin'in ulusal güvenliği için ciddi birer tehdit oluşturan bu unsurlar Çin-Sovyet ilişkilerinin normalleşmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Zira bütün bu hususlar Beijing hükümeti tarafından eski Sovyet hegemonyasının, kuvvet kullanma politikasının

²⁵⁴ Çince'deki adıyla Zhenbao Adası, ÇHC ve SSCB sınırına yakın olan bir adadır, Çin'in Heilongjiang eyaletindeki Usuli nehrin ana suyunun orta çizgisinin Çin tarafında bulunmaktadır. ÇHC ve SSCB arasında anlaşmazlık çıkmadan önce hep Çin'in arazi olarak kabul edilmiştir. 1969 yılında iki ülkenin arasındaki anlaşmazlık büyüyünce ÇHC ve SSCB orduları bu adanın sahipliği için birkaç defa çatışmıştı. Çatışmalardan sonra 1969 Ağustosunda Çin bu adada askeri baraka yapmıştır ve 1991 yılında Rusya Zhengbao adasının Çin'e ait olduğunu teyit etmiştir. Xu Wenqin, **Kalkınma Yolu-Cumhuriyetin 60 Yıllık Gelişimi**, Beijing, Merkez Arşiv Yayınevi, 2009, s. 99-101.

ve dışa yönelik askeri yayılmasının ürünü olarak değerlendirilmiştir.²⁵⁵ Gorbaçov'un bu ziyareti de hegemonyaya, kuvvet politikasına ve askeri yayılmaya son verilmesini içeren Yeni Düşünce'nin önemli adımlarından birisi olmuştur.

1980'lere gelindiğinde SSCB'nin Üçüncü Dünya'daki etkisi giderek azalmıştır. Özellikle Afganistan'ı işgali SSCB'nin uluslararası alanda yalnız kalmasına neden olmuştur. Ayrıca Gorbaçov'un iktidarı başladığı sırada Moskova yönetiminin Vietnam, Küba, Nikaragua ve diğer bölgelerdeki askeri harcamaları SSCB'nin mali giderlerinin yüzde 30'unu oluşturur hale gelmiş ve bu zaten ekonomik zorluklar yaşayan SSCB için ağır bir yüke dönüşmüştür.²⁵⁶

C. Karşılaştırılması

1980'lere gelindiğinde ÇHC ve SSCB'de sadece içeride değil dış politikada da köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Uluslararası konjonktürün de etkisi yadsınmamakla birlikte, aslında dış politikadaki bu değişikliklerin en temel sebebi her iki ülkenin içeride gerçekleştirdikleri ekonomik ve siyasi reformlar olmuştur. Buradan hareketle, önceki bölümlerde de anlatıldığı üzere, ÇHC ve SSCB'deki reformlar nasıl farklı süreç ve sonuçlara sahip olmuşsa, bunlardan etkilenecek dönüşen dış politikaları da, tek bir boyutu hariç, farklı yönlerde evrilmiştir. Benzerlik içeren tek boyutu ise her iki devletin tam zamanında/uygun konjonktürde düzenlemeler yaparak yeni bir diplomasi anlayışı benimsemiş olmasıdır. Dolayısıyla ÇHC ve SSCB'nin dış politikaları planlama yöntemi ve aşaması, uygulanma süreçleri ve sonuçları bakımından farklı olmuştur.

²⁵⁵ **Ibid.**, s. 122.

²⁵⁶ Li Shenming (der.), **op. cit.**, s. 343.

Deng Xiaoping liderliğindeki ÇHC’de yeni bir dış politika tıpkı içerideki reformlar sürecinde olduğu gibi ülkenin ve uluslararası sistemin gerçeklikleri ile sosyalist ideoloji ve Mao düşüncesi harmanlanarak şekillendirilmiş ve meşruiyet kazandırılmıştır. “Blocsuz, bağımsız ve barışçıl dış politika” şeklinde sloganlaştırılabilecek bu yeni politikanın belirlenmesi ve uygulanması sürecinde de ÇKP’nin öncülüğü vurgulanmıştır. Bir başka ifadeyle, 1980’lerde Çin diplomasisinde ulusal çıkarların gereği yeni bir strateji belirlenirken ÇKP’nin geniş kapsamlı liderliği prensibi de bu çıkarlarla bağlantılandırılarak benimsenmiştir. Buradan hareketle Çin’deki reformun lideri Deng Xiaoping yönetimi ülkenin iç dinamikleri ile devletin dış politikası arasındaki dengeyi gözetken adımlar atmıştır. Gorbaçov dönemindeki SSCB’de ise uluslararası konjonktüre ilişkin doğru analizlerden yola çıkılarak benimsenen yeni dış politikanın daha planlanma aşamasında bir hazırlıksızlık olduğu ve acele edildiği anlaşılmıştır. Şöyle ki, hem federal birimlerden oluşan bir devlet olan hem de Doğu Bloğu’nun lideri konumundaki Moskova yönetimi önceki dönemlerden farklı olarak bu kez sadece SSCB ile sınırlı bir dış politikaya odaklanmıştır. Dolayısıyla, özellikle Polonya’daki gelişmelerden ²⁵⁷ sonra Doğu Bloğu ülkelerinin kendi yollarını çizebilmelerine göz yumacağını işaret etmesi, Gorbaçov yönetiminin yeni dış politikasının bu yönünü en açık şekilde gösteren ifade olmuştur. Bu durum ise SBKP’nin gücü ve etkinliğinin sadece Doğu Bloğu ülkelerinde değil SSCB içerisinde de zayıflamaya başladığını göstermiştir. Ekonomik reformlardaki başarısızlık ve siyasi alandaki “özgürlük” neticesinde SBKP’ye yöneltilmeye başlanan ve giderek sertleşen eleştiriler de bu süreçte etkili olmuştur. Çin’den farklı olarak ciddi bir ekonomik

²⁵⁷ Bu gelişmeler hakkında bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, 16. Baskı, İstanbul, Alkım, 2007, s. 920-921.

tıkanma ve milliyetler sorunu ile uğraşmak zorunda kalan, aynı zamanda da Soğuk Savaş'ta kutup liderliği üstlenmiş olan SSCB'de, Gorbaçov döneminin “yeni düşünce” şeklinde sloganlaştırılan dış politikası bu nitelikleriyle ÇHC'nin yeni diplomasi anlayışından ayrılmaktadır.

ÇHC ile SSCB'nin dış politikaları uygulanma aşamasında da farklı niteliklere sahip olmuştur. SSCB gibi farklı milletleri bünyesinde barındırmayan ve blok lideri konumunda olmayan ÇHC, planladığı dış politikasını içerideki dönüşümlerle uyumlu bir biçimde ve gerekli odaklanmayı göstererek uygulayabilmiştir. Buradan hareketle SSCB'de ülkesel bütünlüğün sağlanması ve blokiçi gelişmeler gibi önemli unsurlar Moskova hükümetinin dış politikaya odaklanmasını ve iç dinamiklerle uyumlu şekilde uygulayabilmesini engellemiştir. ÇHC hem içerideki reformlar nedeniyle dışarıda uygun bir sistem hedeflerken hem de söz konusu ekonomik ve siyasi dönüşümlerde yakaladığı ivme sayesinde başta ABD olmak üzere başlıca aktörlerden destek görmüş ve aynı zamanda bu devletlerle giderek yaklaşan bir dış politikaya sahip olmuştur. SSCB ise özellikle nükleer silahların azaltılması ve Doğu Bloğu'ndaki etkisinin azalması bağlamında Batı'nın dikkatini çekerken, içerideki başarısız ekonomik reformlar nedeniyle baş gösteren siyasal ve toplumsal kargaşalar nedeniyle de uluslararası aktörlerin gündeminde yer almıştır.

Yukarıda anlatıldığı şekilde planlanan ve uygulanan ÇHC ve SSCB dış politikalarının sonuçları da son derece farklı olmuştur. Deng Xiaoping'in başlattığı ve başarıyla uyguladığı ÇHC dış politikası beklenen sonuçları sağlayarak Çin'in 2000'li yıllarda “uluslararası sistemin yükselen büyük gücü”²⁵⁸ ya da ABD'ye alternatif bir

²⁵⁸ Bkz. Ian Johnston Alastair and Robert S. Ross (eds.), **Engaging China: The Management of an Emerging Power**, New York, Routledge, 1999; Avery Goldstein, “The Diplomatic Face of China's

“karşı-hegemonya”²⁵⁹ gibi değerlendirmelere konu edilmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu dönemde başarıyla gerçekleştirilen ekonomik ve siyasi reformların ÇKP’ye kazandırdığı daha fazla güç ve meşruiyet ÇHC’nin sadece bölgesel ve büyük güçlerle sınırlı bir dış politika izlemekten daha öteye geçerek dünyanın her bölgesine yönelik aktif ve hızlı kararlar alınarak uygulanabilen girişimlerde bulunmasını sağlamıştır.²⁶⁰ Aynı dönemdeki SSCB dış politikası ise uzun ömürlü olamamıştır. Batı ile silahsızlanma görüşmelerinde belli bir başarı sağlayan Gorbaçov, ülkenin Doğu Bloğu’ndaki lider konumunu kaybetmesinin ve farklı milletlerin bağımsızlık taleplerinin önüne geçemeyerek SSCB’nin dağıldığını ilan etmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte günümüzde SSCB’nin ardılı kabul edilen Rusya Federasyonu’nun uluslararası alandaki büyük güçlerden birisi olmasında Gorbaçov yönetimi tarafından temelleri atılan reformların önemli etkisi yadsınamaz derecede açıktır.

Grand Strategy: a Rising Power's Emerging Choice”, **The China Quarterly**, Issue 168, 2001, pp. 835-864; John J. Mearsheimer, “Can China Rise Peacefully?”, **The National Interest**, 2014, <http://www.eastlaw.net/wp-content/uploads/2016/09/Can-China-Rise-Peacefully_-_-The-National-Interest.pdf> (8 Ocak 2019)

²⁵⁹ Bkz. Horace Campbell, “China in Africa: Challenging US Global Hegemony”, **Third World Quarterly**, Vol. 29, No. 1, 2008, pp. 89-105; William A. Callahan, “Chinese Visions of World Order: Post-hegemonic or a New Hegemony?”, **International Studies Review**, Vol. 10, Issue 4, 2008, 749-761; Xing Li, “The Expansion of China’s Global Hegemonic Strategy: Implications for Latin America”, **Journal of China and International Relations, Special Issue**, 2016, pp. 1-26.

²⁶⁰ Stuart Harris, **Çin Dış Politikası**, (çev. Aslan Yavuz Şir), İstanbul, Matbuat Yayın Grubu, 2014; Rhys Jenkins, “China’s Global Expansion and Latin America”, **Journal of Latin American Studies**, No. 42, 2010, pp. 809-837; Zhang Jian, “China's New Foreign Policy under Xi Jinping: towards ‘Peaceful Rise 2.0’?”, **Global Change, Peace & Security**, 2015, Vol. 27, No.1, pp. 5-19.

SONUÇ

Bu tezde ÇHC ve SSCB'nin 1980'lerde gerçekleştirdikleri ekonomik ve siyasal alanlardaki köklü reformlar ve bunların iki devletin dış politikalarındaki yansımaları ele alınmıştır. İncelenen dönemin dünyasında en büyük iki sosyalist ülke olan ÇHC ve SSCB devrimlerini gerçekleştirmelerinden itibaren belirli bir gelişme çizgisi izlemiş fakat 1980'lere gelindiğinde ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda ciddi tıkanmalarla karşılaşmışlardır. Bu tıkanmaları aşmak için hem ÇHC lideri Deng Xiaoping hem de SSCB lideri Gorbaçov kapsamlı birer reform yolunu seçmiştir. Amaç ve başvuru araçları benzer olmakla birlikte her iki ülkede elde edilen sonuçlar son derece farklı olmuştur. Şöyle ki, SBKP iktidarı kaybetmiş, SSCB dağılmış, yerine Rusya Federasyonu kurulmuş, neticesinde Soğuk Savaş sona ermiş ve bu yeni ülke ciddi bir ekonomik buhranla karşı karşıya kalmış, halkının yaşam seviyesi düşmüş, devletin uluslararası etkisi azalmış ve ülkede kargaşa yaşanmıştır. Bir başka ifadeyle Gorbaçov'un başlatığı reformlar başarısız olmuştur. Buna karşılık ÇHC'de ise Deng Xiaoping'in yaptığı reformlar Çin ekonomisinin kalkınmasını sağlamış, halkın yaşam standartları belli oranlarda giderek yükselmiş ve en önemlisi de ÇKP'nin varlığı ve iktidarı korumuş, hatta daha da güçlenmiştir. Hemen belirtmek gerekmektedir ki ÇHC'de her sektör en iyi seviyede iyileştiril(e)memiş olmakla birlikte Çin'in hızla kalkınması uluslararası kamuoyu tarafından gözle görülür bir ivme yakalamıştır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda söz konusu iki sosyalist devletin uyguladıkları reformların karşılaştırılması büyük öneme sahiptir.

Sosyalist ideolojinin ilkeleri çerçevesinde kurulan SSCB ve ÇHC’de merkezi planlamayla belirlenen ve uygulanan bir ekonomi sistemi benimsenmiştir. Önce SSCB’de başlayan bu süreç yaklaşık 30 yıl sonra kurulan ÇHC için örnek teşkil etmiştir. Kuruluşundan önce uzun yıllardır iç ve dış savaşlardan dolayı ciddi zararlar gören Çin ekonomisi merkezi planlama sisteminin benimsenip uygulanmaya başlanmasından kısa süre sonra ekonomide canlanmayı sağlamış, ancak zaman geçtikçe bu sistem artık ÇHC’nin gelişmesi bir yana giderek ülke ekonomisini ve kalkınmasını kısıtlayan bir boyuta evrilmiştir. Bundan dolayı ekonomik sistemde köklü bir reform ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Büyük bir nüfusu olan, fakat daha da önemlisi bu nüfusun büyük kesiminin kırsal alanlarda yaşadığı ÇHC’de köklü reformlar yapmanın güçlüğü ÇKP yönetiminin son derece dikkatli adımlar atmasını gerektirmiştir. Bu nedenle ÇHC yöneticileri reformlara başlamadan önce bu sürecin dayandırılacağı ideolojik rehberliği belirlemiştir. Bir başka ifadeyle ÇKP iktidarı her şeyden önce Çin’in realitesine ve halkına odaklanarak ülkenin kendi durumuna uygun ilerleme yolunu bulmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda merkezi planlamaya dayalı sosyalist ekonomi şok terapi yöntemiyle değil adım adım terk edilerek ülkede “sosyalist piyasa ekonomisi” olarak adlandırılan yeni bir ekonomik model uygulanmaya konulmuş, reform süreci önce kırsal bölgelerde başlatılmıştır. Neticede tarımda sözleşmeli sorumluluk sistemi uygulanmasına geçilmiş ve çiftçiler ile devlet güdümlü tarımsal kolektifler arasındaki ilişkiler dengeli bir biçimde inşa edilmiştir. Kırsal bölgelerde başlatılan bu köklü ekonomik reformlar aşamalı bir biçimde kentlere teşmil edilmiş, farklı bölgelerde pilot işletmelere özerklik hakkı verilmiş ve çeşitli mülkiyet ve farklı işletme biçimleri geliştirilmiştir. ÇHC’nin

ekonomik sisteminde yapılan geniş kapsamlı reformlar sonucu Çin toplumundaki üretim güçleri daha önce olmadığı kadar büyük ölçüde seferber edilmiş, en önemlisi insanların zihinleri özgürleştirilmiş, tüm Çin toplumunun çehresi değişmiş ve ülke hızlı bir gelişme ivmesi yakalamıştır. Köklü fakat aşamalı bir biçimde uygulanan bu ekonomik reform sürecinin en önemli özelliği ise bütün bu dönüşümün iktidar tarafından, ÇHC'nin kuruluşundan beri hakim ideoloji olan sosyalizme uyarlanmış bir sistem şeklinde meşrulaştırılmış olmasıdır.

ÇHC'de yapılan ekonomik reformların bir benzeri yine aynı dönemde SSCB'de de başlatılmış ve uluslararası aktörlerin dikkatlerini bu ülkeye yönlendirmiştir. Bunun en önemli sebebi ise Gorbaçov'un ortaya attığı ve uygulamaya çalıştığı reformların SSCB'nin önceki dönemlerde gerçekleştirdiği birkaç ekonomik reform ya da değişiklikle kıyaslandığında çok daha kapsamlı ve kökten dönüşümler içeren özelliklere sahip olmasıydı. Bir başka ifadeyle SSCB'nin bu dönemdeki reform hamlesi sadece bir iyileşme/ıslah etme amacıyla sınırlı kalmamış devrimci niteliklere sahip girişimler içermiştir. Nitekim dönemin SSCB lideri Gorbaçov da uygulanmaya çalışılan reformu “bir devrim” olarak nitelemiştir.

Sosyalist ideolojiden hareketle merkezi planlamaya dayalı bir ekonomik sisteme sahip olan SSCB'nin iktisadi temelini üretim araçlarının özel mülkiyetin elinden alınarak ortak mülkiyete devredilmesi oluşturmaktaydı. Dolayısıyla SSCB'de üretim araçlarının kontrolü, ekonominin bütün sektörlerine dağıtılması ve üretimin ayarlanması devlet eliyle yapılmaktaydı. Ancak temel hedef olan sosyalist sanayileşmenin tamamlanmasıyla birlikte ulusal ekonominin büyümesi ve iktisadi ilişkilerin giderek karmaşık hale gelmesi SSCB ekonomik sisteminin suistimaline/yozlaşmasına neden

olmuştur. Bu kötüye gidişi durdurmak ve sistemi daha verimli bir şekilde yeniden geliştirmek için Gorbaçov *Perestroyka* adı verilen köklü ekonomik reformları uygulamaya girişmiştir. *Perestroyka* ile birlikte SSCB’de merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci de başlamıştır. Ancak bu reform hamlesi SSCB’nin sendeleyerek giden ekonomik durumunu değiştirmemiş, bilakis SSCB’de sosyal yapı ile ekonomi arasındaki çelişkileri yoğunlaştırıp Sovyet ekonomisini hızla bozmuştur. Çok kısa bir süre sonra da SSCB’nin yıkılmasına yol açmıştır.

Gorbaçov ekonomi ve devlet yönetimine daha liberal bir bakışla yaklaşmıştır. Verimsiz işlediğini iddia ettiği devlet kurumları ve işletmelerine özerklik, tek bir merkezden planlama yerine kendi üretim planlarını yapabilme, bütçe açıklarını merkezden kapatma yerine kapitalist sistemdeki gibi kâr amaçlı üretime odaklanma, kaynakların silahlanma yarışı yerine ekonomik refahı artırma üzerine kullanılması bu dönemde uygulanmaya çalışılan başlıca gelişmeler olmuştur. Gorbaçov’un önderliğinde yapılan bu ekonomik reform, Sovyet ekonomisini iyileştirmek yerine daha zor duruma sokup ülkedeki ekonomik krizi derinleştirmiştir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurularak ÇHC ve SSCB’deki ekonomik reformlar karşılaştırıldığında söz konusu sürecin ÇHC’de amacına ulaştığı, SSCB’de ise ülkenin dağılmasına giden yolu döşediği açıkça görülmektedir. Bu farklılığın en temel sebebi ise her iki ülkede de iktidarı elinde bulunduran Komünist Partilerin (ÇKP ve SBKP) pozisyonlarının ya da etki(lilik)lerinin aynı ölçüde korunamamış olmasıdır. Şöyle ki, ÇHC’de reformlar planlanırken ve uygulanırken ÇKP’nin lider rolünün, üstünlüğünün ve önceliğinin savunulması sosyalist reformun esas garantisi olarak kabul edilmiştir. Bir başka ifadeyle ÇHC’de ekonomik, siyasi, örgütsel ve ideolojik alanlarda

reformlar yapılırken ÇKP'nin liderliğinin sarsılması bir yana sorgulanmasına dahi neden olabilecek adımlardan uzak durulmuş, daha doğrusu bu ihtimalleri ortaya çıkarabilecek hamleler en başından düşünülerek planlamaya gidilmiştir. SSCB'deki süreç ise çok daha farklı ilerlemiştir.

Gorbaçov'un *Perestroyka* politikasının başarısızlığa uğramasının en önemli nedeni ülke kamuoyunun SBKP'ye yönelik son derece sert ve giderek yükselen eleştirileri olmuştur. Şöyle ki, SSCB halkı ülkenin içinde bulunduğu durumun nedeninin ve uygulanmak istenen reformların önündeki en büyük engelin Parti'deki liderlik sisteminden kaynaklandığını öne sürmüştür. Bu eleştiriler Parti ile Devlet'in iç içe geçtiği SSCB sistemini reform süreciyle birlikte Parti aleyhine giderek zayıflatmış ve çok kısa bir süre zarfında SBKP'nin dağılmasına yol açılmıştır.

Bunlara ek olarak, her iki ülkedeki reformlarda kullanılan yöntemlerin de farklılıklar içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Yukarıda detaylı biçimde incelendiği üzere, Çin'de ülke gerçeklerini göz önünde bulundurarak öncelikle Çin nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı kırsal kesimden başlatılan ekonomik reformlar çiftçi ve köylülerin yaşam standartlarını iyileştirmeye odaklanmış, bu nedenle de geniş halk kitleleri tarafından desteklenmiştir. SSCB'deki ekonomik reform hamlesi ise endüstri sektöründen, dolayısıyla kentlerden başlatılmış ve ilk elde ağır sanayinin geliştirilmesine öncelik tanınmıştır. Bunun doğal sonucu olarak da ülkede gıda ve günlük yaşam için gerekli temel tüketim malları gün geçtikçe yetersiz hale gelmiş, bu koşullar altında insanlar makine yerine ekmeğin öncelikli olduğunu ifade eden tepkilerini giderek arttırmışlardır. Ekonomik reform programının uygulanmaya başlanmasından kısa süre sonra ekonomide hedeflenen büyüme hızı yakalanamamış,

bilakis ÷lke ekonomisi küç÷lm÷ş, gıda ve tüketim maddelerinde çok ciddi bir kıtlık yaşanmış ve nihayetinde de tüketim piyasasında kriz baş göstermiştir.

ÇHC ve SSCB’de 1980’li yıllarda uygulanan siyasal reformlar da tıpkı ekonomi alanındakiler gibi farklı sonuçlara yol açmıştır. Ekonomik sistemini kökten dönüştürmeye başlayan ÇHC yönetimi bu sürecin siyasal alandaki reformlarla da desteklenmesi gerektiğinin farkındaydı. Bu yönde atılan en önemli adım ise 1966-1976 yılları arasında Mao’nun son döneminde gerçekleştirilen Kültür Devrimi’nin neden olduğu tahribatı gidermek olmuştur. Bu bağlamda Deng Xiaoping liderliğindeki ÇKP’nin yeni yöneticileri Kültür Devrimi sırasında alınan yanlış kararları hızla geri çekmiştir. Ayrıca, Kültür Devrimi’nde Mao’dan talimat aldıkları iddiasıyla birçok devrimci yoldaş, devlet kadrolarına mensup bürokratları ve entelektüelleri gerek öldürerek gerek korkutarak sindirmeye çalışmış olan Dörtlü Çete üyeleri tasfiye edilmiştir. Bu adımların ardından siyasi reform programına derinlik kazandırılmıştır. “Çin Modeli Sosyalizm” yöntemi/söylemi de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Ülke içerisinde söz konusu gelişmeler yaşanırken dış politikada da “dışa açılma” süreci başlatılmıştır. Bütün bunların neticesinde, ÇHC’deki siyasi reformun odağını devlet-parti-toplum ilişkisinin dengeli bir şekilde düzenlenmesi ve böylelikle uyumlu bir sistemin kurulması oluşturmuştur.

SSCB’deki siyasi reformlar ise o döneme kadar süregelen siyasi sistemi tamamen ortadan kaldıran bir nitelik taşımıştır. Stalin döneminde başlatılan ve son derece merkezileştirilmiş eski SSCB siyasi sistemi giderek Sovyet sosyalist modelinin gelişimini engellemiş ve bu durum yönetim mekanizmasında bir yeniden düzenlenmeyi zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda SSCB’deki reform perspektifleri asıl olarak ÷lkede

sürmekte olan toplumsal ve siyasi yozlaşmayı ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Önce “sosyalizmin mükemmelleşmesi”ni savunan SBKP daha sonra “insancıl, demokratik sosyalizm”i önererek “Batı Avrupa Komünizmi” görüşünün taraftarı olmuştur. Bu bağlamda, 1986 yılının hemen başında Gorbaçov *Glasnost* adı verilen ve kişilerin görüş ve ifadelerinin üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasına ilişkin politikasını ortaya atmıştır. Söz konusu politikası çerçevesinde Gorbaçov ülkedeki siyasi parti sisteminde değişikliğe gitmiştir. Temel hedef ise demokratik merkezîyetçiliğin yavaş yavaş terk edilmesi ve çok partili sistemin aşamalı biçimde kabul edilerek hayata geçirilmesi olmuştur. Bütün bu gelişmeler SBKP’nin meşruiyetini ve gücünü yitirerek sonlanmasına giden yolu açmıştır.

ÇHC ve SSCB’de 1980’lerde uygulanan köklü ekonomik ve siyasi reformlar her iki devletin dış politikalarını doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda sosyalist ideolojiye sahip ÇHC ve SSCB uluslararası sistemde gerek blokiçi gerekse Batı Bloğu’na mensup ülkeler ile ilişkilerinde yeni bir sürece girmiştir.

ÇHC’de 1960’ların sonundan beri yürürlükte olan “Tek Çizgi” politikasından vazgeçilmesi Beijing hükümetinin bu yeni dönemde izleyeceği dış politikayı anlamak için dönüm noktası niteliğindedir. Şöyle ki, 1980’lerde başlatılan reformlarla ve bunlarla eşgüdümlü yürütülen “dışa açılma” politikası neticesinde ÇHC ekonomi, siyaset ve ulusal güç konularında belli bir yükselen ivme kazanmış, bu sayede de bağımsız ve barışçı bir dış politika izleyebilme imkanına kavuşmuştur. Bu yeni dış politika anlayışı çerçevesinde Çin hükümeti bir yandan SSCB ile süregelen gerginliğe son verirken diğer yandan da ABD ile ilişkilerini normalleştirmiştir. Böylelikle ABD ile SSCB’nin hegemonya mücadelesinden oluşan iki kutuplu düzen karşısında müstakil bir

tutum sergilemiş, diplomatik ilişkilerini genişleterek ve uluslararası toplumdaki statüsünü güçlendirerek dünyadaki gelişmeler konusunda daha fazla söz hakkına sahip olmuştur. Bunun yanı sıra komşusu Hindistan ile sınır sorunlarını çözmek için üst düzeyde karşılıklı ziyaretlerin başlamasına yönelik adımlar atmış ve ikili görüşmeler başlatılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Çin topraklarını işgal eden ve o tarihten itibaren son derece gergin ilişkilere sahip olduğu Japonya ile normalleşme süreci de bu dönemde başlatılmıştır. 1842 yılından beri İngiltere'nin sömürgesi olan Hong Kong ile 1887'den itibaren Portekiz sömürgesine giren Makao'nun ÇHC'ye geri verilmesi için “tek ülke, iki sistem” formülü yine bu dönemde benimsenip ortaya atılmış ve nihayet ÇHC 1997'de Hong Kong'u ve 1999'da Makao'yu ülke topraklarına katarak buralarda tam egemenliğini yeniden kazanmıştır.

Aynı dönemde SSCB dış politikasında da yeni bir anlayış benimsenmiş ve önceki yıllardan farklı bir yol ayrımına girilmiştir. Şöyle ki, Gorbaçov iktidara geldikten sonra Brejnev dönemindeki “sınırlı egemenlik teorisi”ni terk ederek militarizmin yerine çoğulculuğun güçlenmesini, saldırganlık ve güç siyasetinin terk edilerek barışa ve dostane ilişkilere yönelik uygulamalara geçilmesini hedeflemiştir. Bu bağlamda Gorbaçov “yeni düşünce” (*novoye mişleniye*) diplomasisini ortaya atmıştır. Bir başka ifadeyle, yeni düşünce ile SSCB'nin dış politikasında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu doğrultuda SSCB “dünya devrimi” fikrinden ve yayılmacılık hırısından vazgeçmiş, diğer devletlerle olan ilişkilerini düzeltmiş, ABD ile arasında uzun zaman sürmüş keskin düşmanlığı yumuşatmış ve böylelikle Soğuk Savaş'ın sona ermesini hızlandırmıştır. “Ortak Avrupa Evi” teorisini ortaya atan Gorbaçov, farklı rejimlere sahip ülkeler arasında işbirliği yapılmasını savunmuştur. Afganistan'dan askerlerin

çekilmesi ve Çin’le olan ilişkilerin normalleştirilmesi sonucu Asya’daki gergin durum da iyice yumuşatılmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere, içerideki ekonomik ve siyasal reformlarla doğrudan ilişkili bütün bu adımlar SSCB’nin sonunu getirecek sürecin de habercisi olmuştur. Soğuk Savaş’ta iki süper güçten birisi olan ve iki kutuplu dünyada Doğu Bloğu’nun liderliğini üstlenen SSCB’ye bu statünün maliyeti giderek artmış ve içerideki ekonomik ve siyasal gelişmelerden dolayı sürdürülemez hale gelmiştir. Başlatılan ekonomik ve siyasal reformlardan da yakın vadede verimli sonuçlar alınamayınca SBKP güç ve meşruiyet kaybetmiş, Doğu Bloğu ve SSCB dağılmıştır.

Buraya kadar anlatılan süreç göz önünde bulundurulduğunda 1980’lerde sosyalist bloğun önde gelen iki ülkesi olan ÇHC ve SSCB’de tıkanan sistemleri açmak için köklü reformlara başvurulduğu, ancak bu reformların gerek planlanma ve uygulanma aşamalarında gerekse doğurdukları sonuçlar bakımından birbirlerinden son derece farklılıklar içerdikleri açıkça görülmektedir. Bununla birlikte gerek ÇHC’nin gerekse SSCB’nin ardılı Rusya Federasyonu’nun günümüz uluslararası sisteminde büyük güçler arasında sayılmalarında Deng Xiaoping ve Gorbaçov dönemlerinde gerçekleştirilen reformların rolünün büyüklüğünü ifade etmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AHISKA, Meltem, v.d., **Çin ve SSCB’de Reformlar, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.

ALASTAIR, Ian Johnston and ROSS, Robert S. (eds.), **Engaging China: The Management of an Emerging Power**, New York, Routledge, 1999.

Almanya Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi Marx-Engels-Lenin-Stalin Enstitüsü, **SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi-Politik Ekonomi Ders Kitabı**, (çev. İsmail Yarkın), İnter Yayınları, İstanbul, 1996.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, 16. Baskı, İstanbul, Alkım, 2007.

BECKER, Jasper, **Ejder Şahlanıyor-Bugünkü Çin’i İçeren Bir Bakış**, (çev. Algan Sezgintüredi), NTV Yayınları, İstanbul, 2007.

BİLGİN, Hasan, **Stratejik Açıdan Çin**, Ankara, USAK Yayınları, 2010.

CHEN, Guanren, **Shiqi Sheng Gaige Kaifang Jishi, (17 Eyalet, Özerk Bölge ve Belediyelerdeki Reform Araştırması)**, Beijing, ÇKP Tarih Yayınevi, 2009.

CHEN, Zaisheng, **Sixiang Lilun Jiaoyu Daokan, (İdeolojik ve Teorik Etüd)**, Beijing, Yüksek Öğretim Kurumu Yayınevi, 2009.

DENG, Xiaoping, **Deng Xiaoping Lilun, (Deng Xiaoping Antolojisi)**, Beijing, Renmin Yayınevi, 1994.

EVANS, Richard, **Deng Xiaopong and the Making Of Modern China**, New York, Viking, 1994.

FELDT, Helmut Sonnen, **1980'lerdeki Sovyet Politikası**, Corolado, Westview, 1985.

GEIGES, Adrian, **Gündelik Hayatta Perestroyka**, (çev. Cem Sey), İstanbul, İletişim Yayınları, 1990.

GORBAÇOV, Mihail, **Perestroyka: Ülkemiz ve Dünya İçin Yeni Düşünce**, (çev. Kasım Yargıcı), İstanbul, Güneş Yayınları, 1988.

HARRIS, Stuart Harris, **Çin Dış Politikası**, (çev. Aslan Yavuz Şir), İstanbul, Matbuat Yayın Grubu, 2014.

HART-LANDSBERG, Martin, **Çin ve Sosyalizm**, (çev. E. BALIKÇI), Kalkedon, İstanbul, 2006.

JİANG, Liu ve CHEN Zhihua, **Sulian Jubian Yanjiu, (Sovyetler Birliği'nin Dönüşümü Üzerine Tarihsel Düşünce)**, Beijing, Çin Sosyal Bilimler Yayınevi, 1994.

JİN, Binghua, **Makesi Zhuyi Zhexue Da Cidian, (Marksizm Felsefesi Büyük Sözlüğü)**, Shanghai, Shanghai Sözlükler Yayınevi, 2003.

KANG, Shiyong ve LİU, Hairun, **Xiandai Hanyu Xincidian, (Çağdaş Çince Yeni Kelimeler Sözlüğü)**, Shanghai, Shanghai Sözlük Yayınevi, 2009.

KARACA, R. Kutay, **Dünyadaki Yeni Güç Çin-Tek Kutuptan Çift Kutuba**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

KOTZ, David M. ve WEİR, Fred, **Laizi Shangceng De Geming, (Yukarıdan Gelen Reform)**, (çev. Rongxiang Cao ve Mingqi Meng), Beijing, Renmin Üniversitesi Yayınevi, 2008.

KOYÇUYEV, Turar, **Sovyet Sonrası Yeniden Yapılama: Teori, İdeoloji, Realiteler**, (çev. Seyfullah Çevik ve Cıldızbek Osmanaliyev), Bişkek, Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2002.

LEWIN, Moshe, **Sovyet Yüzyılı**, (çev. Renan Akman), İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2008.

Lİ, Cheng ve ZHEN, Xishan, **Guoji Gongchan Zhuyi Yundong Yu Zhongguo Fazhan Yanjiu-Jian Shu Makesi Zhuyi De Fazhan Licheng**, (Uluslararası Komünizm Hareketi ve Çin'in Gelişmesi Araştırması-Eş Zamanda Marksizmin Gelişme Sürecinin Tartışılması), Beijing, Çin Sosyal Bilimler Yayınevi, 2010.

Lİ, Hua, **Beijing Yu Mosike: Jiemeng, Duikang, Hezuo**, (Pekin ve Moskova: İttifak, Çatışma ve İşbirliği), Beijing, Renmin Yayınevi, 2007.

Lİ, Xiaoxi, **Zhongguo: Xin Fazhan Siwei**, (Çin: Yeni Gelişme Düşüncesi), Beijing, Çin Ekonomi Yayınevi, 2009.

Lİ, Zhuang ve YUAN, Zhao, **Jujiao Zhongnanhai- Dang He Guojia Fazhan Daju Zhigan Zhongyao Ruogan Wenti Jiexi**, (Zhongnanhai'nin odaklanması-ÇKP ve ÇHC'nin Gelişmesinde Önemli Konuların Analizleri), Beijing, Renmin Yayınevi, 2011.

Lishi De Feng-Zhongguo Xuezhe Lun Sulian Jieti He Dui Sulian De Lishi Pingjia, (Tarihin Rüzgarı-Çinli Bilginlerin Sovyetler Birliği'nin Dağılması Üzerine Yorumları) (der. Shenming Li), Beijing, Renmin Yayınevi, 2007.

LİU, Guoguang v.d., **Sanshi Nian Gaige Yanjiu**, (30 Yıllık Dışa Açılma Reformu: Liu Guoguang ve Diğer Uzmanların Analizleri), Henan, Henan Remin Yayınevi, 2008.

LİVANELİ, Zülfü, **Gorbaçov’la Devrim Üstüne Konuşmalar**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.

LUO, Feng, **Zhongguo De Zhizhengdang, (Çin’in Yönetici Partisi)**, Shanghai, Shanghai Renmin Yayınevi, 2009.

MEDVEDEV, Roy, **Sulian Zuihoude Shinian, (Sovyetler Birliği’nin Son Yılı,)** (çev. Xiaoyu Wang ve Qiang Yao), Bejing, Sosyal Bilimler Arşiv Yayınevi, 2009.

MERETSKOV, Kirill Afanasievich, **Zhenlibao Zongbianji Chenfulu, (Pravda Gazetesinin Baş Editörlerine Göre Yükselişler ve Düşüşler)**, (çev. Zelin Jia), Beijing, Dongfang Yayınevi, 1993.

NİU, Jun, **Lengzhan Yu Zhongguo Waijiao Zhengce, (Soğuk Savaş ve ÇHC Dış Politikası)**, Beijing, Jiuzhou Yayınevi, 2013.

OKUYAN, Kemal, **Sovyetler Birliği’nin Çözülüşü Üzerine Anti-tezler**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2009.

OUIMET, Matthew J , **The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy**, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2003.

ÖZCAN, Sevinç, **Bir Sovyet Mirası: Rus Azınlıkları**, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara, İmge Kitabevi, 2016.

Sanshi Nian Gaige Kaifang Jishi, (30 Yıllık Dışa Açılma Reformu Araştırması), Beijing, ÇKP Arşiv Yayınevi, 2009.

SEZEN, Seriya, **Çin’in İkinci Uzun Yürüyüşü**, Ankara, TODAİE Yayınları, 2009.

SONNENFELDT, Helmut, **1980’lerdeki Sovyet Politikası**, Boulder, Westview Yayınevi, 1985.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt 5, 1988.

Sulian Gongchandang Di Ershiqi Ci Daibiao Dahui Zhuyao Wenjian Huibian, (SBKP 27. Kongresi Vesikaları Derlemeleri), (çev. Xing Hua), Beijing, Halk Yayınevi, 1987.

SWEEZY, Paul, **Devrim Sonrası Toplamlar**, (çev. Barış Baysal), İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006.

TAN, Suo, **Geerbaqiaofu De Gaige Yu Sulian De Huimie**, (Gorbaçov'un Reformu ve Sovyetler Birliği'nin Yıkılması), Beijing, Sosyal Bilimler Yayınevi, 2006.

TANG, Yingwu, **Sanshi Nian Gaige Kaifang Zhongda Juece Shike**, (Dışa Açılma Reformu'nun 30 Yıllık Sürecinde Önemli Karar Verme Anı), Beijing, ÇKP Merkez Okulu Yayınevi, 2008.

URBAN, Michael, IGRUNOV, Vyacheslav ve MİTROKHİN, Sergei, **The Rebirth of Politics in Russia**, Cambridge, New York, Cambridge University Press, 1997.

WEBER, Max, **The Russian Revolutions**, (translaters Gordon Wells ve Peter Baehr), Cambridge, Polity Press, 1995.

Xin Zhongguo Waijiao Liushi Nian, (Yeni Çin'in 60 Yıllık Dış Politikası), (der. Jinjun Zhao), Beijing, Beijing Üniversitesi Yayınevi, 2010.

XU, Wenqin, **Jueqi Zhi Lu-Gongheguo Fengyun 60 Nian**, (Kalkınma Yolu-Cumhuriyetin 60 Yıllık Gelişimi), Beijing, Merkez Arşiv Yayınevi, 2009.

YANG, Ling, **Zhongguo Gaige Sanshi Nian Chenggong Zhi Lu Tanyin-Jiyu Zhong Su Gaige Bijiao De Shijiao**, (30 Yıllık Çin Reformunun Başarısı-ÇHC ve

SSCB Reformlarının Karşılaştırılması), Qinghai, Qinghai Sosyal Bilimler Yayınevi, 2008.

YE, Yonglie, **Sirenbang Xingwang, (Dörtlü Çete'nin Yükselişi ve Düşüşü)**, Beijing, Renmin Daily Yayınevi, 2009.

ZHANG, Qingmin, **Zhongguo Waijiao, (Çin Dış Politikası)**, Beijing, Wuzhou Yayınevi, 2008.

ZHANG, Yan, ZHANG, Yuan, ve CHEN, Zhao, **Pingwen Fazhan: Zhongguo Sanshi Nian Gaige Kaifang, (Dengeli Kalkınma: Çin'in 30 Yıllık Dış Açılma Reformu)**, Beijing, Beijing Üniversitesi Yayınevi, 2008.

MAKALELER

CALLAHAN, William A., “Chinese Visions of World Order: Post-hegemonic or a New Hegemony?”, **International Studies Review**, Vol. 10, Issue 4, 2008, pp. 749-761.

CAMPBELL, Horace, “China in Africa: Challenging US Global Hegemony”, **Third World Quarterly**, Vol. 29, No. 1, 2008, pp. 89-105.

CHENG, Enfu ve Lİ, Wei, “Maliezhuyi Shi Renzhi Yu Gaizao Shijie De Kexue Fangfa Yu Zhinan”, (Marksizm: Dünyayı Tanımak ve Değiştirmek İçin Bilimsel Yöntem ve Rehber), **Marksizm Araştırmaları**, Cilt 1, 2011, ss. 68-86.

DENG, Yonghua, “Ruhe Pingjia Geerbaqiaofu De Rendao De Minzhu De Shehui Zhuyi”, (Gorbaçov'un ‘İnsancıl, Demokratik Sosyalizm’ Görüşünün Değerlendirilmesi), **Nanfang Yorumu**, Cilt 10, 2010, ss. 60-62.

DERMAN, Giray Saynur, “Rus Dış Politikasında Reformların Etkisi ve Sonuçları”, Karadeniz Araştırmaları, 2016, ss. 79-89.

GAO, Fang, “Sulian Jieti, Sugong Miewang Yu Sidalin De Guanxi”, (Sovyetler Birliği’nin Dağılması, SBKP’nin Yıkılması ve Stalin Arasındaki İlişki), **Marksizm ve Realite**, 3. Cilt, 2010, ss.161-167.

GOLDSTEIN, Avery, “The Diplomatic Face of China's Grand Strategy: a Rising Power's Emerging Choice”, **The China Quarterly**, Issue 168, 2001, pp. 835-864.

GONG, Li, “Ershi Shiji Bashi Niandai Zhongguo Duiwai Zhanlue De Zhuanbian”, (20. Yüzyılın 80’li yıllarında Çin’in Dış Stratejisindeki Dönüşüm), **Kirin Pedagojik Üniversite Gazetesi, Kültür ve Sosyal Bilimler Baskısı**, 2. Cilt, 2005. ss.6-11.

HE, Qiyang, “Cong Zhongguo Yu Qian Sulian Zhengzhi Tizhi Gaige Bijiao Kan Zhongguo De Chenggong Jingyan”, (ÇHC ve SSCB Siyasi Reformlarının Karşılaştırmasında Çin’in Başarısını Görmek), **Sosyal Bilimler Araştırması**, Cilt 7, 2009, ss.151-155.

JENKINS, Rhys, “China’s Global Expansion and Latin America”, **Journal of Latin American Studies**, No. 42, 2010, pp. 809-837.

Lİ, Xing, “The Expansion of China’s Global Hegemonic Strategy: Implications for Latin America”, **Journal of China and International Relations, Special Issue**, 2016, pp. 1-26.

PRYBYLA, Jan S., China’s Economic Experiment: Back From Market?, **Problems of Communism**, Ocak-Şubat, US Information Agency, Washington, 1989. pp.113-122

QU, Xing, “Bashi Niandai Chu Zhongguo Duiwai Zhengce De Tiaozheng, Zhongguo Waijiao Xin Lun”, (80’li Yılların Başında Çin Dış Politikasının Düzenlenmesi,

- Çin Diplomasisinin Yeni Teorisi), der. LİU, Shan ve XUE, Jundu, **Çağdaş Çin Diplomasisi**, Beijing, Dünya Bilgileri Yayınevi, 1997, ss. 53-57.
- SONG, Caifa, “Geerbaqiaofu Tuixing Mimzhu Zhengzhi Jianshe De Lilun Yu Shijian”, (Gorbaçov’un Demokratik Siyasi İnşasının Teorisi ve Pratiği), **Sosyalizm Araştırmaları**, Cilt 5, 1989, ss. 39-44.
- YAPICI, Utku, “Gorbaçov, Yeltsin ve Putin/Medvedev Yönetimlerinin Bir Dış Politika Aracı Olarak Katın Katliamı Söylemi”, **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt 15, No. 59, 2018, ss. 6-7.
- ZHANG, Gensheng, “Hua Guofeng Tan Fensui Sirenbang” (Hua Guofeng’in Dörtlü Çetenin Yok Edilmesi Üzerindeki Konuşmaları), **Yan Huang Chuanqiu**, Cilt 7, 2004, ss.1-5.
- ZHANG, Jian, “China's New Foreign Policy under Xi Jinping: towards ‘Peaceful Rise 2.0’?”, **Global Change, Peace & Security**, 2015, Vol. 27, No.1, pp. 5-19.
- ZHANG, Jie, “Geerbaqiaofu De Rendao De Minzhu De Shehui Zhuyi”, (Gorbaçov’un İnsancıl Demokratik Sosyalizm’i), **Üniversite Teori Cephesi**, 2008, ss.49-56.
- ZHANG, Shuhua, “Sugong Shibai De Zhengzhi Jiaoxun: Jian Xi Geerbaqiaofu Minzhu Shehui Zhuyi De Pochan”, (SBKP’nin Başarısızlığının Siyasi Dersi-Gorbaçov’un Demokratik Sosyalizmi’nin İflasının Analizi), **Siyaset Bilimi Araştırmaları**, 1. Cilt, Beijing, Çin Sosyal Bilimler Yayınevi, 2007, ss.32-40.
- ZHOU, Xincheng, “Gaige De Xin Siwei: Sulian Jingji Tizhi Gaige”, (Ekonomi Reformunda Yeni Düşünce-Sovyetler Birliği’nin Ekonomi Sistemi Reformunun Yorumu), **Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa Sorunu**, 4. Cilt, 1988, ss.9-15.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

<http://bbs.newslist.com.cn/>

<http://cpc.people.com.cn/GB/64156/64157/4418435.html>

<http://cpc.people.com.cn/GB/64156/64157/4418446.html>

<http://cpc.people.com.cn/GB/64156/64157/4509599.html>

<http://cpc.people.com.cn/GB/64162/134580/135608/index.html>

<http://cpc.people.com.cn/n/2015/1124/c64094-27847399.html>

<http://define.cnki.net/WebForms/WebDefines.aspx?searchword=%E9%A9%AC%E5%85%8B%E6%80%9D%E4%B8%BB%E4%B9%89>

[http://law.cdblp.cn/paper/%E6%97%A0%E7%BD%AA%E6%8E%A8%E5%AE%9A%E5%92%8C%E6%A0%B9%E6%8D%AE%E4%B8%8D%E6%81%A2%E5%A4%8D\(%E8%AF%89%E8%AE%BC%E7%9A%84\)%E7%90%86%E7%94%B1%E7%BB%88%E6%AD%A2%E5%88%91%E4%BA%8B%E8%AF%89%E8%AE%BC/7785.html](http://law.cdblp.cn/paper/%E6%97%A0%E7%BD%AA%E6%8E%A8%E5%AE%9A%E5%92%8C%E6%A0%B9%E6%8D%AE%E4%B8%8D%E6%81%A2%E5%A4%8D(%E8%AF%89%E8%AE%BC%E7%9A%84)%E7%90%86%E7%94%B1%E7%BB%88%E6%AD%A2%E5%88%91%E4%BA%8B%E8%AF%89%E8%AE%BC/7785.html)

http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_696442.htm

http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_696962.htm

http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_697049.htm

http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_697755.htm

http://news.xinhuanet.com/ziliao/2003-01/20/content_697889.htm

http://news.xinhuanet.com/ziliao/2004-02/18/content_1320280.htm

http://news.xinhuanet.com/ziliao/2004-02/18/content_1320334.htm

http://news.xinhuanet.com/ziliao/2004-10/25/content_2136758_2.htm

<http://sydney.chineseconsulate.org/chn/xw/wjlc/t42375.htm>

http://wilsoncenter.org/index.cfm?fuseaction=topics.home&topic_id=1409

<http://www.chinaelections.org/newsinfo.asp?newsid=100342>

<http://www.cnki.net/>

<http://www.cqvip.com/qk/90794B/200704/25401038.html>

http://www.cssn.cn/gj/gj_gwshkx/gj_zz/201310/t20131026_587370.shtml

<http://www.globalview.cn/ReadNews.asp?NewsID=14521>

<http://www.globalview.cn/ReadNews.asp?NewsID=4929>

http://www.guancha.cn/ZhangShuHua/2012_04_24_70659.shtml

<http://www.gwu.edu/~ieresgwu/programs/coldwar.cfm>

http://www.hprc.org.cn/gsyj/jjs/hyyxs/201012/t20101220_116501.html

http://www.hprc.org.cn/gsyj/jjs/jjtzggs/200910/t20091026_34198.html

<http://www.laomu.cn/wxzp/yzzx/wenxueqikan/Xhwz/xhwz2005/xhwz20050924.html>

<http://www.reformdata.org/special/685/>

<http://www.sasac.gov.cn/n1180/n4175042/n5405123/n5563822/5566228.html>

<https://baike.baidu.com/item/%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E8%A1%8C%E6%94%BFE5%8C%BA%E5%88%92>

MEARSHEIMER, John J., “Can China Rise Peacefully?”, **The National Interest**, 2014,

<[http://www.eastlaw.net/wp-content/uploads/2016/09/Can-China-Rise-Peacefully - -The-National-Interest.pdf](http://www.eastlaw.net/wp-content/uploads/2016/09/Can-China-Rise-Peacefully--The-National-Interest.pdf)> (8 Ocak 2019)

ÖZET

Bu tezin konusu, 1980’lerde Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde (SSCB) gerçekleştirilen kapsamlı ekonomik ve siyasal reformların karşılaştırılması ve söz konusu reformların her iki devletin dış politikalarına yansımalarıdır. ÇHC ve SSCB’de sosyalist ideoloji rehberliğinde kurulmuş olan iktisadi ve siyasi sistemler, 1970’lerden itibaren tıkanmaya başlamıştır. Gerek içeride rejimi sağlamlaştırmak gerekse Batı Bloku karşısındaki konumlarını pekiştirmek için başvurulan yöntem ise köklü reformları gerçekleştirmek olmuştur. Ancak ÇHC ve SSCB’de hedeflenen ekonomik ve siyasal reformların planlanma aşamaları ve uygulanma biçimleri farklılıklar göstermiştir. Dolayısıyla aynı hedefe hareket eden ÇHC ve SSCB’nin söz konusu reformlar neticesinde ulaştıkları sonuçlar da son derece farklı olmuştur. İki ülkenin iç dinamiklerindeki bu dönüşümler dış politikalarını da doğrudan etkilemiştir.

Deng Xiaoping’in uyguladığı ve “sosyalist piyasa ekonomisi”ne evrilen ekonomik reform, Çin’in iktisadi ve demografik özellikleri de göz önünde bulundurularak öncelikle kırsal bölgelerde başlatılmış, giderek kentlere teşmil edilmiştir. Siyasal alanda ise Kültür Devrimi’nin olumsuz etkileri tasfiye edildikten sonra, Çin’de “dışa açılma” kararı alınmış ve “Çin modeli sosyalizm” düşüncesi de bu dönemde ortaya çıkmıştır. İktidardaki Çin Komünist Partisi (ÇKP)’nin kararlarının verimli şekilde uygulanması sonucu, ülkede hızlı ekonomik büyümeyle birlikte daha güçlü bir siyasal yapı inşa edilmiştir. Bütün bu dönüşümün dış politikaya yansımaları da “bağımsız ve barışçı bir dış politika” anlayışı olmuştur.

Aynı dönemde SSCB’de *perestroyka* ve *glasnost* (yeniden yapılanma ve açıklık, şeffaflık) adı verilen bir ekonomik ve siyasi reform uygulanmaya başlanmıştır. Gorbaçov’un başlattığı bu reformlar, dış politikaya “yeni düşünce” adıyla yansımış ancak başarısız olmuş, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Doğu Blokundaki etkisini ve ülkedeki iktidarını kaybetmiştir. Neticede, SSCB dağılmıştır. Buna karşılık ÇHC’de ise Deng Xiaoping’in yaptığı reformlar, Çin ekonomisinin kalkınmasını sağlamış, halkın yaşam standartlarını belli oranlarda yükseltmiş, ÇKP’nin varlığını ve iktidarını korumuş, hatta daha da sağlamlaştırmış, ülkenin uluslararası sistemdeki yerini ve ağırlığını artırmıştır.

Anahtar Kelimeler:

ÇHC, SSCB, Reform, Dış Politika, İç Dinamikler

ABSTRACT

The subject of this thesis is the comparison of the comprehensive economic and political reforms in the People's Republic of China (PRC) and the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in the 1980s and their reflections on the foreign policies of the two states. The economic and political systems established in the PRC and the USSR under the guidance of socialist ideology began to be blocked from the 1970s. In order to consolidate the regime and to consolidate its positions against the Western Bloc, the method applied was to realize radical reforms. However, the stages of planning and implementation of the economic and political reforms targeted in the PRC and the USSR differed. Accordingly, the results of the reform PRC and the USSR, which focused on the same objective, were quite different too. These transformations in the internal dynamics of the two countries directly affected their foreign policies.

The economic reform that Deng Xiaoping practiced and after evolved to into a socialist market economy was first initiated in rural areas, taking into account the economic and demographic characteristics of China, and was gradually extended to the cities. In the political field, after the negative effects of the Cultural Revolution were liquidated, the decision of “opening to foreign” was taken in China and the idea of “Chinese model socialism” emerged in this period. As a result of the efficient implementation of the decisions of the ruling Communist Party of China (CPC), a stronger political structure was built in the country with rapid economic growth. The reflection of this transformation on foreign policy has been an independent and peaceful foreign policy.

In the same period, an economic and political reform called *perestroika* and *glasnost* (restructuring and openness, transparency) was introduced in the USSR. These reforms initiated by Gorbachev were reflected in foreign policy as “new thinking”, but failed, the Communist Party of the Soviet Union (CPSU) lost its influence in the Eastern Bloc and its power in the country. Eventually, the USSR has been collapsed. In return, the reforms of Deng Xiaoping was providing for the development of the Chinese economy, increased the living standards of the population a certain extent, maintained and strengthened the existence of CPC and it increased the place and weight of the country in the international system in PRC.

Keywords:

PRC, USSR, Reform, Foreign Policy, Internal Dynamics